MÜSLÜMANLIK,

MEDRESE VE EĞİTİM

(Eğitimde Ezbercilik Saplantısı)

Feriduddin AYDIN

ORCID ID: 0000-0002-6440-6734

ISBN:978-605-67724-3-6

feriduddin@gmail.com

دار العِبَر للطباعة والنشر

Al-Ibar Publishing

Teknik Bilgiler:

Yayın No:21

Yayına hazırlayan: Eserin yazarı, Feriduddin AYDIN

Editör: Murat SAYDAN

Mizanpaj ve Kapak: Feriduddin AYDIN

ISBN: 978-605-68047-4-8

1. Baskı: Eylül 2025 İstanbul

Bu eser herhangi bir yayınevi tarafından yayınlanmamış, yazarı tarafından -*kişisel imkânlarıyla*- sınırlı sayıda hazırlanarak dijital baskı sistemiyle kitaplaştırılmıştır. Bu eserin tüm yayın hakları Feriduddin AYDIN'a aittir. Yazarın izni olmaksızın tümüyle veya kısmın yayınlanamaz. Kısmen de olsa fotokopi film vb tekniklerle çoğaltılamaz ve elektronik ortamlarda yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İçindekiler:

Önsöz/3

Giriş/5

Medrese kavramı ve Medrese Tarihi/9

Medreselerde Eğitim Geleneği/11

Medreselerde Genel Ortam/12

Medreselerde Öğretim/14

Mele projesi/55

Medreselerde Ders Anlatımı Üzerine Eleştiri/60

Medreselilerde bilgi, kültür ve dünya Görüşü /62

Medreselerin yıkıcı etkileri /71

***

ÖNSÖZ

1952-1965 yılları arasına rastlayan çocukluk ve gençlik yıllarım medrese ile okul arasında geçti. Bu iki kurumun etkilerini hâlâ yaşıyorum. Bu iki farklı çevrede verilen eğitimin ortak bir tarafı vardı; ezbercilik.. Onun için hem medresede hem okulda geleceğimi aydınlatan pek değerli bilgiler edindiğimi söylesem de bu her iki çevrede aldığım eğitimin kusurları nedeniyle çok zarar gördüğümü de itiraf etmeliyim.

Şuna seviniyorum ki geçmişi hakkında muazzam tarihi bilgilere, zengin bir kütüphaneye, geniş bir ilmî birikime ve köklü geleneklere sahip şecereli bir sülâleye mensup bulunduğum için, okul ve medresenin yanı sıra muntazam bir aile içi eğitiminden geçerek yetiştim. Onun için okul ve medresedeki ezberciliğe rağmen hiçbir zaman taklitçi olmadım. İrademi özgürce kullandım ve bağımsız bir ruhla olaylara yaklaştım. Dolayısıyla ufkum zaman içinde genişledikçe hayattaki deneyimlerinden azami düzeyde yararlanabildim. Olaylara daima Kitap, Sünnet ve akıl rehberliğinde bakmaya çalıştım. İlmî konularda duygusallığa yer vermedim. Herkesin bildiği ve kolayca ulaşabileceği sıradan bilgiler üzerinde durmadım. Yazı çizilerimde *"Kes yapıştır"* kültürü beni hiç ilgilendirmedi. Şablonculuktan uzak durdum Böylece zamanımı disiplinli ve verimli şekilde kullanırken daima meçhul gerçeklerin peşinden koştum.

Asırlardır birçok şeyin toplumdan gizlendiğine ve birçok gerçeğin çarpıtıldığına, *-ta gençlik yıllarında-* ihtimal verirdim. Bunu, toplumun tarihi karakterinden, kültüründen ve psikolojisinden anlıyordum. Gerek okulda gerekse medresede bu konuda zihnimi kurcalayan tabularla ve sırlı durumlarla sık sık karşılaşıyordum. Ancak bunların tam açıklamasını bulamıyordum. Örneğin, içinde yaşadığım toplumun *hep düşman üreterek ayakta kalabildiğini; fertlerinin zor günlerde birbiriyle bu yüzden kenetlendiğini; bunun da dincilikten kaynaklandığını* zamanla öğrendim. Çelişik ve karmaşık bir inançlar sarmalı olan dinciliğin kaynağı ise tasavvuftan başka bir şey değildi. Dinciliğin İslâm'daki iman kurumu ile

hiçbir ilişiği olmadığını böylece erken yaşlarda öğrenmiş oldum. Bunun üzerine, milyonlarca insanın iç yüzünü hiç merak etmediği ***"tasavvuf"*** adındaki karanlık dünya beni kuşkulandırmaya başladı. Arayışlar, araştırmalar, seyahatler, belgeler ve tecrübeler sayesinde nihayet bu karanlık dünyanın kapısını aralayabildim. İlk bulduğum meçhul: ***"Hâcegân Yolu"*** adındaki *(içyüzü gizli)* bir örgüt oldu. Hasan Sabbah'ın kurduğu Haşhaşîler örgütünden çok daha tehlikeli, ancak oldukça sinsi bir akım olan ***"Hâcegân Yolu"*** yıllarca zihnimi meşgul etti. İz sürerken *(yine yakın geçmişe kadar iç yüzü gizli duran)* ***"Nakşibendilik"*** adlı örgütün kara kutusuna rastladım. Yoluma devam ederken *(2000'li yılların başına kadar hemen hiç kimsenin, iç yüzü hakkında kayda değer bir şey bilmediği)* ***"Müslümanlık"*** adındaki esrarengiz dinin şifrelerini ele geçirdim. Ne okulda ne de medresede bu üç dinsel ve mistik yapı[1] hakkında hiçbir şey öğrenememiştim. Tarihte yaşanmış *medrese-tekke kavgalarının* çok iyi araştırılmadığını, bu konuda birçok gerçeğin hâlâ gizemini koruduğunu bu münasebetle vurgulamalıyım!

Yakın geçmişte sırlarını ifşa ettiğim Müslümanlığı ayakta tutan medreseler hakkında şimdi size önemli bilgiler sunmaya çalışacağım. Umarım yararlı olur.

Feriduddin AYDIN

***

[1] Yani: **Tasavvuf**, **Hâcegân çetesi** ve **Müslümanlık** dini..

GİRİŞ

Müslümanlık, medrese ve eğitim kavramları arasındaki tarihi ve sosyolojik ilişkiler önemli sırlar barındırmaktadır. Hemen hiçbir tarihçinin ve hiçbir sosyoloğun bu sırlara şimdiye kadar dokunmamış olması, araştırmacıların bu konuya girmekten çekindikleri izlenimini uyandırmaktadır. Bu sorunun esasen odak noktasını ***«Müslümanlık»*** adındaki din oluşturmaktadır. Büyük ihtimalle bu dinin yüzyıllardır iç yüzünün ortaya çıkmasını engelleyen kapalı örgütlerin tehdidi böyle bir çekinceye kaynaklık etmiştir.

Herşeyden önce şu gerçeği vurgulamak gerekiyor; Müslümanlığın İslâm demek olmadığı, tam tersine; yaklaşık 1230'larda *(Kripto Sûfî ekipler tarafından)* İslâm'a karşı bir komplo projesi olarak hayata geçirildiği, nihayet son on yıldan beridir artık sır olmaktan çıktı. İslâm tarihinde meydana gelen en korkunç kırılma noktası ve sosyolojik evrimin en önemli ve en dehşet örneği olarak bu sapma hakkındaki bilgi, kitabın bölümleri boyunca maalesef zorunlu olarak tekrar edilmiştir![2]

Müslümanlıkta Eğitim meselesine gelince bunun, İslâm'daki eğitimle uzaktan yakından ilgisi olmadığını hatırlatmak lâzımdır. Bilindiği üzere İslâm'da eğitim dili Arapçadır. Asr-ı saadet ve Raşidî hilâfet döneminden ilhamını almak suretiyle, İslâm'ın altın çağı sayılan IX ila XIV. yüzyıllar arasında Beytü'l-Hikme'nin devamı olarak varlık gösteren medreseler işlevsel, rasyonel ve evrensel nitelikte idiler. Daha sonra Müslümanlığı İslâm'ın kisvesi içinde sunarak toplumda bir inanç ve zihniyet devrimi gerçekleştirmek amacıyla spekülatif bir eğitim başlatılmıştır. Bu eğitim şekli taklide dayalı, ezberci ve skolastiktir. İslâm öncesine özlem duyan mistik örgütlerin iman kurumunu dejenere ederek hazırladıkları ortamın etkisi altında bu amaç gerçekleştirilmiştir. Yine Arapça eksenli fakat fonksiyonel olmayan durağan, şekilci ve şartlandırıcı bir eğitim başlatılmıştır. Müslümanlıkta yabancı dil eğitimi işte böyle bir maceranın konusudur.

---

[2] Burada amaçlanan kitap, HMA yayınları tarafından 2023 yılında yayınlanan «KUR'ÂN'DAKİ DİN İSLÂM MI MÜSLÜMANLIK MI» adlı çalışmadır.

Yabancı dil eğitimi dünyada iki farklı yöntemle verilmektedir. İlginçtir; bu iki yöntem karşılaştırılarak toplumlardan hangilerinin daha ileri ve uygar olduğunu, hangilerinin de geri ve gerici olduğunu saptamak mümükündür. Bir toplumun medeni kalitesini test etmeye yarayan önemli kriterlerden biri de budur.

Bu iki yöntemden birincisi; *"öğreticilik ilkesi temelinde, kuralcı dil bilgisi anlayışından uzak, pedagojik ilkelere uygun biçimde yürütülen eğitim şeklidir."*[3] Bu yöntemde; yeni doğan çocuğun, ailesinin ana dilini öğrenirken yaşadığı doğal iletişim süreçlerinden ilham alınır. Bu ise büyük ölçüde pedagoji biliminin konusudur. Medrese hocasının bu bilime son derece yabancı olduğunu bu münasebetle hatırlatmak gerekir.

İkinci yöntem ise; "*kuralcı dil bilgisinin katı prensiplerine bağlı kalınarak, salt şekilci kuralları öğrencilere ezberletmek suretiyle yürütülen eğitim şeklidir."*[4]

Birinci yöntemde dersin anlatım dili, öğretilen dilin *(yani hedef dilin)* aynısıdır. Örneğin, Arapça öğretiliyorsa öğretmen dersi Arapça anlatır, İngilizce öğretiliyorsa öğretmen dersi İngilizce anlatır… Bu dil eğer aynı zamanda öğretmenin ana dili ise eğitimden büyük ölçüde olumlu sonuçlar alınır. Bu ihtimal yüksektir. Yok eğer hedef dil öğretmenin ana dili değilse alınacak sonuçlar *(verimlilik bakımından)* göreceli olarak değişebilir. Ders sırasında ana dilin zorunlu hallerde bile kullanılmaması ise önemli sorunlara yol açabilir.

İkinci yöntemde dersin dili mahalli dildir. Yani öğretmenin ve aynı zamanda öğrencinin ana dilidir, Öğretilen dil hangisi olursa olsun öğretmen kendi ana dilini kullanır. Hoca Türk ise Türkçe, Kürt ise Kürtçe ders verir. Her kelimeyi tercüme ederek dersini sürdürür.[5]

Hemen hatırlatmak gerekir ki; Türkiye'de *(hem Milli Eğitim Bakanlığının denetimi altındaki tüm resmi okullarda, hem üniversitelerde, hem de yönetimler tarafından faaliyetlerine göz yumulan yüzlerce kanunsuz medresede)* yukarıdakilerden ikinci eğitim şekli uygulanmaktadır.

---

[3] Bkz. Dr. Hasan KURNAZ, dilbilgisi öğretimi, 14. Bölüm. ResearchGate, December 2020.

[4] Bkz. Dr. Hasan KURNAZ, dilbilgisi öğretimi, 14. Bölüm. ResearchGate, December 2020.

[5] Bkz. الدرس الأول من حل المعاقد - YouTube;
https://www.youtube.com/watch?v=pQXhaWLYs6k&list=PLfzltUgMKS2rxc9n1B2U-uKslhNuEspaj

Bu münasebetle, yeri gelmişken bir hatırlatmada bulunalım; Tevhid-i tedrisat kanununa rağmen medreselerin faaliyetlerini görmezden gelmenin son derece önemli bir nedeni vardır. Onu da kısaca şöyle açıklayalım;

Toplum yaklaşık bin yıldır din olarak ***İslâm*** yerine ***Müslümanlığı*** benimsediği için, insanları İslâm'ın rasyonel mantığı ile yönlendirmek ve eğitmek mümkün olamamıştır. Aksine *(Türk, Arap, Fars, Kürt, Laz, Boşnak, Hırvat, Pomak, Arnavut, Pontuslu, Çerkez, Beluc, Tacik, Hazara, ve Berberi gibi çeşitli ırklardan)* Müslümanlar, *(ilkel ve animist bir din olan)* Müslümanlığın derin etkisi altında kalarak sosyolojik yapılarını ve kurumlarını şekillendirmişlerdir. İşte medreseler, bu dinin irrasyonel mantığının ürünlerinden olan kurumların başında yer almaktadırlar. Özellikle Türk devletlerinde yönetimler toplumun Müslümünlıktan kaynaklanan gelenekçi karakterini korumak için bu kurumları *(ilkelliklerine rağmen)* yaşatmaya çalışmışlardır. Bu tutumu bir devlet politikası olarak kalıcı hale getirmişlerdir.

Bu gerçeği, önemli bir tarihi belge ile kanıtlamak mümüküdür.

Alp Arslan ve **Melikşah** dönemlerinde vezirlik *(bugünkü tabirle)* başbakanlık yapmış olan Nizamülmülk; Ebu Ali Kıvamuddin Hasan bin Ali bin İshak et-Tûsî (1018-1092), tarafından kurulan Nizamiye medreselerinin müfredatı, *(Bir iddiaya göre)* tehlikeli sonuçlar doğuracak şekilde düzenlendi. Bu iddianın sahibi olan **Dr. Gulâm Hüseyn Yusufî**, Siyasetnâmenin -*Dr. Yusuf Bekkâr tarafından gerçekleştirilmiş olan*- Arapça tercümesinin girişinde *(Türkçeye çevirdiğimiz)* şu bilgileri kaydediyor:

«Nizamiye medreselerindeki eğitim sistemi, Şafii mezhebine bağlılıkta bir tür fanatizme ve öğrencilerin öbür mezhepleri reddetmelerine yol açtı. Bu bir yana; Beşinci yüzyıl ve sonrasında Horasan'da, daha sonra Irak'ta ve diğer İslâm ülkelerinde kurulan medreselerde, pozitif bilimlerde eğitim yasaklanmıştır. Nitekim bu medreselerde sadece edebiyat ve dinî ilimlerin tedrisatıyla yetinilmiştir. Bu da elbette aklî ilimlerin popülaritesini ve öğrencilerin bunlara olan ilgisini azaltmış, ilmin ihtişamını alıp götürmüştür. Nizamiye medreselerinin durumu işte böyle idi ve şu sonuçları doğurdu: Öğrenciler, düşünceyi aydınlatacak her şeyden, araştırma bilincinden, düşünme ve muhakeme melekesinden mahrum kaldılar. Aklî ilimler konusunda bir çeşit sınırlı algılama ile yetiştirildiler. Sonunda merhum Muhammed Ali Furûği 'nin dediği gibi, ilim

adamlarımızın, aynen Avrupalıların Orta Çağ'da yaşadıkları gerilik ve duraganlıktan muzdarip olduğu bir döneme geldik.»[6]

Abbasilerin yükselme döneminde kurulan Beyt'ül-Hikme üniversitesinin yüzyıllar süren parlak sonuçları işte bu Nizamiye medreselerinin talihsiz bir şekilde varlık göstermesiyle birlikte ortadan kalktı. Özgürce düşünme, araştırma ve bilimsel faaliyetler tamamen sekteye uğradı. Başta eğitim olmak üzere her alanda ezbercilik ve taklit, bir huy ve karakter olarak kemikleşti; hatta kutsallaştı ve din iman halini aldı. «Âlim» sıfatı önemini yitirdi. Âlimlerin boşluğunu din adamları doldurmaya başladı. Bunlar adeta birer papağana dönüştüler ve beyin yıkama makinesi haline geldiler. Böylece Müslümanlıkta bir ruhban sınıfı oluştu.

«Müslümanlık» adındaki senkretik dinin yüz yıllar boyu İslâm adı altında propagandasına kendilerini adayan saptırılmış tarih yazarları, Nizamiye medreselerini örneğin şu ifadelerle hâlâ övmeye devam etmektedirler;

«Üniversite niteliğine sahip olan bu medreselerde dini ilimlerin yanı sıra pozitif ilimler de okutulmuş, çok değerli ilim insanları dersler vermişti. Nizamiye Medreseleri, çağına göre oldukça ileride bir okul görevi görmüş, önemli isimlerin bu okullarda yetişmeleri sağlanmıştır.»[7]

Gerçeği yansıtmayan bu ve benzeri iddialar, dürüst ve profesyonel araştırmacılar tarafından daima yalanlanacaktır. Bu bir yana, faaliyet şekilleri çok yönlü olarak incelendiğinde medreselerin, İslâm dünyasının çökmesini hazırlayan nedenlerin başında geldiğini kolayca fark etmek mümkündür. Bin yıldan beridir hiç değişmemiş, müfredatı hiç güncellenmemiş olan bu köhne kurumların neden olduğu geriliği dile getirmek çok zordur.

---

[6] Yukarıdaki Türkçe çevirinin Arapça orijinal metni şudur:

"كان نظام التعليم في النظامية ضربًا من التعصب للمذهب الشافعي الذي يتأتّى عنه رد المذاهب الأخرى في نفوس التلاميذ. فضلا عن هذا: فإنَّ تعليمَ العلوم العقليةِ وَتَعَلُّمَها في المدارس التي أُنْشِئَتْ في خرسانَ في القرنِ الخامسِ وما بعدَهُ، ثم في العراقِ وسائرِ البلادِ الإسلاميةِ كان محظورًا! إذ لم يكنْ يُدَرَّسُ فيها ويُتَعَلَّمُ سوى الآدابِ والعلومِ الدينيةِ. وكان هذا بطبيعة الحالِ يقلِّلُ من رواج العلومِ العقليةِ واهتِمَامِ المتعلِّمِينَ بها، ويُذْهِبُ بَهَائَها. هكذا كانت حالُ المدارسِ النظاميَّةِ، وكانت نتيجةُ ذلك: أنَّ طُلاَّبَها كانوا محرومين من كُلِّ ما مِنْ شَأنِهِ إنارةُ الفكرِ، ووجوبُ البحثِ، وإظهارُ النَّظَرِ والاستدلالِ. لقد كانوا يُرَبَّوْنَ بنوعٍ من محدودية الفكرِ في مستوى العلوم العقليةِ إلى أن نصل في النهايةِ إلى حُقْبَةٍ ابتُلِيَ فيها فُضلاؤُنا فيما يقولُ المرحوم محمد على فروغي بالجمودِ والركودِ اللذَيْنِ عانا منهما الأوروبيون في القرون الوسطى."

[7] https://sobider.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=43583#:~:text=Nizamiye%20Medreselerinde%20%C3%B6%C4%9Frenim%20g%C3%B6ren%20%C3%B6%C4%9Frencilere,etkilemi%C5%9F%2C%20e%C4%9Fitim%20sisteminde%20etkili%20olmu%C5%9Ftur.

Medreselerde uygulanan taklitçi ve ezberci eğitim şekli, nesiller üzerinde algı, tepki, anlayış, muhakeme, ahlâk ve davranış biçimi gibi çeşitli bakımlardan inanılmaz yıkımlara neden olmuştur. Bu konudaki tahribatın biraz anlaşılabilmesi için medreselerdeki eğitim geleneği, tedrisatın yapıldığı ortam, eğitimde esas alınan kitaplar ve bu kurumlardaki insan ilişkileri hakkında bazı bilgiler vermek gerekir.

***

Medrese kavramı ve Medrese Tarihi

"***Medrese*** مدرسة" kelimesi Arapçadır, "***derase*** دَرَسَ" kökünden türetilmiş bir ***"ism-i mekân"***dır. Ders okutulan yer, -*bugünkü tabirle*- okul ve -*yerine göre*- üniversite anlamlarında kullanılır.

İslâm tarihinde ilk medrese hiç şüphesiz Rasulullah'ın (s) Mekke döneminde ashabını bilgilendirmeye ve bilinçlendirmeye çalıştığı el-Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evidir. Ondan sonra da Medine'deki ***"Suffa"***dır. Ancak bu ilk iki eğitim yuvası ***"Medrese"*** olarak isimlendirilmiyordu. Tarihçi Makrizî'ye göre çok sonraları Abbasi halifelerinden el-Mu'tazıd Billah (m.857-902) Bağdat'da Şemmasiye semtinde *"ilim tahsil hücreleri"* adı altında ilk medreseyi kurdu. Ancak Abbasi halifelerinden Harun Reşid'in oğlu el-Me'mun'un (m.813-833) emriyle *(devlet akademisi olarak)* Bağdat'da kurulan Beytü'l-Hikme adlı bilimler kurumu İslâm tarihinin en muhteşem medresesi kabul edilir. Bu kurum esasen çağının en önemli ve muhtemelen yegâne üniversitesi idi.

İslâm tarihinde ilk medreselerin kuruluşunu kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

1. Buhara'da kurulan İmam Ebu'l-Hafs el-Fakih (h. 150-217) Medresesi.

2. Fatımî Devleti zamanında Kahire'de (259-362 yılları arasında) kurulan el-Ezher Medresesi.

3. Gaznelilerden Nasr b. Sübüktekin (ö.h.279) tarafından Nusabur'da inşa ettirilen Sa'diyye Medresesi.

4. Ebu Hâtem b. Habbân el-Bustî Medresesi. Hicri 305 dolaylarında el-Bust kentinde kuruldu.

5. Ebu'l-Velîd Hassân b. Ahmed en-Nisabûrî (ö. H.345) Medresesi.

6. Muhammed b. Abdillâh b. Hammâd (ö.388) Medresesi

7. Emîr Şücâu'd-Devle Sadir b. Abdillâh'ın inşa ettirdiği Sâdiriyye Medresesi. Şam'da h.391 yılında kuruldu.

8. Ebubekr el-Busti'nin (ö.429) Nisabur'da kurduğu ve finanse ettiği medrese.

9. Nizamü'l-Mülk doğmadan önce Nisabur'da kurulan Beyhakiyye Medresesi.

10. Nizamiye Medreselerinden beş ay önce, Ebu Said b. El-Müstevfi tarafından Bağdat'da kurulan Ebu Hanife Medresesi.

11. Nizamü'l-Mülk tarafından (h. 459 yılında) Bağdat'da inşa ettirilen Nizamiye Medresesi

Medrese kelimesi tahminen IX. Yüzyıldan beri kullanılmaktadır. Ancak resmi eğitim kurumlarına isim olarak ***"medrese"*** tabiri çok sonraları kullanılmıştır.

Yukarıda adı geçen medreselerin devamını büyük ölçüde Selçuklu devleti sağlamıştır. Selçuklular Anadolu'ya yerleştikten sonra başta Konya olmak üzere Sivas, Kayseri, Niğde, Tokat, Amasya, Kırşehir ve Erzurum'da anıtsal özellikte büyük medreseler inşa etmişlerdir.[8]

Selçuklulardan sonra Osmanlılar da birçok medrese inşa etmişlerdir. Ancak bu medreselerde eğitim kalitesi hep düşük seyretmiştir. Nitekim Osmanlı medreselerinde hiçbir filozof, düşünür ve ilim adamı yetişmemiştir. Tam tersine buralarda, birer kopyacı olan birçok *şerhçi* ve *haşiyeci* molla ortaya çıkmıştır. Bunlar dinciliğin yayılmasına ortam hazırlamışlardır. Bu gerçeği, ünlü düşünür Cemil Meriç şu veciz sözlerle dile getirmektedir:

«Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük düşünür çıkmadı. Çünkü düşünceye ihtiyaç yoktu. Düşünce bir felâkettir, zorlamadan, mecbur kalmadan düşünmez insan. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa karşısındaki bozgunu, endüstriyel toplumun, askerî bir toplumu yenmesidir.»[9]

Medreselerin statüleri tarih boyunca farklılıklar göstermiştir. Bunların bir kısmı örfi, bir kısmı ise resmi nitelik taşıyordu. Zenginler tarafından

---

[8] Bu medreselerin en önemlileri şunlardır: Konya İnce Minareli Medrese; Konya Karatay Medresesi; Konya Ali Gav Medresesi; Konya Sırçalı Medrese; Akşehir Taş Medrese; Isparta Atabey Ertokuş Medresesi; Kırşehir Cacabey Medresesi; Erzurum Çifte Minareli Medrese; Erzurum Yakutiye Medresesi; Kayseri Hunat Hatun Medresesi; Kayseri Sahibiye Medresesi; Sivas Çifte Minareli Medrese; Sivas Şifaiye ya da Buruciye Medresesi; Sivas Gökmedrese; Sinop Pervane Medresesi; Diyarbakır Zinciriye Medresesi; Tokat Yağıbasan Medresesi; Niksar Yağıbasan Medresesi…

[9] Cemil Meriç, Sosyoloji Notları ve Konferanslar, s.220 İletişim yy. 4. Baskı, İstanbul-1997

kurulan ve finanse edilen medreseler örfi mahiyette idiler. Ancak bu medreselenden mezun olanlara da devlet itibar ediyor, başarılı olanlarına görev veriyordu. Statüsü ne olursa olsun bütün medreselerde eğitim meccânî idi. Hiçbir öğrenciden ücret alınmazdı. Bilakis onların masrafları ya devlet tarafından veya finansörler tarafından karşılanırdı.

Medrese inşa edenlerin ve bu kurumlar için harcama yapanların hemen tamamının temelde samimi, iyi niyetli ve özverili oldukları kabul edilir. Ancak bu konuda uğraş verenlerin esas amaçları hiçbir zaman hesaba katılmamış, bu insanların gerçekte amaçlarının ne olduğu, maalesef araştırılmamış ve araştırılmamaktadır! Oysa *-karanlıkta duran-* bu alandaki arka plan oldukça büyük önem taşımaktadır. Nitekim İslâm'ı tamamen ortadan kaldırmak ve onun boşluğunu ***"İsmaililik"*** dini ile doldurmak amacıyla Fatımi Devleti'nin hükümdarları Kahire'de asırlar önce el-Ezher medresesini kurmuşlardır. Halbuki bu eğitim kurumu günümüzde ***"Muaviyeci Sünniliğin"*** öğretilerini yayma faaliyetlerini yürütmektedir.

Bu ideolojik din, ***"Müslümanlık"*** adı altında Türkiye'de yaygındır ve bir yandan Alevîlikle öbür yandan Şiilikle çatışma halindedir. Müslümanlık bu acıdan, İsmaililiktен çok daha yanıltıcıdır. Çünkü Müslümanlar *(İsmaililerin aksine)* aynen müslimler gibi Kur'ân'a ve Sünnete bağlı olduklarını ileri sürmektedirler. Ancak Müslimler, Kur'ân'a ve Sünnete olan bağlılıklarında elbette samimidirler. İslâm'ın bütünlüğüne inanmaktadırlar. Ne var ki bunu Müslümanlar için söylemek mümkün değildir. Bunun en tehlikeli yanı ise Müslümanlık ideolojisinin medreseler kanalıyla propaganda ediliyor olmasıdır. Onun için Türkiye'deki medreseler bu dinin akademileri sayılırlar. Ne var ki tarih bilgisinden yoksun olan halk asırlardır bu komplonun farkına varamamıştır.

***

Medreselerde Eğitim Geleneği

Türkiye'de yaygın olarak faaliyet gösteren irili ufaklı yüzlerce medresede, görünürde; *«İslâm'a ait yazılı kaynakların anlaşılması ve topluma anlatılması için belli bir eğitim verilmektedir.»* Bu iddia, muhafazakâr çevreleri yönlendiren organize bir *milliyetçi-ilâhiyatçı* topluluk tarafından yaygınlaştırılmış bir kanaattir. ***Milliyetçi-Müslüman zihniyeti*** besleyen düşüncelerden biri de budur. Ancak bu eğitim şeklinin, son derece geri ve her türlü medeni vasıftan yoksun olduğunu söylemek bir abartı olarak

algılanmamalıdır. Bu yuvaların işleyiş tarzları hakkında şu bilgileri sunmak aydınlatıcı olacaktır.

Türkiye'de her medresenin mutlak surette bir Nakşibendi şeyhi ile ilişkisi vardır. Bu yuvalar Nakşibendi odaklarının birer akademisi sayılırlar. Medreseyi şeyh adına yöneten ve finanse eden iş adamları, vakıflar ve dernekler bu konudaki faaliyetlerini yarı örtülü olarak devam ettirirler. Bunun anlamı şudur; Medresenin varlığı, aslında hem devlet tarafından, hem halk tarafından bilinmektedir, fakat hiçbir yasal statüsü yoktur. Aralarında milletvekillerinin ve hatta bakanların bile bulunduğu medrese kurucuları ve finansörleri, her dönemin siyasi yönetimi ile şeyh arasında bir köprü vazifesi görürler. Faaliyete geçirdikleri medreseyi aynı zamanda şeyhin çevresini genişletmek için bir propaganda aracı olarak kullanırlar; Bu yuvaları, halka birer ilim ve irfan merkezi olarak yansıtırlar. İktidarlar ise -*seçim mevsimlerinde*- şeyhin ve medresesinin çevresinden destek almak için bu yuvaların kanunsuz faaliyetlerine daima göz yumarlar. Cumhuriyetin kuruluşundan beri hangi ideolojiye sahip olursa olsun, yönetimi ele geçiren her klik böyle bir politika izlemiş ve izlemektedir. Tek parti döneminde (1923-1950) bile yönetim, medreseleri baskı altına almasına rağmen faaliyetlerini durdurmamıştır! Bu da Türkiye'yi ele geçiren bütün oligarşik yönetimlerin aynı politikayı izlediklerini kanıtlamaktadır. Çünkü, dönemsel olarak değişmiş olsalar bile, Türk devletinin bütün yöneticileri Müslümanlığın devamı için medreselerin varlığını zorunlu görmüş, bu gayri meşru yapıların faaliyetlerine kontrollü olarak göz yummuşlardır.

Günümüzde medreselerin çoğuna yakıştırılmış spekülatif bir sıfat onları meşrulaştırmıştır. Artık kanunsuz sayılmamaktadırlar! Bu medreselerin her birine -*Diyanet İşleri Başkanlığından sağlanan bir ruhsat ile*- Kur'ân kursu adı verilerek faaliyetleri serbest hale getirilmiştir.[10]

***

Medreselerde Genel Ortam

[10] Bkz. *"Bu medreselerin bir kısmı Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'ân Kursu olarak faaliyette bulunurken, diğer bir kısmı da eğitim faaliyetlerine gayr-ı resmî olarak devam etmektedir."* Kaynak: İsmail NARİN, Bingöl Medreselerinde Fıkıh Eğitimi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; "Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmi İlimler Sempozyumu"; Bingöl Araştırmaları Dergisi.

Medreselerdeki ortam ve şartlar 1970'lere kadar vahim denebilecek kadar geri ve ilkeldi. Medreseye öğrenci kabul etmek için hiçbir bilimsel kurala uyulmazdı. Faaliyetlerin tamamı eskileri taklit etmekten ibaretti. Bu konuda geçerli olan tek şart, medreseyi şeyh adına yöneten grup liderinin sadece onayı idi. Bu onayı alabilmek için öğrencinin peşin olarak kabul etmek zorunda olduğu şartlar vardı. Göreceli olarak biraz daha rahatlamış olsalar da medreselerde bu durum ve şartlar günümüzde de aynen devam etmektedir. Örneğin;

* Öğrenci, -*en başta*- medrese ve çevresinin kutsal ve en üst sembolü olan şeyhe peşin olarak biat edecektir. Yani; *«Efendi Hazretleri»* ***Gavs*** mı, ***Kutup*** mu veya ***Mehdi*** mi kabul ediliyor? Öğrenci adayı, mutlaka böyle bir evliyalık sıfatıyla ona iman ettiğini yöneticilere deklare edecektir.

* Öğrenciye -*hasbelkader*- Şeyh, Medrese ve çevresi ile ilgli stratejik bir sır verilirse onu canı pahasına saklayacaktır.

* Şeyhin ününü yaymak için verilen görevi yerine getirecektir; Örneğin kendisinde, şeyhe kerâmet üretmek gibi bir yetenek keşfedilir ve bu konuda ondan makale ve kitap yazmak, Web sitesi kurmak, editörlük yapmak, şeyhin çevresine ait radyo ve televizyonlarda konuşmak ve konferans vermek gibi «hizmetler» istenirse, elinden geleni esirgemeyecektir. Bu görevleri üstlenmek ve yürütmek amacıyla *(Feto organizasyonunda olduğu gibi)* zeki, cesur ve becerikli öğrenciler seçilir ve özel olarak eğitilirler. Bütün bu yarı örtülü faaliyetler, iktidarlara vekâleten derin devlet tarafında denetlenir!

Hemen tamamı Nakşibendi Tarikatı şeyhlerine bağlı olan medreselerin çoğunda ikindi ve yatsı namazından sonra ***rabıta*** seansları ve ***hatm-i hacegân*** ayinleri yapılır. Hint dinlerinden adapte edilmiş olan bu ibadet şekillerinin İslâm'a ait olduğu izlenimini uyandırmak için onları bu iki vakit namazından sonra icra etmeyi ve bu uygulamalar sırasında Kur'ân okumayı gelenek haline getirmişlerdir. Tevhidî inanca sahip olduğu saptanan, dolayısıyla bu ayinlere katılmayan ve onlara soğuk bakan öğrenciler, bir bahane ile dışlanır ve uzaklaştırılırlar.

İzin ya da görevle medrese dışına çıkan öğrenciler, cemaatin istihbaratçıları tarafından sıkı şekilde izlenirler.

Derslerinde başarı kazanan, medrese düzenine harfiyyen uyan ve şeyhe bağlılığını kanıtlayan öğrenciler arasından ileride ona halife (veliaht) olacak adaylar seçilir.

Yakın geçmişe kadar, Kürt köylerinde bulunan medreselerdeki öğrencilerin gıda ve beslenme ihtiyacı belli aileler tarafından gönüllü olarak karşılanırdı. Bu ailelerce hazırlanan öğünlere ***«râtib»*** adı verilirdi. Râtibler, evlerden medreseye öğrenciler tarafından taşınır ve nöbet esasına göre sofra kurulur, temizlik yapılır ve bulaşıklar yıkanırdı. Türk medreselerinde ise bu ihtiyaçlar belli bir disiplin çerçevesinde finansörlerin ve sponsorların denetimi altında maaşlı ya da gönüllü hizmet elemenları tarafından yerine getirilir.

***

Medreselerde Öğretim

Medreselerde yazılı veya sözlü sınav yoktur; yazı tahtası yoktur. *(son zamanlarda bazı medreselerde yazı tahtası kullanılmaya başlandı.)* Ödev yoktur; sınıf geçme veya sınıfta kalma gibi bir durum yoktur. Onun yerine kitaptan kitaba geçmek gibi bir süreç izlenir. Medreselerde bilgisayar ve internet kullanılmaz, konferans, sempozyum ve panel gibi ilmi forumlar düzenlenmez. Çünkü medreselerde *(ilim adamı değil)* sadece din adamı yetişir.

Son zamanlarda *(özellikle Nakşibendîlerin iktidarı ele geçirdikleri ikibinli yılların başından beri)* medrese ve tarikat propagandaları yoğunlaştı ve sürüyor. Bu konuda konferanslar verilmekte, sempozyumlar bile düzenlenmektedir. Örneğin *"Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmi İlimler Sempozyumu"* Bingöl Üniversitesi tarafından bu amaçla düzenlenmiştir. Bu propagandalarda medreselerin sözde âlim yetiştiren kurumlar olduğu yolunda ifadelere sıkça yer verilmektedir. Bir algı operasyonu olarak kullanılan bu ifadeler elbette doğruyu yansıtmamaktadır. Türkiye'deki medreselerin sözde; *"Nizamiye, Ezher, Kayrevan, Müstansıriyye medreselerinin öncülüğünü yaptığı eğitim ve öğretim müesseseleriyle kurumsal kimliğe kavuştuğu, bu medreselerde devletin ve toplumun ihtiyaç duyduğu ilim ve devlet adamı yetiştiği"*[11] iddia edilmiştir. Bu propagandalarda o kadar abartılı ifadeler kullanılmaktadır ki silüetleri bile dışa yansımayan bu köhne medreseleri, uzay çağını yaşayan dünyanın gündemine taşımak için kimi insanların ne talihsiz çabalar sarfettikleri ibret vericidir. Aşağıdaki ifade, medrese propagadalarının

[11] Bkz. İsmail Narin, "Bingöl İli ve Çevresindeki Medreselerde Fıkıh Eğitimi, Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmi İlimler Sempozyumu 29 Haziran – 1 Temmuz 2012"

günümüzde hangi raddelere tırmandırıldığını gösteren örneklerden sadece biridir.

«Klasik İslâmî ilimlerin anlaşılmasında çağdaş araştırmacılara hâlâ yön verme kabiliyetine ve öğretim metotlarına sahip bu öncü kurumların iz düşümü olan günümüz Şark medreseleri ise, ilim ve hikmet geleneğinin ilk mektepleri olan Dârülerkam ve Suffe'nin takipçileri olma iddiasını taşımaktadırlar.»[12]

Bu çelişkiler esasen Müslümanlıktan kaynaklanmaktadır. İslâm'ın bir ilim ve hayat dini olmasına karşın Müslümanlık hayattan kopuk, mistisizme açık tamamen ruhânî bir dindir. Onun için bu dinin medreselerinde yıllarca Arap dilinin gramer kurallarını ezberlemekle ömürlerinin dörtte birini harcayanlar birer ilim adamı olarak yetişemezler. Buna imkân yoktur. Nitekim bu şahısların dış görünüşleri bile kişiliklerini yansıtmaktadır. Kendilerini özel imkânları ve çabalarıyla geliştirenler istisna edilecek olursa bu mollaların çoğu kültürsüz, dar görüşlü, fanatik ve hacı hoca kılıklıdırlar. Görgü ve nezaketten yoksundurlar. Bunun nedenlerini şöyle açıklayabiliriz;

Medreseye kabul edilen öğrenciler, bilgi seviyelerine ve yaşlarına göre tasnif edilmezler. Onlardan sadece kesin itaat istenir. Aynı hücreye yerleştirilen öğrenciler arasında önemli yaş farkları bulunur. Bu yüzden -*sürekli örbas edilse de insan ilişkileri ve ahlâk konusunda*- bu yuvalarda sıkça önemli sorunlar ve skandallar yaşanır! Nitekim devletin 1940'lardan önce giremediği bölgelerde medreselerin içinde çeşitli suçlar işlenmiştir. Bunlar hiçbir zaman araştırılmamış ve deşifre edilmemiştir.[13]

Kürt bölgesinde camiler yakın geçmişe kadar medrese olarak kullanılırdı. Öğrenciler camilerin içinde eğitim alır, aynı mekânı yemekhane ve yatakhane olarak kullanırlardı. Muhtemelen bu gelenek bazı köylerde hâlâ sürdürülmektedir. Yakın geçmişe kadar camilerin içinde sigara da içilirdi.

---

[12] Bkz. M. Halil Çiçek, Şark Medreselerinin Serencâmı, Beyan Yay., İstanbul 2009, s. 29-35. Nakleden: İsmail Narin, "Bingöl İli ve Çevresindeki Medreselerde Fıkıh Eğitimi. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bad/issue/39603/468307

[13] Örneğin, Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı (eski adıyla) **OHİN** köyünün Medresesinde bilinmeyen bir nedenle öğrencinin biri, Medresenin Müderrisi **Şeyh Alaaddin**'in (öl.1949) yardımcısı olan **Molla Mahfuz**'a kin bağlar. Şeyh Alaaddin Molla Mahfuz'a ders verdiği bir sırada, bu öğrenci onların kitap üzerinde yoğunlaşmış bulunduğunu fırsat bilerek arkadan balta ile Molla Mahfuz'un başına darbe indirmeye çalışır. Fakat baltanın sapı öğrencinin elinde dönerek *(kesicinin arkasındaki)* kaba kısmı Şeyh Alaaddin'in başına isabet eder ve şeyh kendinden geçer. Öğrenci ise kaçmaya çalışırken köylüler tarafından yakalanır ve feci şekilde öldürülür. Şeyh Alaaddin, aldığı darbenin etkisiyle bir gözünü kaybeder. Tahminen 1940'tan önce cereyan etmiş olan bu olay, günümüze kadar esrarını korumuştur. O kadar ki günümüzde bu köyde yaşayanların hiç biri bu olay hakkında herhangi bir şey bilmemektedir.

Ancak Diyanet İşleri Başkanlığının denetleyebildiği köy camilerinde bu gelenek son yıllarda yasaklanabilmiştir.

Medreselerde *"12 tür ilim tahsil edildiği"*, halk arasında öteden beri yaygın olan bir kanaattir. Bunu şöyle sınıflandırırlar:

* **Alet İlimleri:** (dört branştır): Sarf, Nahuw, Belagat ve Mantık

* **Usul İlimleri:** (dört branştır): Fıkıh, tefsir, hadis ve akaid

* **Furu' İlimleri:** (dört branştır): İnanç, ibadet, ahlâk ve hukuk gibi konularda pratik bilgiler.

Bu ilimlerde eğitim alan ve medreseden mezun olanlara, Kürt bölgesinde ***«Melayekî duwanzdeh 'ilmî»*** denir.

***

Medreselerde okutulan kitaplar yüzyıllardan beridir hemen hemen değişmemiştir. Bu kitaplar dört gruptur:

1. Arapça gramer; Sarf (morfoloji) ve Nahuw (sentaks) Kitapları;

"***Nahuw*** **النَّحْوُ**" kelimesi Arapçadır. Yerine göre Çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Türkiye'de bir *"galat-ı meşhur"* olarak ***"Nahiv"*** şeklinde yanlış telâffuz edilmektedir. İlginçtir ki bu sözcük bütün İmam-Hatip okullarında ve İlâhiyât fakültelerinde bile özellikle Türkler tarafından ***"Nahiv"*** şeklinde yanlış seslendirilmektedir! Bu kavram İslâm ansiklopedisinde şu şekilde tanımlanmıştır:

*«Sözlükte "yönelmek, izini takip etmek" anlamındaki **nahv** kelimesi isim olarak "yön, taraf, yol" mânasına gelir. İsimlendirmeye dair rivayetlerin çoğuna göre gramerin sentaks kısmına bu adın verilmesinin sebebi, Hz. Ali'nin kelime çeşitleriyle tanımlarını kapsayan bir sayfayı Ebü'l-Esved ed-Düelî'ye verdikten sonra, "Bu yola girerek ilerle" (Ünḥu hâẕe'n-naḥve* ***أنْحُ هذَا النَّحْوَ****) demesi veya Ebü'l-Esved'in, gramerle ilgili bazı düşüncelerini belirtip öğrencilerine Hz. Ali'ninkine benzer bir tâlimat vermesidir.»*[14]

2. Dini (şer'î ilimlere ait) kitaplar; (Akaid, Fıkıh, tefsir ve Hadis kitapları)

Akaid (**عَقَائِد**); İslâm'da iman esaslarını simgeleyen bir kavramdır. Bu kelime çoğuldur. Tekili (Akîde **عقيدة**)dir. Tarih boyunca akaid konulu birçok kitap

[14] (Kaynak: TDV İslâm Ansiklopedisi, cilt 32. Sayfa: 300-306 İstanbul-2006)

yazılmıştır. Bunların arasında özellikle Taftazânî'nin ***"Şerhu'l-Akâid"*** adlı eseri, medrese müfredatı içinde eskiden beri yer almıştır.

Fıkıh branşında, Hanefi-Türk medreselerinde; ***"Kudûrî"***, ***"Mülteka"***, ***"Halebi"***, ***"Tankîh"***, ***"Tavzih"***, ***"el-Hidaye"***, ***"Dürerü'l-Hükkâm"*** ve ***"Reddü'l-Muhtar"***, gibi kitaplar okutulmaktadır. Kürt Şafii medreselerinde de ise; ***"Gayetü'l-İhtisar"***, ***"Mukaddimetü'l-Hadrami"***, ***"İ'ânetu't-Tâlibîn"***, ***"Minhacü't-Tâlibîn"***, ***"Menhecü't-Tullâb"***, ***"Fethu'l-Muin"*** ve ***"Tuhfetü'l-Muhtâc"***, gibi kitaplar okutulur.

3. Hadis Kitapları;

Medreselerde hadis branşında okutulan bazı eserler hakkında şu bilgileri verebiliriz: Osmanlı dönemi medreselerinde, hadis branşında *(öğretim aşamasına göre)* şu kitaplar okutulurdu: el Bağavi(516/1122)'ye ait ***"Mesabihu's-Sünne"***; Radiyüddin es-Sağani(650/1252)'nin ***"Meşerariku'l-Envar"***ı ve Buhari(256/869)'nin ünlü te'lifi, ***"el-Camiu's-Sahih"***.. Günümüz medreselerinde ise ilk başlayanlara ***"el-Erbain"*** ve ***"Riyazü's-Sâlihîn"*** okutulmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre, Diyarbakır'da bir grup molla bir araya gelerek, -*ileri seviye öğrencileri için*- belirledikleri hadis kitaplarının medreselerde okutulmasını kararlaştırmışlardır. Bu programa göre okutulması öngörülen kitaplar şunlardır: Nevevi'nin ***"Riyazu's-Salihin"***'inden yüz hadis; ***"et-Tacu'l-Camiu li'l-Usûl fi Ehadisi'r-Rasûl"***; ***"el-İydâh fi Ulumi'l-Hadis ve'l Istılah"*** ve ***"Teysiru Mustalahi'l-Hadis"***… Ayrıca ***"el-Beykuniye"*** Manzumesinin ezberlenmesi kararlaştırılmıştır.

4. Mantık kitapları;

Gerek Türk, gerekse Kürt medreselerinde mantık kitabı olarak ***"İsagocî"*** (veya "İsagûcî") adlı eser ve şerhleri okutulur.

5. Arapça Edebiyat kitapları *(edebî anlatım kuralları)***;**

Türkiye'deki medreselerde, Arap dili edebiyatı üzerine yazılmış klasik eserler okutulur. Bunlardan iki tanesi çok önemsenir, adları şöyledir: ***"Muhtasaru'l-Meânî"***, ***"Telhisü'l-Miftâh"***.

Bilhassa kelâm, akaid ve fıkıh dersleri sırasında dikte edilerek, -*yönlendirici telkinler altında*-, İslâm'a ait beş ana bilim dalında verilen eğitim, Müslümanlık lehinde -*ileri derecede*- esnetilerek uygulanır! Bu politik tutumda güdülen amaç; İslâm'ın asırlar önce söndürülmüş olan ruhunun yeniden hayat bulmasını engellemek ve Müslümanlığı canlı tutmaktır!

Arapça gramer ve edebiyat kitapları Medreselerde öbür üç gruba giren kitaplardan daha çok önemsenir ve yıllarca hem okutulur, hem ezberletilir. Aslında Arapça, yardımcı bir ilim dalıdır. İslâm'ın ve Kur'ânın esaslı bir şekilde anlaşılabilmesi için son derece önemli ve tek araçtır. Ancak, Medrese eğitim geleneğinde sırf Arap dil grameri üzerinde o kadar çok durulmaktadır ki bu dersler eğitimin en önemli konusu ve yegâne amacı haline getirilmiştir.

Şimdi bu kitapları inceleyelim;

Medrese geleneğine göre aşağıda sıralanacak olan her kitap ile birlikte ona ilişkin şerhlere, hâşiyelere ve özet bilgilere rastlayacaksınız. Bu bilgiler hem kitap hakkında hem de bu ilgi ile medreselerdeki eğitim mantığı hakkında değerlendirmelerde bulunmanıza yardım edecektir.

Bin yıllık tarihi boyunca medreselerde okutulan kitaplarda ve bu yapıların hiyerarşisinde geleneksellik büyük ölçüde korunmuş olmakla birlikte, müfredatta nadiren değişiklikler yapılmıştır. Örneğin bir araştırmacı bu konuda şunları kaydetmektedir:

«XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin yegâne eğitim kurumu olan medreselerde talebelere hangi kitapların okutulduğunu gösteren kaynaklar yeterli olmadığından her yüzyıl için detaylı olarak tespit etmek mümkün olamamaktadır. Bu konuda bir sınırlama ve idari düzenleme mevcut olmadığı için okutulan dersler asırlara göre değişmiş ve müderrislerin yetkisi dâhilinde kalmıştır. Bu sebeple Osmanlı medreselerinde okutulan ders veya kitapların hangi tarihten itibaren bir tertib ve nizam içinde okutulmaya başlandığı belli değildir.»[15]

Bu konuda yaşanmış olan belirsizlikler ve disiplin dışı değişiklikler, medreselerin tarihi konusunda her araştırmacıya göre farklı bir kanaat uyandırabilir. Bütün bu karışıklıklar içinde değişmemiş olan tek şey taklit ve gramer ezberciliğidir. Bu tutum adeta *(bir saplantı olarak)* kalıcılık kazanmıştır.

Medreselerde Arap dilinin iki branşı (Sarf الصَّرفُ ve Nahuw النَّحْوُ) üzerinde olağanüstü bir titizlikle durulmuş ve bu iki ilim dalının belirlenmiş metinleri istisnasız öğrencilere ezberletilmiştir. Bu tutum günümüzde de aynı ısrarla sürdürlmektedir.

[15] Ekrem Tak, Bilgin Aydın; XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar, Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme. Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA), Bahar, 2019; (19) 183-236ISSN: 1308-5069 - E-ISSN: 2149-0651

Bu iki branştan sarfa öncelik verilir. Arapçada kelimenin yapısı ve iştikakıyla[16] ilgili branşa bu ad verilmiştir. Konu ile ilgili olarak; *"Çevirmek ve döndürmek"* anlamına gelen sarf sözcüğü, terim olarak -*biri uygulamalı, öbürü ise teorik olmak üzere*- iki şekilde kullanılır: Uygulamalı sarf *(veya tasrif)*, türetme sisteminin konusudur. Bu sistemin kurallarına göre kök sözcükten çeşitli fiil ve ve isim türetilir. Teorik sarf ise; kelimenin İştikak sistemine konu olmayan durumlarını inceleyen branştır.

Medreselerde eğitime ilk başlayanlara, Osmanlı döneminden beri, ilk önce ***"el-emsile*** الأمثلة**"** adında bir kitapçık okutulur. Özellikle Türk medreselerinde uygulama böyledir. **Emsile**'nin konusu tasriftir. Yani Arap dil gramerinde fiil çekimleridir. Kitap, türetme kiplerine ilişkin örnekler içerir; iki gruptur;

1. *"Emsile-i muhtelife* الأمثلة المختلفة**"**, yani karışık kipler; bunlar fiiller, isimler ve masdarlardan oluşan 24 örnektir.

---

[16] İştikâk, İslâm Ansiklopedisinde şöyle tanımlanmıştır: *"Sözlükte "bir şeyin yarısını almak" anlamına gelen iştikāk kelimesi, terim olarak "aralarında mâna ilişkisi bulunan iki kelimeden birinin diğerinden alınması ve türetilmesi" demektir. Kendisinden türetilen asıl (kök) kelimeye müştâk (me'hûz) minh, ondan türeyen fer'î (tâli) kelimeye de müştâk (me'hûz) veya iştikāk adı verilir."*

İştikâk, İslâm Ansiklopedisinde şöyle tanımlanmıştır: *"Sözlükte "bir şeyin yarısını almak" anlamına gelen iştikāk kelimesi, terim olarak "aralarında mâna ilişkisi bulunan iki kelimeden birinin diğerinden alınması ve türetilmesi" demektir. Kendisinden türetilen asıl (kök) kelimeye müştâk (me'hûz) minh, ondan türeyen fer'î (tâli) kelimeye de müştâk (me'hûz) veya iştikāk adı verilir."*

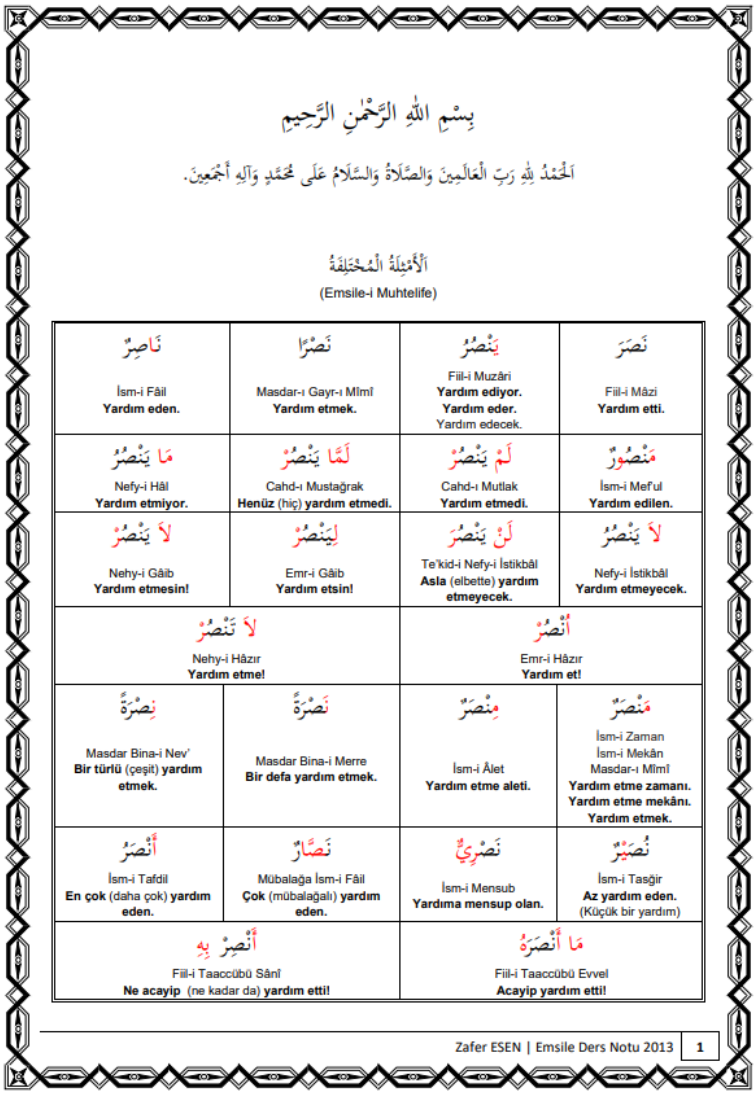

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ.

اَلْأَمْثِلَةُ الْمُخْتَلِفَةُ

(Emsile-i Muhtelife)

نَصَرَ Fiil-i Mâzi **Yardım etti.**	يَنْصُرُ Fiil-i Muzâri **Yardım ediyor.** **Yardım eder.** Yardım edecek.	نَصْرًا Masdar-ı Gayr-ı Mîmî **Yardım etmek.**	نَاصِرٌ İsm-i Fâil **Yardım eden.**
مَنْصُورٌ İsm-i Mef'ul **Yardım edilen.**	لَمْ يَنْصُرْ Cahd-ı Mutlak **Yardım etmedi.**	لَمَّا يَنْصُرْ Cahd-ı Mustağrak **Henüz** (hiç) **yardım etmedi.**	مَا يَنْصُرُ Nefy-i Hâl **Yardım etmiyor.**
لاَ يَنْصُرُ Nefy-i İstikbâl **Yardım etmeyecek.**	لَنْ يَنْصُرَ Te'kid-i Nefy-i İstikbâl **Asla** (elbette) **yardım etmeyecek.**	لِيَنْصُرْ Emr-i Gâib **Yardım etsin!**	لاَ يَنْصُرْ Nehy-i Gâib **Yardım etmesin!**
أُنْصُرْ Emr-i Hâzır **Yardım et!**		لاَ تَنْصُرْ Nehy-i Hâzır **Yardım etme!**	
مَنْصَرٌ İsm-i Zaman İsm-i Mekân Masdar-ı Mîmî **Yardım etme zamanı.** **Yardım etme mekânı.** **Yardım etmek.**	مِنْصَرٌ İsm-i Âlet **Yardım etme aleti.**	نَصْرَةً Masdar Bina-i Merre **Bir defa yardım etmek.**	نِصْرَةً Masdar Bina-i Nev' **Bir türlü** (çeşit) **yardım etmek.**
نُصَيْرٌ İsm-i Tasğir **Az yardım eden.** (Küçük bir yardım)	نَصْرِيٌّ İsm-i Mensub **Yardıma mensup olan.**	نَصَّارٌ Mübalağa İsm-i Fâil **Çok** (mübalağalı) **yardım eden.**	أَنْصَرُ İsm-i Tafdil **En çok** (daha çok) **yardım eden.**
مَا أَنْصَرَهُ Fiil-i Taaccübü Evvel **Acayip yardım etti!**		أَنْصِرْ بِهِ Fiil-i Taaccübü Sânî **Ne acayip** (ne kadar da) **yardım etti!**	

Zafer ESEN | Emsile Ders Notu 2013 | 1

Emsile-i muhtelife Cetveli

***

2. "*Emsile-i muttaride* الأمثلة المطردة", yani sürekli ve düzenli kipler. Bunlar 14 fiil kipinden oluşur; malum ve meçhul olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunların her biri de gâib *(gâibe)*, muhâtab *(muhâtaba)* ve mutekellim *(mütekellime)* olmak üzere üçe ayrılır.

Fiil-i Mâzi Bina-i Malûm		
نَصَرَ	نَصَرَا	نَصَرُوا
نَصَرَتْ	نَصَرَتَا	نَصَرْنَ
نَصَرْتَ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتُمْ
نَصَرْتِ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتُنَّ
نَصَرْتُ	نَصَرْنَا	

Emsile-i muttaride Cetveli

***

El-Emsile adlı kitapçığın yazarı bilinmemektedir. İlginç olan, henüz Arapça ekmeğin ve suyun adını bile bilmeyen çocuğa bu kitapta; ***"yardım etti"*** diye tercüme edilen Arapça نَصَرَ fiilinin çekimi yaptırılır ve kitaptaki bütün örnekler ona ezberletilir. Oysa نَصَرَ "yardım etti" demek değil, ***"destekledi"*** anlamına gelmektedir. İkisi arasında büyük anlam farkı vardır. Nitekim hiçbir Arap, ***"bana yardım et"*** demek için muhatabına asla أنصُرْنِي diye hitap etmez. Bilakis, سَاعِدِنِي der. Yüzyıllardır medreselerde bu yanlış tekrar edilmektedir!

İnanılmaz bir ilkellik örneğini yansıtan bu çarpık eğitim sistemine coğrafyamızda asırlardır hiç kimsenin itiraz etmemiş olması, Müslümanlığın bir ürünü olan medreselerde nesiller boyu nice beyinlerin uyuşturulduğunu ve körpe ruhların söndürüldüğünü gözler önüne sermektedir.

***

Medrese müfredatının ikinci kitabı, -*yine Arapça fiil çekimleri konusunda bilgi içeren*- ***"Sarf Cümlesi"*** adındaki bir dizi te'lifin ortak adıdır. Bu mecmuada yer alan kitapların adları şöyledir: ***el-Emsile***, ***Binâü'l-Ef'âl*** بناء الأفعال, ***el-Maksûd*** المقصود, ***el-İzzî*** العزي ve ***Merâhü'l-Ervâh*** مراح الأرواح...

El yazması, ***el-İzzî*** العزي adlı sarf kitabının ilk sayfası

***

Medrese öğrencisi, *(yönlendirilerek)* bu kitaplardan birini veya birkaçını okur ve ezberler. Bu kitaplardan ***el-İzzî***'nin yazarı, Ebü'l-Meâlî İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrâhîm b. Abdilvehhâb ez-Zencânî el-Hazrecî (ö. 660/1262) dir. ***Merâhü'l-Ervâh***'ın yazarı ise Ahmed b. Ali b. Mes'ûd'dur. Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Öbür üç kitabın yazarları hakkında da herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Sarf eğtiminin ilk aşaması, bu kitapların öğrenciye ezberletilmesi ile sona erer, ardından Nahuw branşına geçilir.

***

* Medrese müfredatının Nahuw konulu ilk kitabı, *"İmam Birgivî"* olarak tanınan Birgili Mehmed Efendi'nin[17] (1523-1573) yazdığı ***"el-Avâmilü'l-***

[17] Hurafelere ve batıla karşı savaşmış bir İslâm alimi olmasına rağmen, bazı yazarlar onu «Türk alimi» olarak tanıtmışlardır. Nitekim Zülfikar Durmuş ve Ramazan Meşe tarafından kaleme alınan bir makalede Birgivî, bu kimlikle tanıtılmıştır. Bu iki kişinin Birgivi hakkında kullandıkları cümle şöyledir: *«Çeşitli sahalarda eser veren büyük Türk âlimi Birgivî, 10 Cemâziyelevvel 929 (27 Mart 1523) tarihinde*

Cedîd **العوامل الجديد** **”** adlı eserdir. Müellifin (besmele, hamdele ve salveleden sonraki) İlk cümlesi şöyledir:

وبعد: فاعلم أنه لابد لكلِّ طالبِ معرفةِ الإعرابِ، من معرفةِ مائةِ شيءٍ...

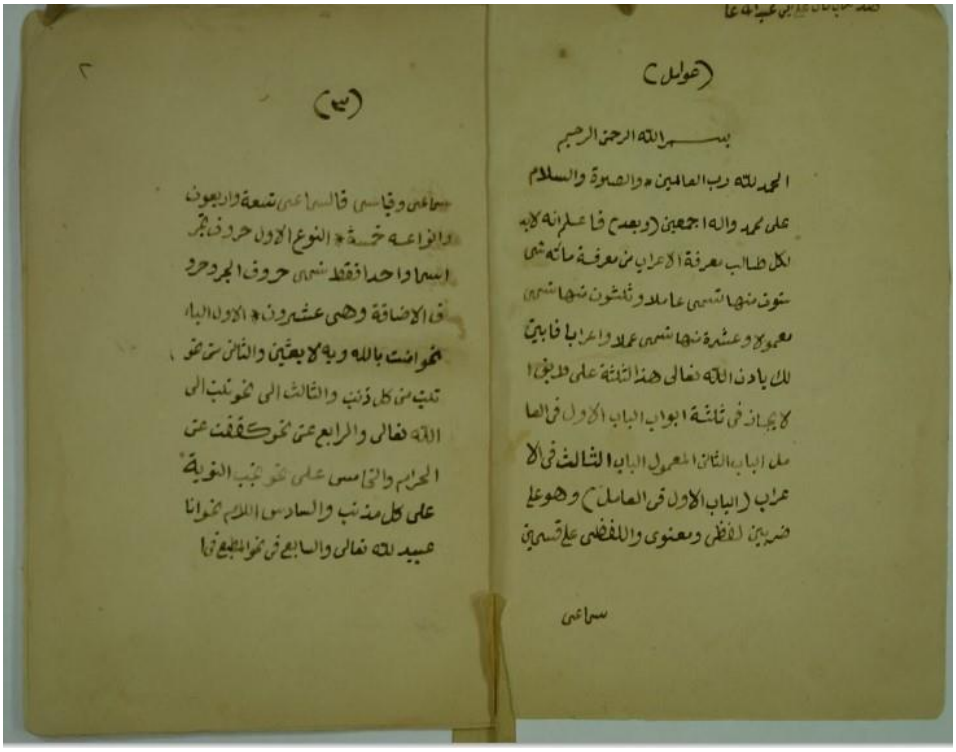

El yazması ***“Avâmil-i Birgivi”***’nin ilk iki sayfası

***

Vaktiyle Abdulkâhir el-Cürcânî (öl.1078) tarafından yazılmış olan ***“el-Avâmilü’l-Mie*** **العوامل المائة** **”** adlı kitaptan sonra yazıldığı için Birgivî eserine, *(Yeni Avâmil)* anlamına gelen bu adı vermiştir. ***“Avâmil”***: etkenler demektir. Bundan cümledeki kelimenin son sesini belirleyen etkenler amaçlanır. Arapçada kelimenin son harfinin sesi oldukça önemlidir. Nahuw ilminin başat konusu budur; buna ***“İ’râb*** **إعراب** **”** denir.

Birgivî’nin Avâmili yararlı bir kitaptır. Eğitici özelliğe sahiptir. Nahuw branşının ilk kitaplarındandır. Sarf konusunda öğrenciye dayatılan bir veya

Balıkesir’de doğmuştur.» Müslümanlığı İslâm’a karşı canlı tutmak ve bu dinin İslâm’a yol vermesine engel olmak amacıyla özellikle günümüz Türkiyesinde bu tutum yaygın olarak izlenmektedir. (Bkz. Zülfikar Durmuş-Ramazan Meşe, Birgivî’nin el-Avâmil Adlı Eserinin Nahiv İlminin Öğretimindeki Yeri ve Önemi, UMDE DINI TETKIKLER DERGISI Cilt: 1, Sayı: 1 Aralık/December 2018): 11-32)

iki kitaptan sonra okutulur. Fakat birçok eser gibi Avâmil de *(öğrenci ile birlikte)* medreselerdeki sistemsizliğin kurbanı olmuştur.

***

* Nahuw branşının ikinci kitabı, ***"Avâmil-i Cürcânî*** عوامل الجرجاني**"**dir. Özellikle Kürt medreselerinde Birgivî'ye ait Avâmil'in yanı sıra ayrıca; esas adı ***"el-Avâmilü'l-Mie*** العوامل المائة**"** olan Avâmil-i Cürcânî de okutulmaktadır. Konusu, yine Arapça nahuw'dur. Edatlar hakkında geniş ve çok yararlı açıklamalar içermektedir. Arapçada kelimenin son sesini değiştiren yüz faktörden bahsetmektedir. Bu kitap Molla Gürânî tarafından da şerh edilmiştir. Avâmil-i Cürcânî *(besmele, hamdele ve salveleden sonra)* şu cümle ile başlar:

وبعد: فإن العواملَ في النحوِ – على ما ألّفه الشيخُ الإمامُ عبدُ القاهرِ بنُ عبدِ الرحمنِ الجرجانيُّ رحةُ اللهِ تعالى عليه– مِئَةُ عاملٍ...

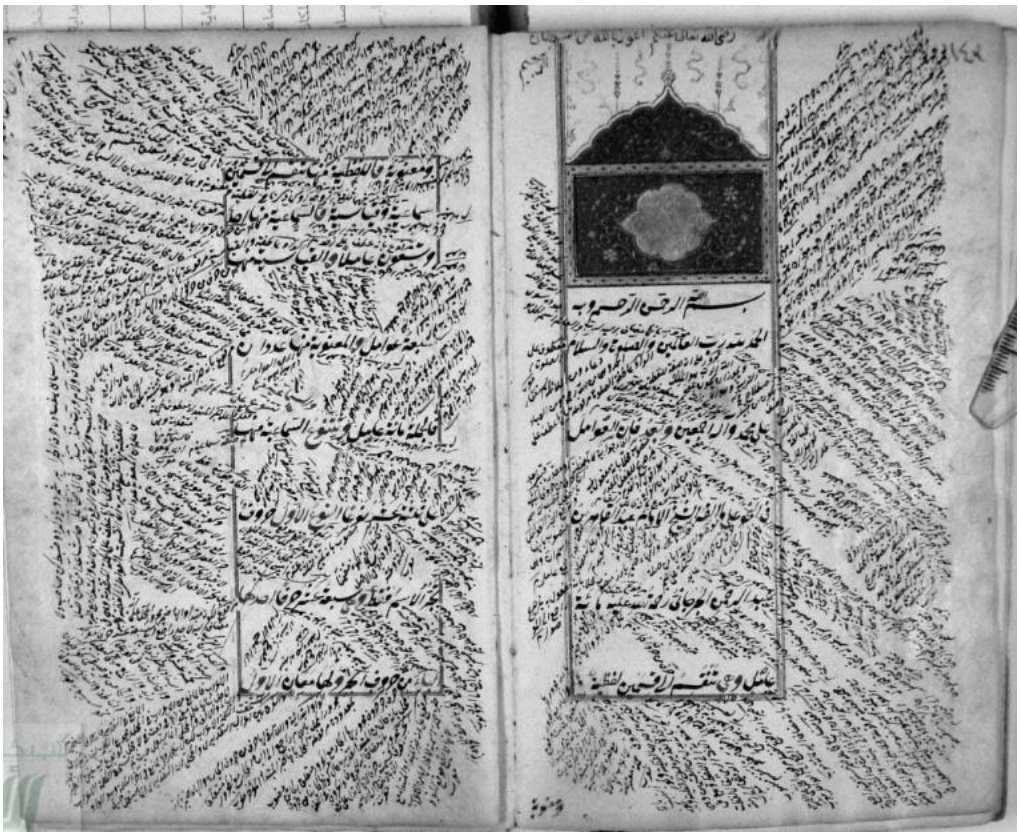

El yazması ***"Avâmil-i Cürcânî"***'nin ilk iki sayfası

***

* Nahuw branşının üçüncü sıra kitabı ***"Zurûf"***'tur. Zarflara ilişkin gramer kurallarını içeren küçük bir kitapçıktır. Açıklama dili Kürtçe'dir. Kürt medreselerinde okutulur ve ezberletilir. Yıllar önce matbu nüshası bulunmadığı için öğrenciler tarafından kalemle kopyalanarak çoğultılırdı. Kürtçe ***"bilmiş ol ki"*** anlamına gelen ***«Tu bızan»*** diye başlar.Yazarı; Kürt kökenli Molla Yunus el-Arkatıynî'dir. Bu kitap Arapaça'ya çevrilmiştir. Tillo'daki medresede okutulan nüsha *(besmele, hamdele ve salveleden sonra)* şu cümle ile başlar:

وبعدُ: فإعلم أيّها الأخ العزيز – وفَّقك اللهُ لما يحبُّهُ ويرضاهُ– أنَّ كُلَّ شيءٍ هو موجودٌ في الدنيا إمَّا ظرفٌ أز غيرُ ظرفٍ…

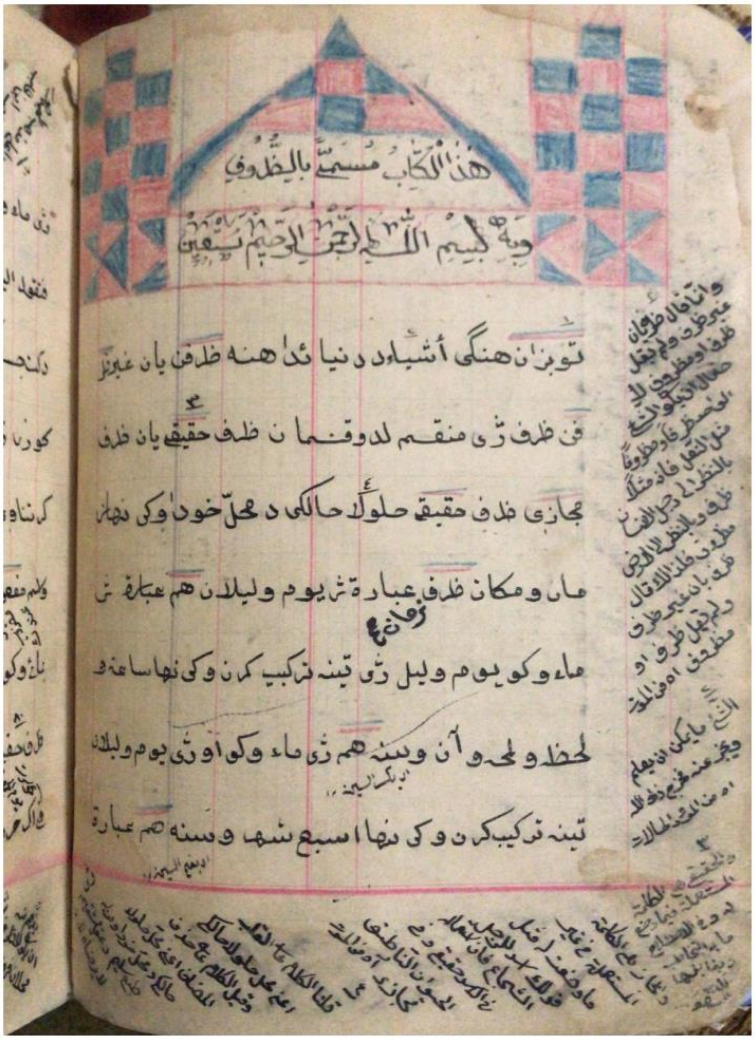

Kürtçe ***"Zurûf"*** adlı kitabın ilk sayfası

***

* Nahuw branşının dördüncü sıra kitabı ***"Terkib التركيب"***dir. Orijinal Metni Kürtçedir. Arapçaya tercüme edilmiştir. Bu eserin de yine Molla Yunus el-Arkatıynî tarafından telif edildiği ileri sürülmüktedir. Bu da eskiden, birçok medrese sıra kitapları gibi öğrenciler tarafından kalemle kopyalanarak çoğultılırdı. Yazar, Cürcânî'nin ***"el-Avâmilü'l-Mie"*** ismindeki kitabının içeriği üzerinde, bu eserinde analitik açıklamalar yapmıştır. *(besmele, hamdele ve salveleden sonra)* şu cümle ile başlar:

اعلم وفقك الله تعالى أنه بعد الإتفاق في كون (بسم الله) جملةً، وقع الإختلاف في إعرابه، فذهب الكوفيون إلى أنه بعض من الجملة الفعلية؛ والبصريون إلى أنه بعض من الجملة الاسمية. فعلى الأوّل: الباءُ عاملٌ لفظيٌّ سماعيٌّ، حرفٌ من الحروف الجارّةِ، موضوعٌ للمصاحبة، أو للملابسةِ، أو للاستعانة، مبنيٌّ على الكسر بناءً أصليًّا.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي هدانا للإيمان وشرّفنا بالإعراب والبيان والصلاة والسلام على سيّد ولد عدنان وعلى آله و صحبه الفائزين بالرضى والجِنان.

بعد التحديث بمنه تعالى بتعريب التركيب بعد الظروف خدمة لتعميم الأصل وهو لمولانا الملا يونس الأرقطيني المعروف عمم نفعهما كما نفع بأصليهما المنعم الرؤف فنقول مستعينين بالله الكريم.

اعلم وفقك الله تعالى أنه بعد الاتفاق في كون بسم الله جملة وقع الاختلاف في إعرابه فذهب[1] الكوفيون إلى أنه بعض من الجملة الفعلية والبصريون إلى أنه بعض من الجملة الإسمية فعلى الأول[2] (الباء) عامل لفظي سماعي حرف من الحروف الجارّة موضوع للمصاحبة أو للملابسة أو للاستعانة مبني على الكسر بناءً أصليا.

الْمَبْنِيّ

إذ[3] المبني على قسمين: أصلي وهو أربعة: الفعل الماضي، والأمر الحاضر[4]

(١) إنما عكس ما في الأصل لأنه مخالف لما في الكتب المعتمدة التي بأيدينا. وفي مغني اللبيب: إن قدر ابتدائي باسم الله فإسمية وهو قول البصريين، أو أبدأ باسم الله ففعلية وهو قول الكوفيين وهو المشهور في التفاسير والأعاريب ولم يذكر الزمخشري غيره إلا أنه يقدر الفعل مؤخرا ومناسبا لما جعلت البسملة مبتدأ له فيقدر باسم الله أقرأ باسم الله أحل باسم الله أرتحل ويؤيده الحديث باسمك ربي وضعت جنبي اه

(٢) الأولى تأخير قوله: فعلى الأول إلى قوله: الجار والمجرور ظرف خاص الخ لأنه هو محل الخلاف.

(٣) تعليل للتقييد بالأصالة. اعلم أن المعرب: ما يختلف آخره بسبب دخول العوامل عليه والمبني: ما ليس كذلك، والمعاني المقتضية للإعراب ثلاث وهي الفاعلية والمفعولية والإضافة أي كون اللفظ صالحا لأن يكون فاعلا أو مفعولا أو مضافا أو مضافا إليه، فأي لفظ وجدت فيه تلك المعاني فالأصل فيه أن يكون معربا، وأي لفظ لم توجد فيه فالأصل فيه أن يكون مبنيا وقد يخرج كل منهما عن أصله بمشابهته الآخر. حاشية التركيب

(٤) هذا عند البصريين وهو الراجح وأما عند الكوفيين فهو معرب لأنه عندهم مجزوم بلام مقدرة والجزم من ألقاب المعرب وهذا إذا لم يكن معه لام وإلا فهو معرب اتفاقا نحو: قوله تعالى: فبذلك فلتفرحوا.

Arapça matbu "Terkib" adlı kitabın ilk saşfası

***

* Nahuw branşının beşinci sıra kitabı ***"Sa'dullah es-Sağîr*** سعد الله الصغير**"**dir. Dili Arapçadır. Awâmil-i Curcânî'nin şerhidir. Yazarının S'adullâh el-Berdeî olduğuna ilişkin iddialar varsa da bu görüş netlik kazanmamıştır. Cürcânî'nin ***"el-Avâmilu'l-mi'e"*** adlı eseri üzerine yazılmış şerhlerden biridir. Bu kitap öğrenciye ezberletilmez, sadece Awâmil-i Curcânî'nin metni ezberletilir. Kitabın şârihi, açıklamalarına şöyle başlıyor:

بسم الله، أي باستعانةِ اسم اللهِ نبتدئُ الكتابَ. فالجارُّ والمجرورُ صلةُ (نبتدئ) المقدّرِ مؤخَّرًا، لِيُفِيدَ تقديمُ الصلةِ الحصرَ...

Eski basım ***Sa'dullah es-Sağîr*** adlı kitabın ilk sayfası

***

* Nahuw branşının altıncı sıra kitabı ***"Şerhu'l-Muğnî*** شرح المغني"dir. Arapça gramer kurallarını içeren orta hacimde bir kitaptır. Özellikle bu kitapta edatlara önem verilmiştir. Yazarı; Bedruddîn Muhammed b. Abdirrahim b. Muhammed el-Omarî el- Meylânî'dir. Bu zat, hocası Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf el-Çârpurdî'ye (ö. 746/1346) ait ***"el-Muğnî Fi İlmi'n-Nahuw*** المغني في علم النحو**"** adlı kitapçığı şerh etmiştir. Bu iki zat da İranlıdırlar. Kitabın *(şerhi değil)* sadece metni ezberletilir. ***"Şerhu'l-Muğni"*** Türk medreselerinde okutulmaz. Bunun yerine Birgivî'nin İzhâr'ı okutulur. ***"Muğni"***nin şârihi, *(besmele, hamdele ve salveleden sonra)* açıklamalarına şöyle başlıyor:

أمّا بعد: فيقول المفتقرُ إلى المولى العظيم، بدرُ المِلَّةِ والدين، محمدُ بْنُ عبدِ الرحيم، بنِ محمّدٍ العمريُّ الميلانيُّ: لمَّا لم يكن للكتابِ المسمى بالمُغْنِيّ في علم النحوِ شرحٌ، – وهو من مصنَّفاتِ أستاذي العلاَّمةِ، فريدِ دهرِهِ، ووحيدِ عصرِهِ، العالِمِ بالأصولِ والفروعِ، الجامعِ بين المعقولِ والمشروع، عمَّانِ المعاني، نعمانِ الثاني، قُدوةِ الأئمةِ السالكين، فخرِ المِلّةِ والدين، أحمدَ بْنِ حسنِ الچَارْبُرْدِي، تغمَّدَهُ اللهُ بغفرانِهِ، وأسكنه بُحْبُوحَةَ جنانِهِ– خطر ببالي أن أشرحَ له شرحًا…

Her yazarın bazı kusurları olabilir. Bunu normal görmek gerekir. Küçük kusurlar ilim ehlinin ehliyet ve yeterliliklerini gölgelemez. Bu ilgiyle ***"Şerhu'l-Muğni"***de tespit ettiğimiz küçük bir kusuru burada zikredebiliriz.

Müellif, kitabına kısa bir girişten sonra ***"Nahuw"*** ilminin kısa bir tarifini yapmış, ondan sonra bu kavramın ifade ettiği çeşitli manaları sıralamıştır. Sonuncu örnekte, bu kelimenin ***"kabile"*** anlamına geldiğini kaydetmiştir ki bunu (kanaatimizce) doğru görmüyoruz. Müellifin ifadesi şöyledir:

ومنها معنى القبيلة، كقولك: نظرتُ إلى نحو بني تميمٍ، أي إلى قبيلة بيني تميم.

نظرتُ إلى نحو بني تميمٍ ifadesindeki (نحو) kelimesi müellifin ifade ettiği gibi *"Benî Temim Kabilesi'ne baktım"* anlamında değil, *"Benî Temim Kabilesi'nin bulunduğu tarafa baktım"* demektir. Burada (نحو) kelimesi cihet (yön) mânâsına gelmektedir. Bu ifadenin müellife değil, kitabı kopya edenlere ait olduğu kuvvetle muhteleldir.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدُ لله الفاطرِ الحكيمِ، القادرِ العليمِ، مُنْشِئِ العالِي العظيمِ، مُحيِيَ البالِ الرميمِ. والصلاةُ على رسوله الكريمِ، الرؤفِ الرحيمِ، محمّدٍ المشرّفِ عموما بإنعامه العميمِ، وخُصُوصًا بِنَحْوِ قولِه تعالَى: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾. والرِّضوانُ على آلِه وأصحابِه وأزواجِه وأحبّائِه إلى يومٍ لا ينفعُ مالٌ ولا بنُونَ إلا مَنْ أَتَى اللهَ بقلبٍ سليمٍ.

أمّا بعدُ.. فيقولُ المُفتقِرُ إلى المولَى العظيمِ بدرُ المِلّةِ والدينِ محمّدُ بْنُ عبدِ الرحيمِ بنِ محمّدٍ العُمَرِيُّ الميلانِيُّ: لَمّا لَمْ يكُنْ للكتابِ المُسَمّى بِالْمُغْنِي في علمِ النَّحوِ شرحٌ ـوهو مِنْ مُصَنّفاتِ أُسْتَاذِي العلّامةِ، فَرِيدِ دَهْرِه، ووَحِيدِ عَصْرِه، العالِمِ بالأُصُولِ والفُروعِ، الجامعِ بينَ المعقولِ والمشروعِ، عُمْدَةِ المَعَانِي، نُعْمَانِ الثاني، قُدْوَةِ الأئمةِ السالكينَ، فَخْرِ الملةِ والدينِ، أحمدَ بْنِ حَسَنِ الجَازْبُرْدِيّ تَغَمَّدَهُ اللهُ بِغُفْرَانِهِ، وَأَسْكَنَهُ بَحْبُوحَةَ جِنانِه.. خطَرَ بِبَالِي أنْ أشرَحَ له شَرْحًا، كاشِفًا لِكُنُوزِ مَعَانِيهِ الصَّحِيحَةِ، ووَاضِحًا لِرُمُوزِ ألفاظِهِ الفَصِيحَةِ، فَاسْتَعَنْتُ باللهِ واشْتَغَلْتُ بِذلك راجيا أنْ يُوَفِّقَنِي لِمَا أَرَدْتُه على وَجْهِ التَّتْمِيمِ، وسائِلًا منه أن يَعْصِمَني مِنْ عِقَابِهِ الأَلِيمِ، ويُدْخِلَنِي بِفَضْلِه جنّةَ النَّعِيمِ، أنّهُ هو الغَفُورُ الرَّحِيمُ.

اعلم: أنّ هذا العِلْمَ الذي نشرَعُ فيه عِلْمُ النَّحوِ، فلا بُدَّ مِنْ تَعْرِيفِهِ، فَنَقول: النحوُ في اللغة على معانٍ. منها: معنى الجانب كقولك: سرتُ إلى نحوِ دارِ فلانٍ أي إلى جانبها، ومنها: معنى القصدِ كقولك: نَحَوْتُ نَحْوَكَ أي قَصَدْتُ قَصْدَكَ، ومنها: معنى النوع كقولك: عندي ثلاثةُ أنحاءٍ من الطعام أي ثلاثةُ أنواعٍ من الطعام، ومنها: معنى المقدار كقولك: جاء الجيشُ وهم نحوُ ألفٍ أي مقدارُ ألفٍ، ومنها: معنى الشِّبه والمِثل كقولك: مررت برجل نحوِك أي شِبْهِكَ ومِثْلِكَ، ومنها: معنى الصَّرْفِ كقولك: نحَوْتُ بَصَرِي إليك أي صرَفْتُ بَصَرِي إليك. ومنها: معنى القَبِيلة كقولك: نَظَرْتُ إلى نَحْوِ بني تَمِيمٍ أي إلى قَبِيلةِ بني تميم. وفي الإصطلاحِ: عِلْمٌ بِأُصُولٍ تُعْرَفُ بِها أحوالُ أواخرِ الكلمةِ مِنْ جِهَةِ الإعرابِ والبناءِ. قوله:

Eski basım ***Şerhu'l-Muğni*** adlı kitabın ilk sayfası

Bazı medreselerde bu kitap ile birlikte ***"el-Âcurrûmiyye*** الآجرومية**"** adlı kitap da okutulmaktadır. Yazarı, Ebu Abdillah Muhammed b. Muhammed b. Davûd İbn-i Âcurrûm es-Sinhâcî (ö.723/1323) dir. Bu zat Kuzey Afrikalıdır.

Bu seviyede Nahuw eğitimine ara verilerek yeniden bir sarf kitabı okutulur.

***

* Sarf branşında medrese kitaplarının yedinci sıra kitabı ***"Sa'dinî*** سعدي**"**dir. Konusu, Arapça Etimoloji, *(fiil ve isim türetim bilimi)*'dir, yani iştikâktır. Çok önemli bir eser olarak kabul edilir. İzzi'nin şerhidir. Sarf branşının üst düzey kaynaklarındandır. Bu kitabın yazarı, Fars kökenli Sa'duddîn Mes'ûd b. Omar et-Taftazânî'dir. (M. 1312-1389/H. 712-791) Eserin asıl adı ***"Tedrîcu'l Edânî ilâ Kırâati Şerhi's Sa'd alâ Tasrîfi'z Zencânî"***dir. ***"Şerhu't-Tasrîfi'l-'izzi"***, ***"Şerhul-'İzzî fi't-tasrîf"*** ve ***"Sa'diyye"*** gibi daha

başka isimlenle de anılmaktadır.[18] ***"Sa'dinî"***nin müellifi, (yani ***"el-İzzî"***nin şârihi) et-Tetazânî, *(besmele, hamdele ve salveleden sonra)* sözlerine şöyle başlıyor:

وبعد: فيقول الفقيرُ إلى اللهِ الغنيِّ مسعودُ بْنُ عمرِ القاضي التفتازانيُّ، بيّض الله غرةَ أحوالِهِ، وأورق أغصانَ آمالِهِ: لمّا رأيتُ "مختصرَ التصريفِ"، الذي صنّفه الإمامُ الفاضلُ، العالِمُ الكاملُ، قدوةُ المحقّقين، عِزُّ المِلّةِ والدين، الزنجانيُّ رحمه الله تعالى مختصرًا ينطوي على مباحثَ شريفةٍ، ويحتوي على قواعدَ لطيفةٍ.. سنح لي أن أشرح شرحًا يذلِّلُ من اللفظِ صعابَه، ويكشف عن وجه المعاني نقابَه، ويستكشف مكنونَ غوامضِهِ، ويستخرج سرَّ حُلْوِهِ من حَامِضِهِ، مضيفًا إليه فوائدَ شريفةً، وزوائدَ لطيفةً، ممَّا عثر عليه فكري الفاتر، ونظري القاصِر، بعون الملك القادر...

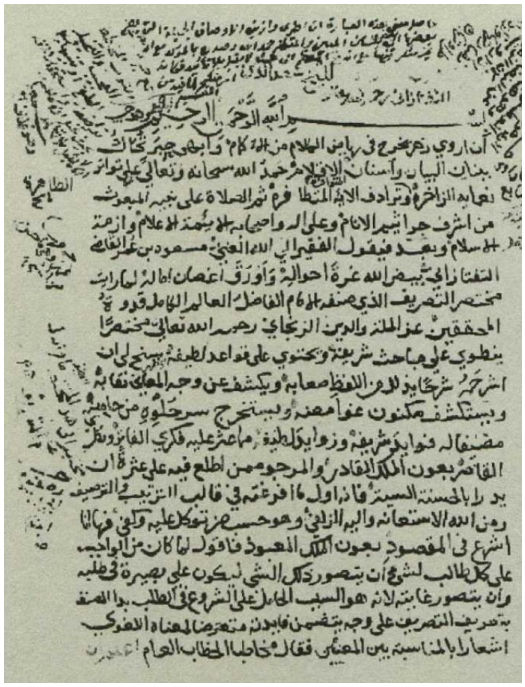

El yazması ***Sa'dinî*** adlı kitabın ilk sayfası

* Nahuw branşının sekizinci sıra kitabı ***"Hallu Meâkidi'l-Kavâid*** **حل معاقد القواعد**"dir. Ahmed b. Muhammed b. Ârif Şemsuddin Ebu's-Senâ ez-Zîlî et-Tôkâdî (ö.1006/1597) tarafından yazılmıştır. *"es-Sivâsî"* olarak da tanınır. Şerhin yazarı büyük ihtimalle Türktür. Çünkü bazı kayıtlarda Sivaslı ve zileli olarak tanınmıştır. Müellifin yaşadığı dönemde Zile'nin Sivasa bağlı

[18] Bkz.Nihat Tarı, Teftâzânî ve Sa'dînî adlı şerhi, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı.

olduğu düşünülebilir. Fakat, başka kayıtlarda "Şemsuddin Ebu's-Senâ ez-Zîlî et-Tôkâdî" olarak da geçtiğine göre Zilenin o dönemde Tokad'a bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kitabın yazarının kim olduğu konusunda tartışma vardır. Muhammed Zeynülabidîn Selâme adında bir akademisyen, 1973 yılında, el-Ezher Üniversitesinde hazırladığı doktora tezinde, ***"Hallu Meâkidi'l-Kavâid"*** adlı eserin yazarının, Ebu'l-Abbas Takiyyüddîn Ahmed b. Muhammed eş-Şumni olduğunu ile sürmüştür. Bunun üzerine Filistin'deki Gazze İslâmî ilimler Üniversitesi öğretim üyelerinden Pof. Dr. Muhammed Mahmud el-Âmûdî, bu iddiayı reddetmiş ve çürütmeye çalışmıştır.[19]

Eser, cümle ve ahkâmı hakkında geniş bilgilere yer vermekte ve üç bâbdan oluşmaktadır; İlk bâbda cümle ve cümlenin hükümleri, i'rabdan mahali olan ve olmayan cümleler; ikinci bâbda, cer harflerine ait ayrıntılar; üçüncü bâbda ise bazı kelime ve edatlara ilişkin analitik açıklamalar içerir.

Yazar bu eserinde; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullāh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî (ö. 761/1360)'ye ait ***"Kavâidu'l İ'râb"*** adlı kitabı şerh etmiştir. ***"Hallu Meâkidi'l-Kavâid"*** adlı bu şerh, Medreselerde öğrenciye ezberletilmez, fakat onun metni olan ***"Kavâidu'l-İ'râb"*** adlı kitap ezberletilir. İbn. Hişâm el-Ensârî'nin önemli eserlerinden olan ***"Katru'n-Nedâ ve Bellü's-Sada"*** adlı Nahuw kitabı ve aynı yazara ait olan şerhi de özellikle Türk medreselerinde okutulur.

"Hallu Meâkidi'l-Kavâid" adlı kitabın girişinde, müellifine ait ilk cümleler şöyledir:

الحمد لله الذي رفع أسماء العلماءِ بفعل الخشية في قوله: إنما يخشى الله من عباده العلماء.. ونوَّر بمصباح معارفهم الكافية قلوبَ الطالبين نَحوَه، وبارك فيهم كما بارك في لاولا، وأغنى عن ضوء المصباح واجدَ الإصباح من شموسِ لطفه المغني اللبيبَ والأذكياءَ، ونصب أعلامَ العلم بنصِّ قولِهِ تعالى "فاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُون"...

[19] Bkz. **مجلة الجامعة الإسلامية ، المجلد العاشر ، العدد الثاني ، ص143 – ص157، 20**

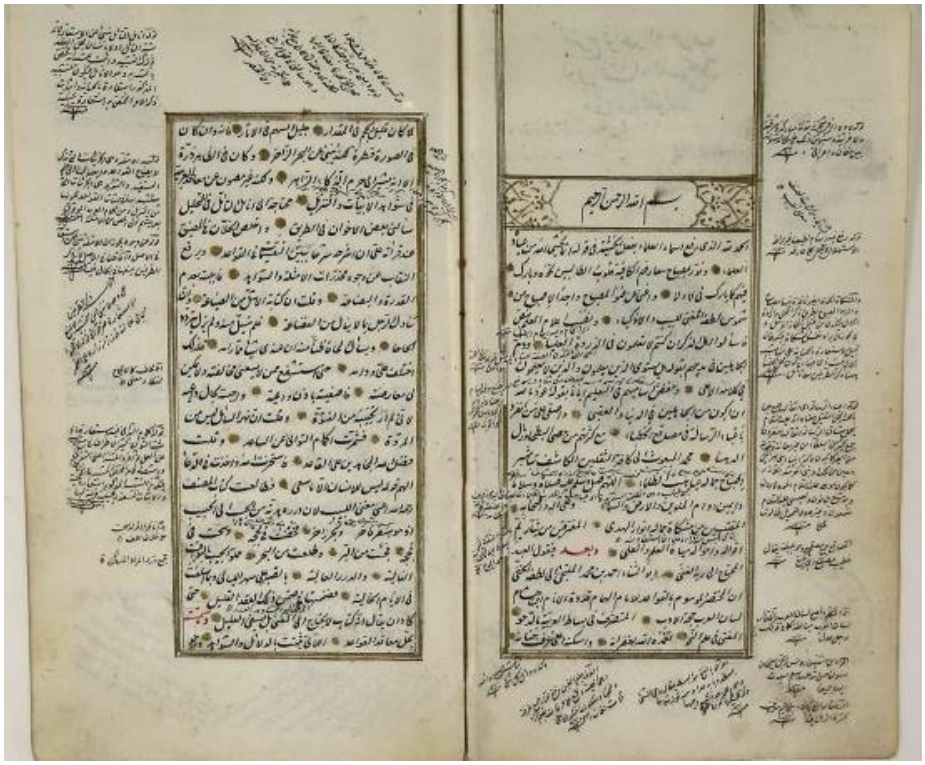

El yazması ***Hallu Meâkidi'l-Kavâid***'in ilk iki sayfası

***

* Nahuw branşının dokuzuncu sıra kitabı, ***"Sa'dullah-ı Gevra*** سعد الله الكبير***"*** adını taşıyan eserdir. ***"Gevra"*** kelimesi Soranî Kürtçesinde *"büyük"* anlamına gelir. Kitabın asıl adı, ***"Hadâiku'd-Dekâik"***dir. Yazarı Muhammed b. Sa'dillâh b. Muhammed el-Berdeî'dir. Zemahşeri'ye ait ***"Enmuzec Fi'n-Nahuw"*** isimli kitabın şerhidir. Bu kitap Türk medreselerinde okutulmaz. Müellifin ilk cümleleri şöyledir:

أللهم إنا نريد أن نتشبه بمن يحمدك على آلائك، وأن نتشبث بأذيال مَنْ يشكرك لنعمائك، على ما هديتنا إلى لغة قومٍ خيرة الأنبياء منهم وأهديتَ لنا لسانًا به أنزل خير كتابك وألهم، ونصلي على نبيّك الذي ألقمته زبد العلوم والحِكَمِ، وجعلته الشفيعَ المشفَّعَ يوم تزلزل الأرضُ وتزلُّ القدمُ محمدٍ المهديّ الهادي، ذَرَّتْ به الشمسُ للقاصي والداني، مع آله مجاديح الكرمِ، وصحبه مصابيح الظلَمِ.

El yazması ***Hadâiku'd-Dekâik***'in ilk iki sayfası

***

* Nahuw branşının onuncu sıra kitabı, ***"Netâicu'l-Efkâr Fi Şerhi İzhâri'l-Esrâr*** **نتائج الأفكار في شرح إظهار الأسرار"**dır. hacimli bir kitaptır. Yazarı; Mustafa b. Hamza er-Rûmî'dir. Bu kitap, Awâmil-i Birgiwi'nin de müellifi olan Muhammed b. Pir Ali El-Birgiwî'nin Arap dil grameri konusunda yazdığı ***"İzhâru'l-Esrâr"*** adlı eserinin şerhidir. İzhâru'l-Esrâr Anadolu'nun batısındaki medreselerde okutulur. *(Doğu medreselerinde okutulmaz)*. Bu kitap, medreseliler arasında kısaca "İzhâr" diye anılır. Onun şerhi olan ***"Netâicu'l-Efkâr"***ın *(besmele, hamdele ve salveleden sonraki)* girişi şöyle başlıyor:

أمّا بعد: فيقول العبد الفقير، إلى لطف ربه القدير، الشيخ مصطفى بن حمزة، أسكنهما الله بفضله في الجنة، إنَّ كاتبَ إظهارِ الأسرار، الفاضل صاحب إمعان الإنظار، بديع الفضل في الأعصار، ما رأت مثله الأبصار، خلف السلف الأخيار، سند الخلف الأحبار، مولانا الشيخ محمد المحقق الحقاني، والنحرير الحبر المدقق الرباني، الشهير المعروف بالبركوي، الفائز بالنوال الوفي، أسكنه الله في جنةٍ مفتحةِ الأزهار، وأركنه في كُنْهٍ تجري من تحتها الأنهار...

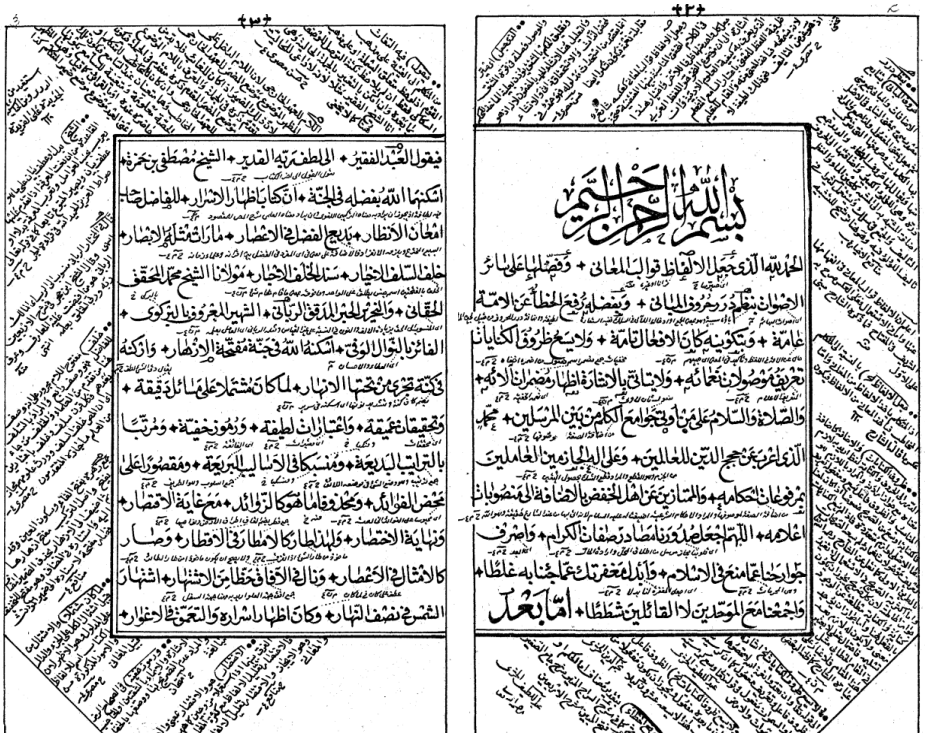

El yazması ***Netâicu'l-Efkâr***'in ilk iki sayfası

***

* Nahuw branşının onbirinci sıra kitabı, İmam Suyûtıy olarak tanınan Celalüddin Ebu'l Fazl Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyutıy (M.1445-1505) tarafından kaleme alınmış olan ***"El-Behcetü'l-Mardiyye Fi Şerhi'l-Elfiyye*** البهجة المرضية في شرح الألألفية "dir. Bu kitap İbni Malik'in ***"Elfiye"*** adındaki manzum eserinin şerhidir. ***"Elfiye"***; literatürde ألفيةُ ابنِ مالك olarak geçmektedir, adından da anlaşıldığı üzere 1000 beyitlik bir manzum eserdir. Onun şerhi olan ***"El-Behcetü'l-Mardiyye Fi Şerhi'l-Elfiyye"*** Kürt medreselerinde okutulmakta ve onun manzum metni ola ***"Elfiye"*** öğrenciye ezberletilmektedir. Bu kitap Kürt medreselerinde daha çok ***"Suyûtî"*** olarak adlandırılır. Müellif *(besmele, hamdele ve salveleden sonraki)* sözlerine şöyle başlıyor:

أما بعد: فهذا شرح لطيف مزجته بألفية ابن مالكٍ، مهذّب المقاصدِ، واضح المسالكِ، يبيّنُ مرادَ ناظمها، ويهدي الطالب لها إلى معالمها، حاوٍ لأبحاثٍ منها تفوح، وجامعٌ لنُكَةٍ لم يسبقْهُ إليها غيرُهُ من الشروح، وسمّيتُهُ بِـ"البهجة المرضية في شرح الألفيّة"، وبالله أستعين، إنه خير معين..

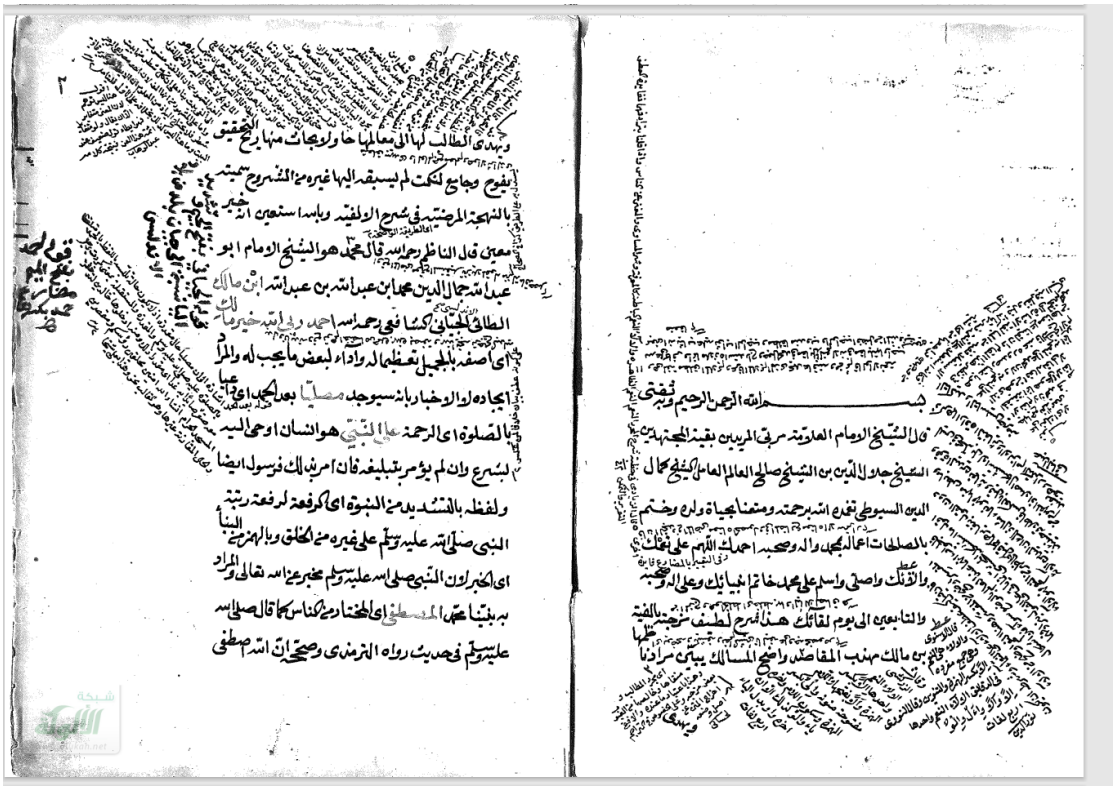

El yazması ***El-Behcetü'l-Mardiyye Fi Şerhi'l-Elfiyye***'nin ilk iki sayfası

***

* Nahuw branşının onikinci ve sonuncu kitabı, ***"el-Fewâidu'd-Dıyâiyye*** الفوائد الضيائية**"**dir. Medrese çevrelerinde yazarının adıyla ***"Molla Cami*** ملاً جامي**"** olarak isimlendirilir. Yazarı. Fars asıllı dilci, şair, âlim, filozof ve Nakşibendi şeyhlerinde olan Nuruddin Abdurrahman Câmî'dir. (1414-1492). Kısaca Molla Cami olarak ünlenmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in çağdaşıdır. ***"el-Fewâidu'd-Dıyâiyye"***, Arapça gramer kurallarını içeren hacimli bir kitaptır. Câmî bu kitabı, Özellikle oğlu Diyauddîn Yusuf'a okutmak amacıyla kaleme almış, İbnu'l-Hâcib Cemaluddîn Osman b. Omar'ın (Öl. M. 1249/H. 646) ünlü ***"Kâfiye"*** adlı eserini şerh etmiştir.

İbnu'l-Hâcib'in Kürt kökenli olduğunu ileri sürenler vardır. Genelde Kâfiye ezberletilir. Medresede bu kitabı okuyacak seviyeye gelenlere *(Tâlip)* denir, bu da yüksek öğrenim gören öğrenci demektir. Bunlara iltifat olarak halk arasında molla denir. Şârih *(Molla Cami)*'nin ilk cümleleri şöledir:

الحمد لوليه والصلاة على نبيه، وعلى آله وأصحابه المتأدّبين بآدابه. أما بعد: فهذه فوائدُ وافية بحلِّ مشكلات الكافية، للعلاَّمة المشتَهَرِ في المشارق والمغارب، الشيخ ابن الحاجب تغمّده الله بغفرانه، وأسكنه بُحْبُوحَةَ جنانهِ، نظمتُها في سلك التقرير، وسمط التحرير، للولد العزيز ضياء الدين يوسف، حفظه الله سبحانه عن موجبات التلهُّفِ والتأسُّفِ، وسمّيتها بالفوائد الضيائية...

El yazması ***el-Fewâidu'd-Dıyâiyye***'nin ilk iki sayfası

***

Sarf ve Nahuw branşlarında okutulan kitaplarla öğretim aşaması böylece son bulmuş olur. Bundan sonra mantık ve Arap dil edebiyatı branşlarında yazılmış geleneksel sıra kitapları izlenir. Ancak daha sonra Molla Cami adlı kitaba mütemmime olarak kaleme alımış bazı haşiye kitapları okutulur. Bunlar, kitabın içeriğine ilişkin ayrıntılar üzerine yapılmış yorumlardan oluşurlar.

***

* Medrese sıra kitaplarının onüçüncüsü, Mantık konulu ***"Îsâgûcî*** إيساغوجي ***"***dir. Kitabın asıl adı, ***"er-Risâletü'l Esîriyye"***dir. Yazarı, Esîruddin el-Mufaddal b. Omar el-Ebherî' dir. (ö. 663/1264) Yazar Semerkantlı olarak tanınıyor ise de Musulludur. Kürt kökenli olma ihtimali vardır. Molla Fenârî tarafından bu eser üzerine ***"el-Fevâidü'l-Fenâriyye"*** adı altında bir şerh kaleme alınmıştır. Fenârî'nin bu şerhi üzerine yazılan hâşiyeler arasında ***"Kul Ahmed"*** olarak bilinen, Ahmed b. Muhammed b. Hıdır'ın şerhi Kürt medreselerinde çok önemsenmektedir. Bu zat Türk olsa gerektir.

"Kul Ahmed" adı, Kürt medreseliler arasında ***"Kavl-u Ahmed"*** şeklinde yanlış algılanmış ve böylece günümüze kadar yanlış telâffuz edilmiştir! ***"Îsâgûcî"***nin bazı el yazması nüshaları dibâcesiz olarak şu cümlelerle başlıyor:

إيساغوجي، اللفظ الدالُّ بالوضعِ يدلُّ على تمام ما وُضِعَ له بالمطابقةِ وعلى جزئِهِ بالتضمُّنِ إن كان له جزءٌ، وعلى ما يلازمه في الذهن بالإلتزامِ، كالإنسان...

El yazması ***Îsâgûcî***'nin ilk iki sayfası

Medreselerde Mantık konusunda asırlardır ***Îsâgûcî***'adlı eser okutulmuktadır. Çağımızda bu kitaba alternatif olarak Suriye'li Abdurrahman Hasan Habenneke e-Meydânî tarafından ***"Dawâbit'ul-Ma'rife*** ضوابط المعرفة" adı altında bir eser daha te'lif edildi. Ancak Türkiye'deki medreselerde bu eser henüz yaygın olarak tutunamamıştır.

***

* Medrese sıra kitaplarının ondördüncüsü, Mantık konulu ***"Muğni't-Tullâb*** مغني الطلاب***"***dir. Bu eser, ***"Îsâgûcî"***nin şerhidir. Muhammed b. el-Hâfız Hasan el-Mânîsâvî (ö.1222/1807) tarafından kaleme alınmıştır. Müellifi

hakkında hemen hiçbir bilgi yoktur. Muhtemelen Türk kökenlidir. Kitabın giriş cümleleri şöyledir:

نحمدك يا مَنْ جعل المنطقَ ميزانًا لطريق التفهيم والتحقيق، ونشكرك يا مَنْ زيّن الأذهان باكتساب التصور والتصديق، ونصلي على نبيك محمد الهادي إلى سواء الطريق، وعلى آله وأصحابه الذين فازوا بالهداية والتوفيق.. أمّا بعد: فلما كانت الرسالةُ المشهورةُ بإيساغوجي المنسوبة إلى الشيخ الإمام العلاّمةِ أفضل المتأخرين، قدوة الحكماءِ الراسخين، أسير الدين الأبهري، نوّرَ الله مضجعه محتوية على العجائب من القواعد، ومشتملةً على الغرائبِ من الفوائد، نكات معانيها محتجبةٌ تحت حجاب، ووجازة ألفاظها مسطورة في كلّ باب، وكان ما وجد من شروحها في غاية الإختصار، ونهاية الإقتصار، بل بعضها كمتنٍ متين، يحتاج إلى موضّحٍ ومُبين، احتاجت إلى شروحٍ يزيلُ احتجابَها، ويسهّلُ الوصولَ لمن أراد انتسابَها، وكان يخطر ببالي، وإن كان غير لائق بحالي، أن أكتب لها شرحًا يحلُّ صعابَها، ويكشف عن وجوه خرائدها نقابَها، أنقذ فيه مطارحَ الأفكار، وأوضّحُ فيه خزائنَ الأسرار، على وجهٍ لطيفٍ ومنهجٍ منيف، إعانةً للطالبين، وهديةً لأهل اليقين...

El yazması ***Muğni't-Tullâb***'ın ilk sayfası

***

"Îsâgûcî" ile birlikte, mantık konularının iyice anlaşılması için bir dizi şerh ve haşiye daha okutulur. Bunların bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- ***"Tahrîrü'l-Kavâidi'l-Mantıkiyye"***. Yazarı; Kutbuddîn b. Muhammed b. Muhammed er-Râzî'dir (öl. 1365). Bu eser, Necmüddin Ali el-Kâtibî el-Kazvinî tarafından te'lif edilmiş olan ***"er-Risâletü'ş-Şemsiyye fi'l-Kavâ'idi'l-Mantıkıyye"***nin şerhidir. Bu eser, Kürt medreselerinde, mantık branşında yaygın bir ders kitabı olarak okutulur. Üzerinde birçok şerh yazılmıştır. Şemsiyye Risâlesi üzerine yazılan şerhlerin en ünlüsü, Kutbüddin Râzî'ye ait olandır. Müellifin *(besmele, hamdele ve salveleden sonraki)* ilk cümleleri şöyledir:

وبعد: فقد طال إلحاحُ المشتغلين عليَّ، المتردِّدين إليَّ، أن أشرح "الرسالة الشمسية" وأبيّن فيه القواعدَ المنطقية، علمًا منهم بأنهم سألوا عريفًا ماهرًا، واستمطروا سحابًا هامرًا، ولم أزل أدافع قومًا منهم بعد قومٍ، وأسوّف الأمر من يومٍ إلى يومٍ، لاشتغال بالٍ قد استولى عليَّ سلطانُهُ، واختلالِ حالٍ قد تبيّن لديَّ برهانُهُ، ولعلمي بأن العِلْمَ في هذا العصر قد خبت نارُهُ، وولّت الأدبارَ أنصارُهُ، إلاَّ أنهم كلَّمَا ازددتُ مَطْلاً وتسويفًا ازدادوا حثًّا وتشويقًا. فلم أجد بدًّا من إسعافهم بما اقترحوا، وإيصالهم إلى غاية ما التمسوا، فوجَّهتُ ركابَ النظرِ إلى مقاصدِ مسائلها، وصحبتُ مطارف البيان في مسالك دلائلها، وشرحتُها شرحًا كشف الأصدافَ عن وجوهِ فرائد فوائدها، وناطَ اللآلي على معاقد قواعدها، وضممتُ إليها من الأبحاثِ الشريفةِ والنكة اللطيفة ما خلتْ عنها –ولا بد منها– بعباراتٍ رائقةٍ، تسابق معانيها الأذهانَ، وتقريرَاتٍ شائقةٍ يعجب استماعَها الآذانُ، وسمّيتُها: بـ"تحرير القواعد المنطقية في شرح الرسالة الشمسية"...

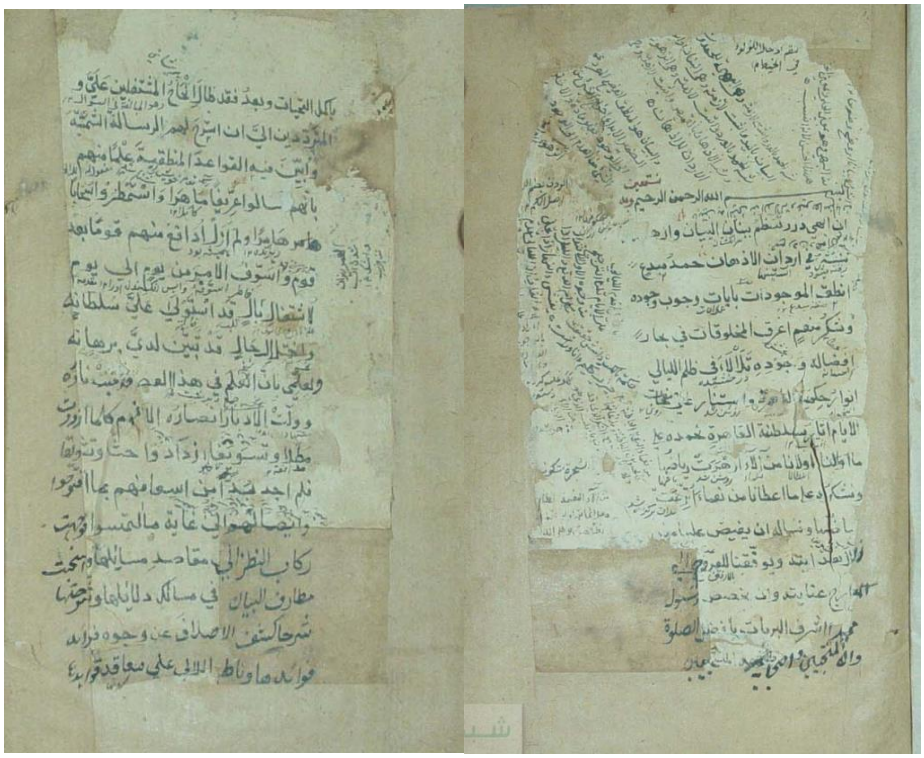

El yazması ***Tahrîrü'l-Kavâidi'l-Mantıkiyye***'nin ilk iki sayfası

***

- ***es-Süllemü'l Münevrak*** السلم المنورق; Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed es-Sağîr el-Ahdarî (ö. 983/1585) tarafından *(recez vezni ile)* yazılmıştır. "Îsâġūcî"nin manzum halidir. İlk beyti şöyledir:

الحمد لله الذي قد أخرجا * نتائج الفكر لأرباب الحُجا

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمة

الحمد لله الذى قد أخرجا	نتائج الفكر لأرباب الحجا
وحط عنهم من سماء العقل	كل حجاب من سحاب الجهل
حتى بدت لهم شموس المعرفة	رأو مخدراتها منكشفة
نحمده جل على الإتعام	بنعمة الإيمان والإسلام
من خصنا بخير من قد أرسلا	وخير من حاز المقامات العلى
محمد سيد كل مقتفى	العربى الهاشمى المصطفى
صلى عليه الله ما دام الحجا	يخوض من بحر المعانى لججا
واله وصحبه ذوى الهدى	من شبهوا بأنجم فى الاقتدا
وبعد فالمنطق للجنان	نسبته كالنحو للسان
فيعصم الأفكار عن غى الخطا	وعن دقيق الفهم يكشف الغطا
فهاك من أصوله قواعدا	تجمع من فنونه فوائدا
سميته بالسلم المنورق	يرقى به سماء علم المنطق
والله أرجو أن يكون خالصا	لوجهه الكريم ليس قالصا
وأن يكون نافعا للمبتدى	به إلى المطولات يهتدى

es-Süllemü'l Münevrak adlı manzumenin ilk sayfası

***

- ***Îzâhu'l Mübhem fî Maâni's Süllem*** إظهار المبهم في معاني السلّم; Ebül Maarif Şihabüddin Ahmed b. Abdilmün'im ed-Demenhûrî (öl. H. 1192) tarafından yazılmıştır. el-Ahdarî'nin ***"Süllem"*** adındaki manzumesi üzerine açıklamalar yapmıştır. İlk beyyitteki (hamd) kavramına verdiği mânâ şöyledir:

أقولُ (الحمد) لغةً: الثناءُ بالكلام على المحمودِ بجميلِ صفاتِهِ. وعُرفًا: فعلٌ يُنْبِئُ عنْ تعظيم المنعِمِ بسبب إنعامِهِ على الحامدِ أو غيرِهِ.

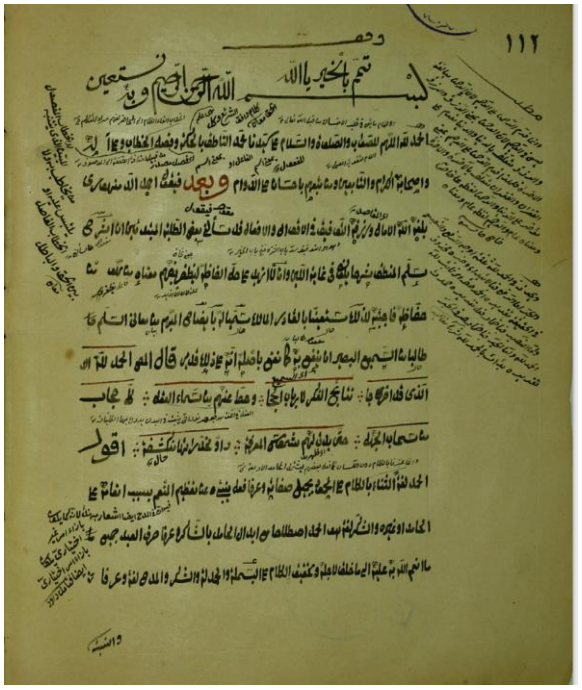

El yazması ***Îzâhu'l Mübhem fî Maâni's Süllem***'in ilk sayfası

***

- ***Hüsam el-Kâtî*** حسام الكاتي: "Îsâġūcî"nin şerhidir. Kürt medreselerinde bu kitabın adı ***«Semkâti»*** şeklinde yanlış telâffuz edilmektedir. Şârihin *(besmele, hamdele ve salveleden sonraki)* ilk açıklaması şöyledir:

أمّا بعد: فإن كتاب الشيخ الإمام قدوة الحكماء الراسخين أثير الدين الأبهري طيّبَ الله ثراه، وجعلَ الجنّةَ مثواهُ المشهورَ بأيساغوجي لمّا كان على بعض الإخوان متعسِّرًا وعلى بعضهم متيسّرًا، أردتُ أن أكتبَ بِالْتِمَاسِهِمْ أوراقًا لتزيلَ تعسُّرَهُ، وتعمّمَ تيسُّرَهُ والله خير الميسرين والموفّقين...

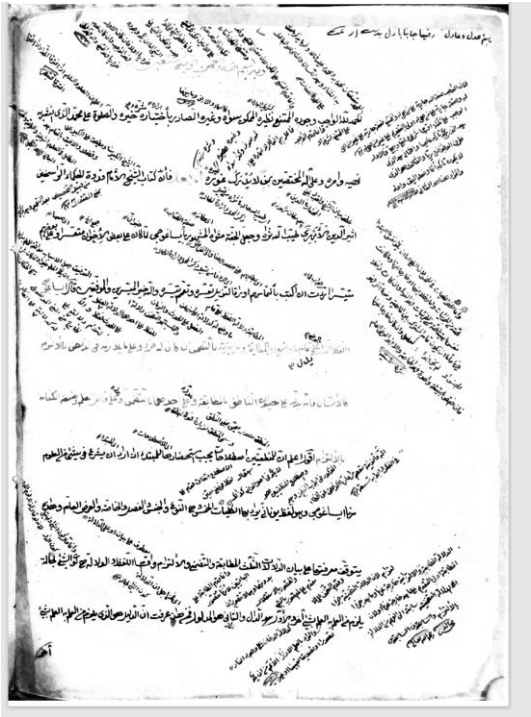

El yazması ***Hüsam el-Kâtî***'nin ilk sayfası

***

- ***el-Matla' Fi'l-Mantık*** المطلع في المنطق; Bu kitap ***"Îsâġūcî"***'nin şerhlerindendir; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî (ö. 926/1520) tarafından yazılmıştır. Şârihin *(besmele, hamdele ve salveleden sonraki)* ilk açıklaması şöyledir:

وبعدُ: فهذا شرحٌ لطيفٌ لكتاب العلاّمة أثير الدين الأبهريّ –رحمه الله تعالى– المسمّى: بإيساغوجي، في علم المنطق؛ يَحُلُّ ألفاظه، ويبيّنُ مراده، ويفتح مُغْلَقَهُ، ويقيّدُ مطلَقَهُ على وجهٍ لطيفٍ، ومنهجٍ منيفٍ، وسَمَّيْتُهُ (المِطْلَعَ). والله أسأل أن ينفع به، وهو حسبي ونعم الوكيل.

بسم الله الرحمن الرحيم

قال سيدنا ومولانا العالم العامل العلامة الحبر البحر الفهامة حجة المناظرين
وحلة الطالبين قدوة العارفين مربي السالكين شيخ الاسلام والمسلمين
ذو التصانيف الجيدة والفتاوى المفيدة والتآليف الجامعة النافعة والابحاث
الساطعة القاطعة زين المحافل فخر الاماثل أبو الفضائل والفواضل أبو يحيى
زكريا بن محمد بن أحمد بن زكريا الانصاري الشافعي امتع الله بوجوده ونفع بعلمه
وجوده بمحمد وآله وعترته آمين بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي منح أحبته
باللطف والتوفيق ويسر لهم سلوك سبيل التصور والتصديق والصلاة والسلام
على أشرف خلقه محمد الهادي الى سواء الطريق وعلى آله وصحبه الحائزين
للصدق والتحقيق (وبعد) فهذا شرح لطيف لكتاب العلامة أثير الدين
الابهري رحمه الله المسمى بايساغوجي في علم المنطق يحل ألفاظه ويبين مراده
ويفتح مغلقه ويقيد مطلقه على وجه لطيف ومنهج منيف (وسميته المطلع)

والله

Eski taş matbaa baskısı ***el-Matla' Fi'l-Mantık***'ın ilk sayfası

***

- ***Haşiyetu Kavl-i Ahmed Ale'l-Fenârriyye*** حاشية قول أحمد على الفنارية; Ebherî'nin Îsâgûcî risalesini ilk şerheden Hüsamüddîn el-Kâtî'dir. Onun bu şerhine, Muhyiddiîn et-Tâlişî bir haşiye yazmıştır. Hüsamüddîn el-Kâtî'den sonra Îsâgûcî'yi şerheden Molla Fenârî'nin kitabına da Ahmed b. Hızır bir haşiye yazmıştır. İşte medreselerde ***"Kavl-u Ahmed"*** ya da ***"Kul Ahmed"*** olarak bilinen ve mantık branşında okutulan son kitap budur. ***"Kul Ahmed"***in Fenari'ye ait şerh üzerine *(besmele, hamdele ve salveleden sonra)* not ettiği haşiyesinin ilk sözleri şöyledir:

أما بعد: فلمَّا كانت "الفوائدُ الفناريَّةُ" مشتملةً على ما لا يخلو من الغموضِ والإغلاقِ، ومع هذا أخوان الزمان راغبون فيها غايةَ رغبةٍ واشتياقٍ، علَّقتُ عليها ما يكشفُ الإغلاقَ ويزيلُ الغموض، حتى يتيسّرَ لهم بتحصيلها النهوض، ولم آلُ جهدًا في بيانِ الواقعِ، بعونِ اللهِ الملكِ الواسع، وهو وليُّ الإتمام، وميسِّرُ الإختتام...

El yazması ***Kavl-u Ahmed***'in ilk sayfası

***

Îsâġūcî, şerhleri ve haşiyeleri okutulduktan sonra Mantık tedrisatı sona erer. Bundan sonra Nahuw ilminin yüksek kısmına geçilir. Bu aşamada yeniden Molla Cami, yani (***el-Fewâidu'd-Dıyâiyye***) adlı kitabın şerh ve haşiyeleri okutulur. Örneğin bunlardan ***"Haşiyetu Abdilğafûr"*** özellikle Haziniye medreselerinde önemsenmiştir. Fakat müellifi vefat ettiği için eserin tamamlanmadığı söylenmektedir.

Bu eser, Molla Cami'nin ***"El-Fewâidu'd-Dıyâiyye*** الفوائد الضيائية**"** adlı kitabı üzerine, öğrencisi Radiyyuddîn Abdulğafûr b. Salah el-Lârî el-Ensârî'nin, düştüğü notlardan oluşmaktadır. ***«Molla Cami»*** üzerine yazılmış bundan başka haşiyeler de vardır. Bunlardan biri, adı geçen Abdulgafûr'un torunu, Abdulkerim tarafından yazılan haşiyedir. Ayrıca, ***"Haşiyetu Usâm"*** bunlardan biridir. Bu kitabın müellifi, Usamuddîn İbrahim b. Muhammed el-İsferâinî (ö. 945/1538) dir. Fakat doğu medreselerinde bu haşiyeye fazla önem verilmemekte, daha çok Abdulgafûr'un haşiyesine baş vurulmaktadır. Kitap "Hamd" kelimesinin analizi ile şöyle başlamaktadır:

قوله (الحمد): مصدر المعلوم، واللام للجنس أو الاستغراق. أي كلُّ حمدٍ من الأزل إلى أبد من أيّ حامدٍ كان. ويحتمل أن يكون مصدر المجهول، أوالقدر المشترك بين المصدرين. فإن مقامَ حمده سبحانه يلايمه الإستيعاب، كما يلايمه الإستغراق. ويحتمل أن يكون الحاصلُ بالمصدر بمعنى: سپاس وستايش..

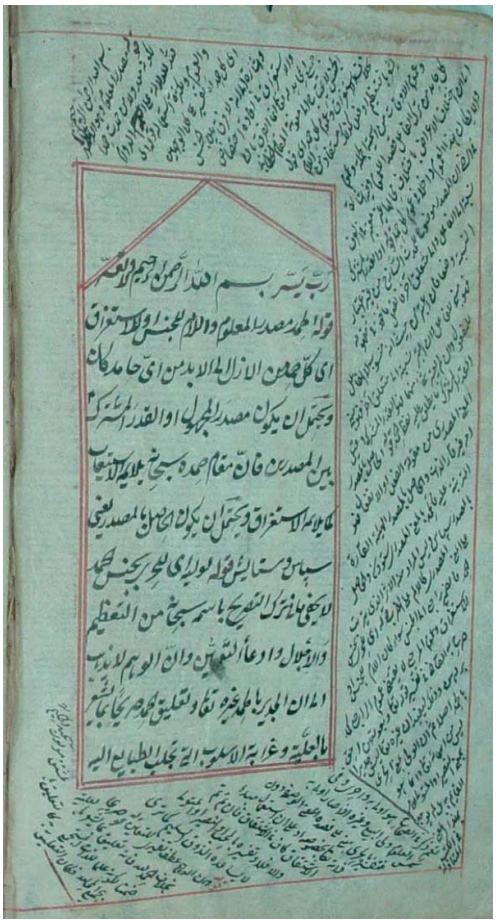

El yazması ***Haşiyetu Abdilğafûr***'un ilk sayfası

***

* Bundan sonra Vad' الوضع branşına geçilir ve bu aşamada medrese sıra kitaplarının onbeşincisi olarak Adududdîn Ebu'l Fadl Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdulgaffar b. Ahmed el-Îcî'ye (ö. 756/1355) ait ***"er-Risâletü'l Adudiyye*** **الرسالة العضدية"**, başka adıyla ***"er-Risâletül Vad'iyye*** **الرسالة الوضعية"** okutulur.

Vaz' ya da (vad' الوضع), bir linguistik bilimidir. Sözcüğün hangi anlam için belirlendiğini inceleyen nadir bir bilim dalıdır.

Vaz’ الوضع kelimesi, Arapça وَضَعَ kök fiilinden türetilmiş bir masdardır. Gerçek anlamda; Koymak, bir şeyi bir mekâna bırakmak, bir şeyi elden yere bırakmak mânâlarında kullanılmaktadır. Ayrıca mecazi olarak; borçtan indirim yapmak, aşağılamak ve bir sözü yalan yere birine mal etmek anlamlarında kullanılmaktadır. *“Mevzû’ hadis* الحديث الموضوع *”* gibi…

Istılahta ise Vaz’: belli bir şeyi veya belli bir kavramı, belli bir kelime ile isimlendirmek ve ifade etmektir. Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde geçen kelimelerin isabetli şekilde anlaşılabilmesi için gramer ve edebiyat kuralları yanında bu bilimin kuralları da ayrıca medrese eğitiminin müfreratı içine alınmıştır.

er-Risâletül Vad’iyye الرسالة الوضعية, İslâm ilim literatürü içinde büyük öneme sahiptir. Bu risale üzerine birçok şerh yazılmıştır. Bu şerhlerden biri de Molla Cami olarak tanınan ünlü dilci ve filozof Abdurrahman Nuruddîn el-Camî tarafından ***“Şerhu'r-Risâleti'l-Vaz'iyye”*** adı altında kaleme alınmıştır. Ancak üslubunun ağır olduğu söylenebilir. Camî, daha önce Ebu'l-Kasım el-Leysî es-Semerkandî tarafından ***er-Risâletül Vad’iyye***’ye yazılan şerhten yararlanmıştır. Bu risale üzerine yazılan şerhlerden biri de es-Seyyid Muhammed Saîd b. es-Seyyid Muhyiddîn el-Hasanî el-Cezâirî tarafından yazılmış olan ***“İtkânü’s-San’ Fi Şerh’i Risâleti’l-Vaz’*** إتقان الصنع في شرح رسالة الوضع ***”*** adlı eserdir.

Müellif Adududdîn el-Îcî, risalesini yazmaya başlarken büyük ihtimalle besmele, hamdele ve salveleyi -*sözlü olarak*- zikrettiği için doğrudan konuya girmiştir. Kaydettiği ilk sözler şöyledir:

هذه فائدةٌ تشتمل على مقدّمةٍ وتقسيمٍ وخاتمةٍ…

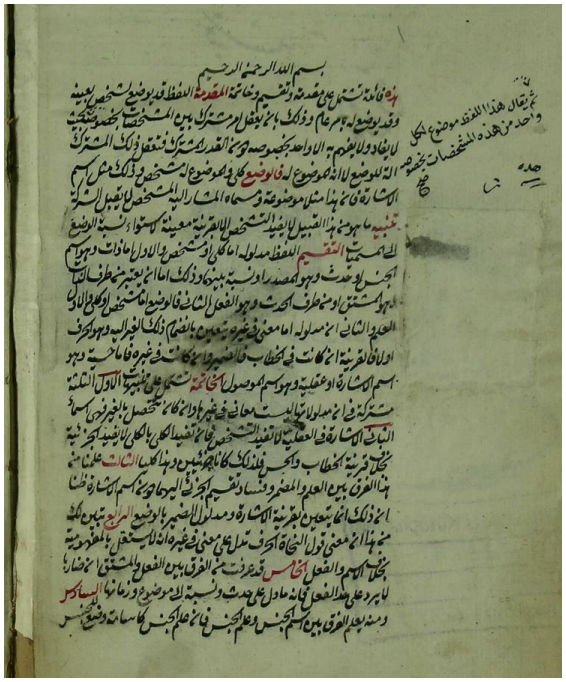

El yazması ***er-Risâletü'l Adudiyye***'nin ilk sayfası

Bu aşamadan sonra Arap dil edebiyatı konusunda telif edilmiş eserlerin okutulmasına geçilir.

***

* Edebiyat branşında, medrese sıra kitaplarının onaltıncısı olarak; "***er-Risâletu's-Semerkandiyyetü Li'l-İstiârât*** الرسالة السمرقندية للاستعارات adlı eser okutulur; Bu, Arap dilinin edebi sanatlarını anlatan bir eserdir. Yazarı; Ebu'l-Kasım El-Leys Es-Semerqandî'dir (ö. 373/983). Doğu medreselerinin bazısında ***"İstiaratu Usâm"*** yerine bu eser okutulur. Semerkandiyye risalesinin girişindeki ilk ibareler şöyledir:

الحمد لواهب العطية، والصلاة على خير البرية وعلى آله ذوي النفوس الزكية. أما بعد: فإن معاني الاستعارات وما يتعلق بها قد ذكرت في الكتب، معضلة عسيرة الضبط، فإردت ذكرها مجملة مضبوطة على وجه نطق به كتب المتقدمين ودل عليه زبر المتأخرين، فنظمت فرائد قواعد لتحقيق معاني الاستعارات وأقسامها وقرائنها في ثلاثة عقود.

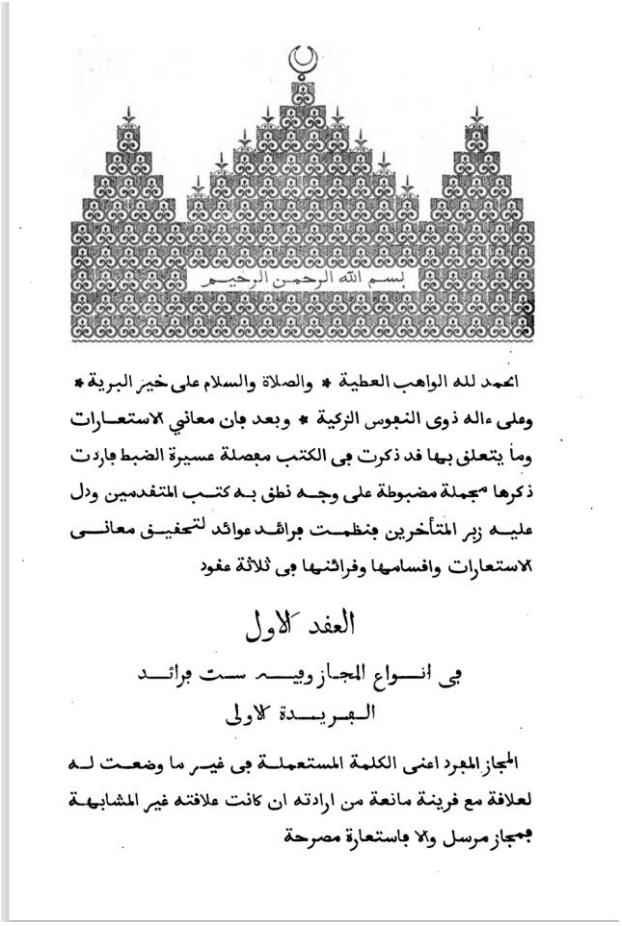

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواهب العطية * والصلاة والسلام على خير البرية *
وعلى ءاله ذوى النفوس الزكية * وبعد فان معاني الاستعارات
وما يتعلق بها قد ذكرت فى الكتب مفصلة عسيرة الضبط فاردت
ذكرها مجملة مضبوطة على وجه نطق به كتب المتقدمين ودل
عليه زبر المتأخرين فنظمت فرائد فوائد لتحقيق معانى
الاستعارات واقسامها وفرائنها فى ثلاثة عقود

العقد الاول

فى انواع المجاز وفيه ست فرائد

الفريدة الاولى

المجاز المفرد اعنى الكلمة المستعملة فى غير ما وضعت له
لعلاقة مع قرينة مانعة من ارادته ان كانت علاقته غير المشابهة
فمجاز مرسل والا فاستعارة مصرحة

er-Risâletu's-Semerkandiyyetü Li'l-İstiârât, 1905 Cezayir Baskısı

***

* Ondan sonra Mantık branşında, medrese sıra kitaplarının onyedincisi olarak; . ***"er-Risâletü'l Velediyye fî Âdâbi'l Bahsi ve'l Münâzara*** الرسالة الولدية في آداب البحث والمناظرة **"** adlı kitapçık okutulur. Yazarı, Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî'dir. (ö.1150/1737) Üzerine birçok şerh yazılmıştır. Bunların en tanınmış olanı, Abdülvahhâb b. El-Hüseyn el-âmidî tarafından kaleme alınmış olan şerhtir. Kitabın girişinde müellif Saçaklızâde'nin kaydettiği ilk sözler şöyledir:

بسم الله وبحمده، وصلاةٌ وسلامٌ على رسله. يقول البائس الفقير محمد المدعو بساجقلي زاده، أكرمه الله تعالى بالفلاح والسعادة: هذه رسالة في فن المناظرةِ، عملتها لك يا ولدُ ولأمثالك المبتدئين، بارك الله فيها لك ولمن أرادها غيرك، وهذا الفن لا شكَّ في استحباب تحصيله، وإنما الشك في وجوبه كفايةً.

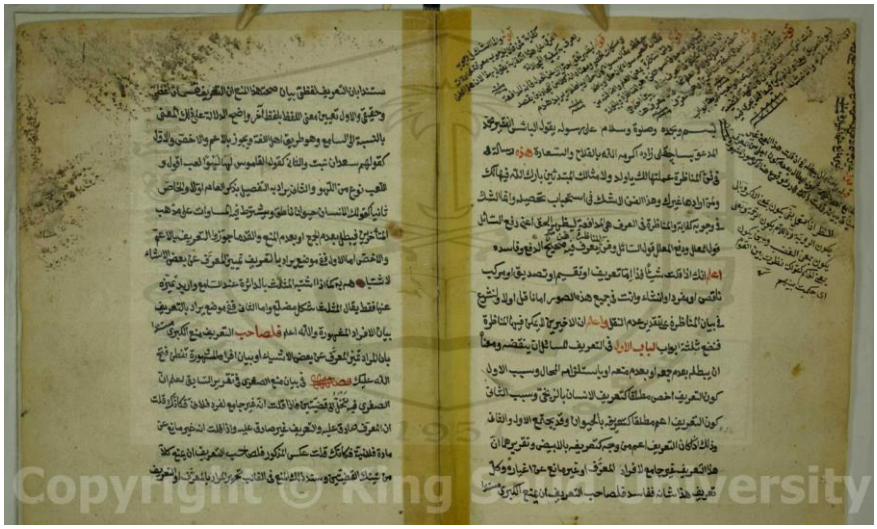

El yazması ***er-Risâletü'l Velediyye fî Âdâbi'l Bahsi ve'l Münâzara***'nın ilk iki sayfası

Bu aşamadan sonra Arap dil edebiyatı bıranşına geçilir. Bu branşta *(daha önce de işaret edildiği gibi)*; ***"Muhtasaru'l-Meânî*** **مختصر المعاني** ***"*** ve ***"Telhisü'l-Miftâh*** **تلخيص المفتاح** ***"*** adlı eserler okutulur.

***

* Geleneksel medrese sıra kitaplarının onsekizincisi ***"Muhtasaru'l-Meânî*** **مختصر المعاني** ***"*** dir. Bu kitap, Hatîb el-Kazvînî'nin ***"Telḫîṣü'l-Miftâḥ*** **تلخيص المفتاح** ***"*** adlı eserinin Sa'deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından yapılan kısaltılmış açıklamasıdır. Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338), ***"Telḫîṣü'l-Miftâḥ"*** adlı eserinde, es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) ***"Miftâḥu'l-ʿulûm*** **مفتاح العلوم** ***"*** ismindeki kitabının üçüncü bölümünü incelemiştir. Doğu ve Güneydoğu'daki medrese grupları arasında yer alan Haziniye Arap medreselerinde ***"Telḫîṣü'l-Miftâḥ*** **تاخيص المفتاح** ***"*** okutulmazdı, yalnızca ***"Muhtasaru'l-Meânî*** **مختصر المعاني** ***"*** okutulurdu. Bu kitap, Arap edebiyatının önemli kavramlarından olan; meânî, beyân ve bedî' konularını işler. Kitap *(besmele, hamdele ve salveleden sonra)* şöyle devam etmektedir:

(وبعد) فيقول الفقير إلى الله الغني، مسعود بن عمر المدعو بسعد التفتازاني، هداه الله سواء الطريق، وأذاقه حلاوة التحقيق، إني قد شرحت فيما مضى تلخيص المفتاح، وأغنيته بالأصباح عن المصباح، وأودعته غرائب نكت سمحت بها الانظار، ووشحته بلطائف فقر سبكتها يد الأفكار، ثم رأيت الجمع الكثير من الفضلاء، والجم الغفير من الأذكياء، يسألونني صرف الهمة نحو اختصاره، والاقتصار على بيان معانيه وكشف أستاره، لما شاهدوا من أن المحصلين قد تقاصرت هممهم عن استطلاع طوالع أنواره، وتقاعدت عزائمهم عن استكشاف خبيئات أسراره، وان المنتحلين قد قلبوا أحداق الاخذ والانتهاب، ومدوا أعناق المسخ على ذلك الكتاب...

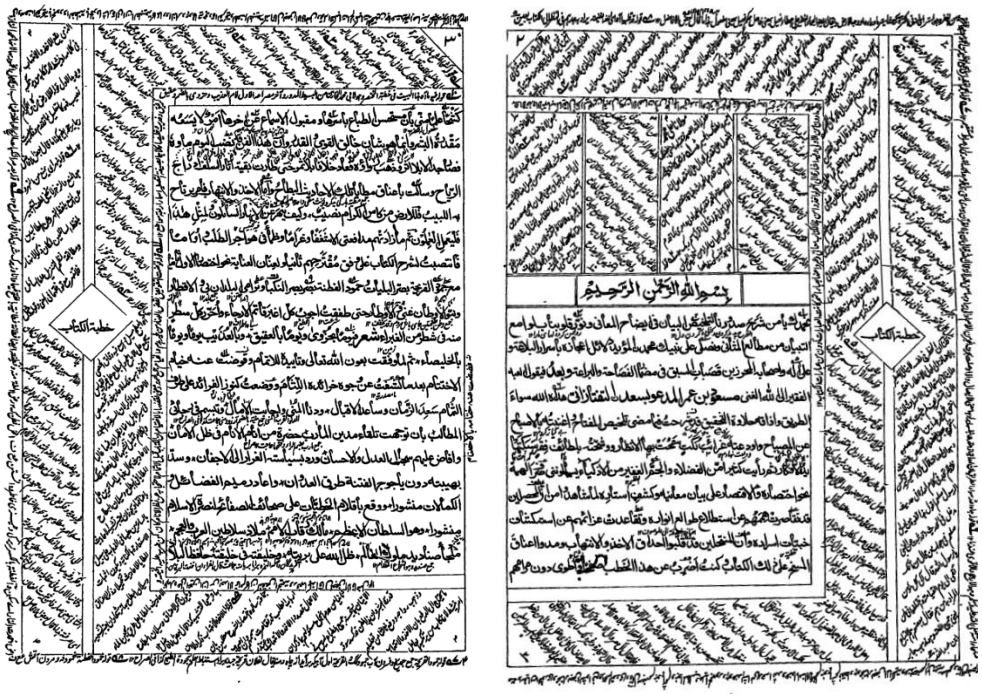

El yazması ***Muhtasaru'l-Meânî***'nın ilk iki sayfası

***

* Bundan sonra medrese sıra kitaplarının ondokuzuncusu olan ve İslâm'da iman esaslarını konu alan iki kitaptan biri okutulur. Bunlardan birincisi ***"Şerhu'l-Akâid*** شرح العقائد**"**dir, ikincisi ise ***"Cevheretü't-Tevhîd*** جوهرة التوحيد **"**dir." Genelde ***"Şerhu'l-Akâid"*** okutulur. Kitap *(besmele, hamdele ve salveleden sonra)* şöyle devam etmektedir:

وبعد فان مبنى علم الشرائع والأحكام، وأساس قواعد عقائد الاسلام: هو علم التوحيد والصفات، الموسوم بالكلام. المنحى عن غياهب الشكوك، وظلمات الأوهام. ولأن المختصر المسمى ب «العقائد»، للامام الهمام، قدوة علماء الاسلام، نجم الملة والدين «عمر النسفى» أعلا الله درجته فى دار السلام يشتمل من هذا الفن على غرر الفرائد، ودرر الفوائد فى ضمن فصول. هى للدين قواعد وأصول. وأثناء نصوص، هى لليقين جواهر وفصوص. مع غاية من التنقيح والتهذيب، ونهاية من حسن التنظيم والترتيب.

El yazması ***Şerhu'l-Akâid***'ın ilk sayfası

***

* Medrese sıra kitaplarının yirmincisi ve sonuncusu; Tacüddîn Abdülvahhâb b. Ali es-Subuki (M.1327-1370) tarafından telif edilmiş olan ***"Cem'ul-Cevâmi'*** جمع الجوامع ***"*** adlı eserdir. Bu kitabın konusu, ***"usûlü'd-Din*** أصول الدين ***"*** dir. Yani İslâmî ilimlerde yöntem bilimdir. ibareleri rekik ve karmaşıktır. Celâleddîn el-Mahallî, kaleme aldığı ***"el-Bedrü't-tâli' fî halli Cem'i'l-cevâmi"*** adlı eserinde bu kitabı şerh etmiş, ibarelerinin anlaşılması için açıklamalarda bulunmuştur. Buna rağmen müellif Tacüddîn es-Subuki'nin katı üslubunu esnetememiştir. Bu da amacın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bunu ifade etmek için kitap hakkında Arapça yakıştırılmış bir niteleme medrese çevrelerinde yaygındır. Bu ifade şöyledir:

عَنَاؤُهُ كثيرٌ، غِنَاؤُهُ قليلٌ. Yani: sıkıntıları çok, yararı ise azdır. Bir makalede yer alan aşağıdaki eleştiri bu gerçeği kanıtlamaktadır. Alıntı aynen şöyledir:

«Sıra kitabı olarak icâzetten önceki son eser olan Cem'u'l-cevâmi'in üslubu ağır, dili karmaşık, ibaresi çetin ve şerhi olmaksızın anlaşılması zor bir muhtasardır. İhtisar geleneğinde önemli bir yere sahip olmakla beraber öğrencilerin, bu eserden çoğunlukla yeterli fayda sağlamakta başarılı olamadıkları gözlemlenmiştir. M. Halil Çiçek'in dikkat çektiği gibi, çoğu öğrenci, fıkıh usulünü öğrenmek için değil; daha ziyade medresedeki "sıra kitaplarını tamamlama" adeti yerini bulsun diye bu kitaptan birkaç ders okumakla yetinirdi.»[20]

Eser şu İbarelerle başlamaktadır:

نَحْمَدُك اللَّهُمَّ عَلَى نِعَمٍ يُؤْذِنُ الْحَمْدُ بِازْدِيَادِهَا، وَنُصَلِّي عَلَى نَبِيِّك (مُحَمَّدٍ) هَادِي الْأُمَّةِ لِرَشَادِهَا، وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ مَا قَامَتْ الطُّرُوسُ وَالسُّطُورُ، لِعُيُونِ الْأَلْفَاظِ، مَقَامَ بَيَاضِهَا وَسَوَادِهَا، وَنَضْرَعُ إلَيْك فِي مَنْعِ الْمَوَانِعِ، عَنْ إكْمَالِ (جَمْعِ الْجَوَامِعِ) الْآتِي مِنْ فَنَّيِّ الْأُصُولِ بِالْقَوَاعِدِ الْقَوَاطِعِ، الْبَالِغِ مِنْ الْإِحَاطَةِ بِالْأَصْلَيْنِ مَبْلَغَ ذَوِي الْجِدِّ وَالتَّشْمِيرِ، الْوَارِدِ مِنْ زُهَاءِ مِائَةِ مُصَنَّفٍ مَنْهَلًا يُرْوِي وَيَمِيرُ، الْمُحِيطِ بزبدَةِ مَا فِي شَرْحي عَلَى الْمُخْتَصَرِ وَالْمِنْهَاجِ مَعَ مزيدٍ كَثِيرٍ.

Medreselerde son yıllarda Usûlu'd-Dîn konusunda Abdülvehhâb Hallâf'ın (ö. 1956) ***"İlmü usûli'l-fıkh"*** adlı eseri okutulur oldu.

***

[20] Bkz. İsmail Narin, "Bingöl İli ve Çevresindeki Medreselerde Fıkıh Eğitimi, Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmi İlimler Sempozyumu 29 Haziran – 1 Temmuz 2012"

Türkiye'de İmam Hatip okullarında ve İlahiyat fakültelerinde verilen gerek Arapça dil eğitiminin, gerekse İslâmi ilimler konusunda verilen eğitimin yeterli olmadığı, bu kurumlarda çalışanlar tarafından da bilinmektedir. Onun için bu kesimde eğitim gören birçok öğrenci, fırsat bulduğunda ya medreselerden birine devam ederek, veya bir Arap ülkesindeki okul, üniversite ve kurslarda takviye dersler alarak kendini yetiştirmeye çalışmaktadır. Çeşitli sebeplerden dolayı bu çabaların öğrenciye önemli bir bilgi birikimi sağladığını söyleyemeyiz. Belli bir yaştan sonra bu tür arayışların içine girmek söz konusu sebeplerin başında gelmektedir.

***

Türkiyedeki medreselerde, şeyhin veya ona bağlı vakıf, dernek ve örgütün insiyatifi çok önemlidir. Çünkü medrese ile ilgili politikalarda yalnızca bu üst yönetimlerin kararları geçerlidir. Dolayısıyla öğrencileri yönlendirmek, onlara ek görevler vermek, kitap ve müfredata ilişkin güncellemeler yapmak sadece bunlara aittir.

Örneğin, vaktiyle Doğudaki Haziniye Arap medreselerinde bulundurulması mahzurlu olan kitaplar vardı. Bunların başında -*Mu'tezilî olduğu gerekçesiyle*- Ünlü Zemahşeri'ye ait ***"el-Keşşâf"*** adlı tefsir gelmektedir. İsmail Hakkı Bursevî'ye ait ***"Ruhu'l-Beyan tefsiri"*** de bütün Kürt medreselerinde hâlâ yasaktır. Çünkü bu şahıs, el-Enbiya suresinin 68. ayetini tefsir ederken genelleme yaparak Kürt milletinin tamamına ağır hakaretlerde bulunmuştur. Onun saygısızca yaptığı yorum sırasında sarf ettiği yakışıksız sözler, ağır eleştirilerle karşılık bulmuştur.

***

Yukarıda sıralanan kitapları okuyup medresede öğrenimini tamamlayan öğrenciye ***"icâzetneme"*** verilerek ***"Molla"*** unvanıyla mezun edilir. ***"icâzetneme"***; günümüzde diplomanın karşılığıdır.

Bilindiği üzere diploma; yetki belgesi, izin belgesi, sertifika ve ruhsat anlamlarını taşır. Buna eskiden icâzetname denirdi. Diploma günümüzde, okul veya üniversiteden mezun olan öğrenciye, eğitim kurumunun yönetimi tarafından verilir. Bu belge ona bir hak ve unvan sağlar. Eğitimini tamamlayan öğrenciye müderris tarafından verilen İcâzetname de aynı anlamı taşır, fakat icâzetnamenin günümüzde hiçbir resmi değeri yoktur ve Türkiye'de hiçbir resmi makam tarafından tanınmamaktadır. İcâzetnamenin geleneksel bir değeri varsa da bu sadece mollalar arası ilişkilerle sınırlıdır. Dolayısıyla herhangi bir medresede görevlendirilecek

olan molladan, bilgisini ve yetkisini kanıtlaması için icâzetnamesini ibraz etmesi bile istenmez. Onun icâzetli olduğunun bilinmesi yeterlidir.

Diploma, icâzetname ve benzeri belgeler, mezun olan kişinin bilgi ve beceride yeterliliğini gerçek anlamda kanıtlamaz. Çünkü değer, belgeye değil, bilgiye aittir. Belgesiz de olsa bilgi her zaman geçerlidir. Fakat bilgisiz belge hiçbir anlam taşımaz. Onun için diploma ve icâzetname gibi belgelerin *(organize iş disiplinini sağlama amacı dışında)* herhangi bir değer taşıdığı, mantıksal olarak kanıtlanamaz. Bu nedenledir ki adları bilim tarihine kazanmış olan âlim ve filozofların diplomalarını hemen hiç kimse merak etmez. Nitekim Ebuhanife'nin, İbni Sinâ'nın, Fârâbî'nin, Gazâlî ve benzeri âlimlerin icâzetnamelerini arşivlerde bulmak mümkün değildir.

***

***

Kürtler "Molla" kelimesini, bölgeye göre; ***"Melle"***, ***"Mele"*** veya ***"Melâ"*** şeklinde seslendirirler. Bu kelime, yıllar önce Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulanan ***"Mele projesi"***'ni çağrıştırmaktadır. Peki, ***"Mele projesi"*** nedir?

Mele projesi

2011'de MGK'da alınan bir kararla başlatılan bu proje hakkında, dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ şu açıklamayı yapmıştı:

*«Doğu ve güneydoğu illerinde toplumda sözü geçen, saygınlığı olan **"mele"** denilen kişiler, sınavda başarılı olmaları kaydıyla, sözleşmeli imam hatip olarak Diyanet İşleri kadrosuna alınacaktır. Bu bir defaya mahsus olarak kullanılacak bir düzenlemedir. 1000 kişilik kadro öngördük.»*

Bozdağ bu projenin amacını şu sözlerle özetliyordu: *«Diyanet, bölgede **"mele"**, genelde **"molla"** denilen ve taşrada vatandaşların din konusunda görüşlerine başvurduğu isimleri kadrolarına katacak. Bu kişileri analiz ettik. Toplumda sözü dinlenen, saygınlığı olan, sözleri insanları durduran veya harekete geçiren insanlar. Bu kişilerin hizmetinden müftülük denetiminde yararlanmak istiyoruz.»*[21]

Türkiye'deki medreselerde üretilen ve toplumun önemli bir kesimini *(perde arkasında)* etkileyen ve yönlendiren mollaların puslu dünyasını yukarıdaki resmi ve donuk sözlerden keşfetmek elbette mümkün değildir. Büyük ölçüde kapalı olan bu dünyayı keşfedebilmek için (araştırmacıların, tarihçilerin ve sosyologların hiç dokunmak istemedikleri) bilgileri *-riskli de olsa-* bilim ve insanlık adına ortaya koymak gerekir.

Başbakan Yardımcısının; *«Toplumda sözü dinlenen, saygınlığı olan, sözleri insanları durduran veya harekete geçiren insanlar.»* diye kullandığı ifade, molla kitlesinin *(dışa pek yansımıyor olsa da)* toplum tarafından ne kadar önemsendiğini kanıtlamakta ve bu kitle hakkındaki tespitlerimizi de teyit etmektedir. Bunları şöyle özetlemek mümkündür;

---

[21]Bkz.https://www.hurriyet.com.tr/gundem/diyanet-te-mele-donemi-19443417; https://www.ensonhaber.com/gundem/diyanet-1000-meleyi-atadi-2012-06-21

Türkiye'de toplumun büyük kısmını etkileyen bir "molla hegemonyası" vardır. Ön planda pek gözükmemesine rağmen molla kitlesi, şeyhlik kurumunun önemli bir parçası olan baskın bir elittir. Muhite göre ***"hoca efendi"***, ***"Molla"***, ***"Seyda"*** veya ***"mele"*** unvanını taşıyanların oluşturduğu bu topluluk, yüzyıllardır topluma kendini dayatarak varlığını sürdürmüştür. Bu kitle, şeyhlik kurumunun egemenliğini devam ettiren, İslâm'a karşı Müslümanlığı güçlü tutan bir din adamı sınıfıdır. Hıristiyanlıktaki "Ruhbân sınıfı"na benzer.

Bunların büyük çoğunluğu icazetlidir. Her biri, medreseden mezun edildiğine ilişkin bir icazet taşır. **"İcazet"**; *(biraz önce değinildiği gibi)* eğitimini tamamlamış olan öğrenciye, günümüzde okul ve üniversite yönetimleri tarafından verilen **"diploma"**nın karşılığıdır. Resmi hiçbir değer taşımaz. Fakat toplumun *sünnî-dindar* kesimi tarafından önemsenir.

İcazetli mollalar Kürt bölgesinde ***"âlim"*** olarak nitelenirler ve saygı görürler. Halk, *-zorunlu olarak yargıya intikal etmiş olan davalarının dışındaki-* sorunlarına çözüm bulmak için onlara başvurur. Taraflar, şikâyetlerini önce bölgeye egemen olan Nakşibendi şeyhine "arz ederler". Şeyh de konuyu emrindeki mollalarndan birine havale eder. Bu başvuruya halk dilinde; *"Şerîata gitmek"* denir.

Hakem olarak bu davalarda verdiği fetvayı, *-okuduğu kitaplara dayandırıyor olsa bile-* Mollanın bu iddiası gerçeği yansıtmaz. Çünkü o, yaklaşık oniki yıl boyunca medresede sırf Arap dil gramerini ezberlemekle zamanını geçirmiştir. Belki okumuş olduğu *(yüzyıllar önce yazılmış)* bir iki fıkıh kitabının içeriği ile sınırlı olan bilgisi, bugükü sorunlara zaten çözüm bulmaya yetmez. Dolayısıyla onun yaptığı hakemlik tamamen örfidir, becerisini kullanarak tarafları ikna etmekten başka bir şey değildir. Nitekim hiçbir molla kararını taraflara yazılı olarak vermez; çünkü tutanak düzenlemek için *(istisnalar dışında)* hiçbir molla, ne Arapça ne Türkçe metin yazabilecek bir inşa bilgisine sahip değildir! Zira medresede «kompozisyon» adı altında hiçbir ders görmemiştir. Belki bu kelimeyi hayatında bir kez bile duymamıştır.

Taklit ve ezberciliğin sonuçlandırdığı bu geriliğin tarihî ve sosyolojik nedenleri, toplumun büyük kısmı tarafından bilinmemektedir. Türkiye'de sosyologlar ve tarihçiler de *-Arapça bilmedikleri için-* bu sorun hakkında hemen hiçbir bilgiye sahip değildirler! Fakat derin devletten ve istihbarat örgütlerinden yararlanan iktidarlar ve ilahiyatçı akademisyenlerin büyük

kısmı, medreselerin faaliyetleri ve toplum üzerindeki etkileri hakkında bilgi sahibidirler, ancak bilinçli olarak suskundurlar!

Bunun önemli nedenleri vardır. Bunların en başında geleneğin ve törenin korunması gelmektedir. Çünkü yönetimdeki oligarşik yapının egemenliği ve kalıcılığı, Şeyhlik kurumu, Nakşibendi örgütleri ve medreseler gibi teşkilatların devamına bağlıdır. Daha önemlisi; İslâm'a karşı köklü bir savunma mekanizması olan Müslümanlık dininin güçlü ve canlı olarak devam etmesi bu kurum ve örgütler sayesinde mümkün olabilir. ***"Çağdaş eğitim felsefesi"*** konusunda kariyer sahibi olan Prof. Dr. Vefa Taşdelen'in şu ifadesi bu gerçeği teyit etmektedir. *«(...) Ezberleme, toplumsal ve bireysel değişimi en aza indirgeyen, buna karşılık sürüp gitmeyi birincil hedefi haline getiren, otoriteye bağlılığı esas kabul eden yönetimler için uygun bir eğitim biçimidir.»*[22]

***

Taklidin kronik bir örneği olan ***"Gramer ezberciliği"*** son zamanlarda yetkin araştırmacıların dikkatini çekmeye başladı. Bu sorun, aslında bilim adamlarını, özellikle uzman pedagogları öteden beri meşgul etmiştir. Bir toplumu zaman içinde medeniyet yarışının dışına iterek onu beka sorunu ile karşı karşıya getirebilecek kadar yıkıcı etkileri olan bu tehlikeli saplantının tedavisi için Türkiye'de ne ilginçtir ki hiçbir iktidar şimdiye kadar harekete geçmemiştir. Bunun tek nedeni ise -*biraz önce ima edildiği üzere, toplumu bilgiden yoksun bırakmak suretiyle*- plütokratik ***"Tağutî rejimi"***in ve onun temeli olan Müslümanlığın sürekliliğini sağlamaktan başka bir şey değildir.

Eğitim ve psikolojik hizmetler uzmanı Rasim Bakırcıoğlu, ***«Eğitimimizdeki Kördüğüm»*** başlıklı makalesinde, ezbercilik konusunda şunları kaydetmektedir:

"Elini yakamızdan bir türlü düşüremediğimiz bu eğitim yaklaşımında öğrencilere çoğu kez, ne işe yaradığı kavratılmadan; doğruluğu, yanlışlığı üzerinde düşünme, tartışma, araştırma ya da incelenme yapma olanağı tanınmadan anlatılan ya da kitaptan okutulup belletilen bilgiler veriliyor.

[22] Van İli Eğitim Sorunları Çalıştayı, Tanhan, F., Editör, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, ss.153-159, 2013.

Öğretmenin anlattığı ya da not ettirdiği, ders ya da yardımcı ders kitaplarında yer alan bilgilerin akılda tutularak bunlardan, sınav sorularını yanıtlamada yararlanılması bekleniyor. Bu bilgiler, ne yazık ki sınıf geçmek için geçer not almanın dışında bir işe yaramıyor; öğrencinin karşılaştığı yaşamsal sorunların çözümünde, yaşamı kolaylaştırmada öğrenciye yardımcı olamıyor. Bunların çoğu da kısa bir sürede öğrenciyi terk ediyor."

Yazar Bakırcıoğlu bu sözlerle resmi eğitimi eleştirmektedir. Eğer bu zat ve Prof. Dr. Vefa Taşdelen, arka planı karanlıkta duran medreselerdeki sözde eğitim uygulaması hakkında bilgi sahibi olsalardı, izlenimlerini mutlaka dehşet uyandıran ifadelerle dile getireceklerdi.

***

Hiç şüphe yok ki hafızaya bilgi depolama eylemi olarak ezberleme faaliyeti büyük öneme sahiptir. Bunu göz ardı etmek mümkün değildir. Ancak burada neyin ezberlenip neyin ezberlenmemesi gerektiği bilimsel olarak tespit edilmelidir. Örneğin; çalışma ve yaşam alanlarına ait binlerce kavramın Akraba, dost, tanıdık, arkadaş, yandaş, yoldaş ve sosyal hayatta kendileriyle irtibatlı olunan birçok insan isminin, ülkelerin, dünyadaki önemli kentlerin, sektörlerin, birçok adres ve telefon numaralarının, ibadetlerde okunan dualaların, borç ve alacak miktarlarının ve hayatta her an mutlaka hatırlanması gereken ad, sembol ve terimlerin, ezberlenmesi şarttır. Buna hiçbir mantıklı insanın itirazı olamaz. Buna karşın onlarca kitabın metinlerini öğrenciye ezberletmek onun hayatını söndürmekten başka bir anlam taşımaz.

Eğitimciler, pedagoglar, psikologlar, sosyologlar ve davranış bilimciler gibi birçok uzman, Ezberciliğe dayalı eğitimin olumsuz, zararlı ve yıkıcı sonuçlar doğurduğu noktasında hemfikirdirler. Örneğin, Prof. Dr. Yılmaz Özakpınar Bu konudaki düşüncelerini şu ifadelerle açıklıyor:

«Düşünerek, anlam vererek ve özümleyerek öğrenme yolundan ezberciliğe sapanlar ne kadar talihsizdir. Onlar, çok zevkli olabilecek ve öğrenciliğe mutluluk getirebilecek olan öğrenme etkinliğini tatsız bir angaryaya çevirmişlerdir. Ezbercilik, her şeyden önce kişiliği zedeleyen, aşağılayıcı bir öğrenme tarzıdır...

Gençlik çağında doruk noktasına tırmanmakta olan zihin kapasitesi, sürekli ezbercilik yapılırsa körleşir. Zihinlerini işletmeyen, yıllarca doğru dürüst anlamadan ezberleyen öğrenciler, potansiyel kapasitelerini

gerçekleştiremeden, o potansiyeli gerçekleşmiş kabiliyet haline dönüştüremeden mezun olup çıkmışlardır. Bu gibi öğrenciler, gerçek anlamda eğitim görmüş sayılmaz. Hafızalarında bir takım bilgiler kalsa bile düşünceyle yoğrulmamış olan o bilgileri değişik zamanlarda içinde bulundukları durumun gereğine göre hatırlayıp kullanamazlar.»[23]

Kendisi ile yapılan bir röportajda, ezberci eğitimin sorunları hakkında önemli bilgiler veren Prof. Dr. Osman Çakmak, Türkiye'deki eğitim sisteminin fıtrata aykırı olduğunu ileri sürüyor ve bu sistemin defolarını şöyle sıralıyor;

«Öğrenci kendi başına düşünmeye, yorumlamaya, okuduğunu ve söyleneni anlama imkanını elde edemez.»

«Öğrenci isteksizdir; öğrenmeye karşı hevesi olmaz. "Öğrenme" gerçekleşmez, eğitim amacına ulaşmaz»

«Öğrencinin zekâ kapasitesinin yüksek olması bile bu sonucu etkilemez. Hattâ, öğrenme isteği ve hevesi olmayan zeki öğrencilerin diğerlerine göre daha başarısız oldukları görülür.»

«Öğrenci yığınla bilgi edinebilir hatta bu bilgileri başkalarına aktarabilir. Ama düşüncedeki edilgenliği sebebiyle kendisi bilgiyi üreten özne konumuna çıkamaz»[24]

Prof. Dr. Osman Çakmak ezberci eğitim sisteminin defolarını, böylece uzun bir listeyi dolduran örneklerle sıralamaya devam ediyor. Fakat ne yazık ki gerek bu zat, gerekse sistemi eleştiren akademisyen ve araştırmacıların hemen hiç biri medreseler hakkında herhangi bir bilgiye sahip değildirler. Bunun iki nedeni vardır; birincisi bu yuvaların yarı gizli bulunuyor olmasıdır, ikincisi de bu konu ili ilgili araştırmacıların, din atmosferinin dışında bulunuyor ve Arapça bilmiyor olmasıdır.

***

[23] Ezberciliğin zararları! (matematikkafe.com) Ezberciliğin zararları! (matematikkafe.com)

[24] https://www.haber7.com/egitim/haber/141296-ezberci-egitimle-gelen-6-soru

Medreselerde Ders Anlatımı Üzerine Eleştiri

Başta da işaret edildiği üzere Türkiye'deki bütün medreselerde mahalli dillerle ders verilmektedir. Türk medreselerinde müderris Türkçe ders verir, Kürt medreselerinde ise müderris Kürtçe ders verir. Çünkü her ikisi de Arapça konuşmasını bilmemektedirler. Bu konu açıldığında mollalar hileli bir dil kullanarak kendilerini savunurlar. Onlarla yapılan diyaloglarda konuyu saptırmaya çalışır, ilginç yorumlar yaparlar. Tepkilerini dile getirdikleri bildik ifadelerinden biri de şöyledir;

«Kur'ân ve Sünneti anlayabilmek için Arapça konuşmak şart değildir. Ama Arap dil kurallarını bilmek şarttır. Nitekim Arapların hepsi de Arapça konuşuyor. Fakat onlardan Kitap ve Sünneti bilenlerin sayısı çok azdır!»

Tabiatıyla bu iddiayı kanıtlamaları imkânsızdır. Ne var ki Arapların Kur'ân ve Sünneti anlayıp anlamadıklarını araştırmayı kimse kolayca göze almaz. Böylece mollalar muhataplarını bu şekilde kolayca susturabildiklerine inanırlar.

Müderris, kitabın metnini kelime kelime tercüme ederek ders verir. Örneğin Bina kitabının ilk cümlesini (hoca Türk ise) şöyle çevirir:

«إعلم bilmiş ol ki, أنَّ أبوابَ التصريفِ muhakkak ki tasrif babları, خمسةٌ وثلاثون بابًا otuzbeş babdır.»

Hoca Kürt ise bu cümleyi şöyle tercüme eder:

«إعلم tu bızan ku, أنَّ أبوابَ التصريفِ muhakkak ebwabê tasrifê, خمسةٌ وثلاثون بابًا sî û pênc bâbın.»

Medresenin özel iletişim dilinde bu yöntem. ***"kırık mânâ"*** olarak adlandırılır. Çünkü bu anlatım şeklinde cümle âdeta kırılır, parçalanır. Arapça cümlenin her kelimesine karşılık olan Türkçe kelime cümle disiplininin dışına çıkarılarak kullanılır. Aslında bu tercüme Türkçe olmaktan çıkar. Kürtçe yapılan kırık tercüme de aynı akıbete uğrar. Üstelik öğrencinin konu hakkında hiçbir ön bilgisi yokken bu yola baş vurulur. Önemli bir engel de şudur; Medrese kitaplarında bölümlerin özeti başta yer almamaktadır. Onun için öğrenci, metnin içeriğinden tamamen habersiz olarak derse başlar. Bu yüzden her kitabın başında dersleri anlamakta zorluk çeker ve uzun zaman bir bocalama yaşar.

Şimdi düşünelim; Arapça ekmeğin ve suyun adını bile henüz bilmeyen öğrencinin bu çeviriden bir şey anladığını söylemek gerçeği yansıtır mı!

Biraz önceki telkinlere dönelim; Fiil kiplerinin Arapçada 35 kategori olduğunu öğrenciye anlatmak uzun zaman alır. Ancak bundan mantıklı bir sonuç çıkaramadığı ve bunun neye yaradığını bilmediği için öğrenci bu ve benzeri derslerin bir araç olduğunu hiçbir zaman algılayamaz. Dolayısıyla uzun tekrarlardan sonra bu bilmecemsi anlatılar onun için bir amaç haline gelir. İşte medrese öğrencisi için ezbercilik felâketi böyle başlar.

Bu açmazın bütün düğümleri, yabancı dil öğretiminde ana dilin kullanılmasıyla ilişkilidir. Fakat yabancı dil öğretilirken ana dil kullanılmalı mı, kullanılmamalı mı, sorusunun cevabı henüz bilimsel olarak verilmemiştir. Bununla birlikte, yabancı dil dersinde öğretmenin mecbur kalmadıkça ana dili kullanmaması, bilakis öğretmekte olduğu dili kullanması, ihtisas erbabı arasında daha çok taraftar bulmuştur. Çünkü mesleğinin kurallarına titizce riayet eden dürüst ve samimi öğretmen, dersin konusunu anlatırken, öğrencisinin zihninde bir soru işareti bırakmamak için ayrıntılara girer ve çok sayıda kelime kullanır. Öğrenci bundan yararlanır ve zaman içinde kelime hazinesi zenginleşir.

Bu ilgiyle Türk unsuru için yabancı dil sayılan Arapçayı Türkçe ile biraz karşılaştırmak gerekir. Çünkü Türk insanı Arapçayı kolayca öğrenebilir mi sorusu birçok insanı, özellikle Arapça öğrenmek isteyenleri sıkça meşgul etmektedir. Konu hakkında, *(bilim ortamı dışında)* çok konuşulmakta ve zihinleri karıştıran tartışmalara yol açmaktadır.

Bilindiği üzere Arapça Sami dilleri ailesinden, Türkçe ise Altay dilleri ailesindendir. Dolayısıyla hem köken hem yapı itibarıyla bu iki dil arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır. İşte bu nedenledir ki Arapça, Türkler tarafından öğrenilebilir mi sorusu büyük önem taşımaktadır. İçtenlikle söylemek gerekirse bir Arabın Türkçe öğrenmesi ne kadar zor ise *(ki belli bir yaştan sonra imkânsıza yakındır!)* bir Türkün de Arapça öğrenmesi o kadar zordur. Bunun istisnaları vardır elbette; örneğin çocukluk dönemini Araplar arasında geçirmiş olan bir Türk, Arapçayı mükemmel düzeyde öğrenebilir. Keza çocukluk dönemini Türkler arasında geçirmiş bir Arap da elbette Türkçeyi öğrenebilir. Bunun örnekleri çoktur. Nitekim Irak'taki Kerkük ve Tel'afar Türkleri Arapçayı mükemmel surette kullanırlar. Fakat onlarla birlikte yaşayan Araplar *(nadir istisnalar hariç)* Türkçeyi öğrenmemiş veya öğrenememişlerdir!

Birinci derecede, bu iki dil arasındaki olağanüstü aykırılık nedeniyledir ki Türk insanı medreselerde Arapça öğrenemez. Çünkü esasen kendisine Arapça öğretilmemektedir. Ona, sadece Arap dil kuralları ezberletilmektedir. *"Kur'ân ve Sünneti anlayabilmesi için, bunun yeterli*

olduğu" ileri sürülmektedir ki bu iddiayı kanıtlamak mümkün değildir. Çünkü Kur'ân ve Sünnet, bir mucize olarak hayatın tümünü kuşatmakta ve anlatmaktadır. «***Lahn*** لحن» kusurunu işlememek, yani sırf kelimenin son harfini yanlış seslendirmemek için yıllarca Arap dil kurallarını ezberleyen öğrenci hayatın tamamını kuşatan Kur'ân ve Sünneti nasıl anlayacaktır?! Bu sorunun cevabı sır değildir. Nitekim en "birikimli" bir medrese mollasını dinleyen bir ilim adamı bu sorunun cevabını hemen bulabilir.[25]

***

Medreselilerde bilgi, kültür ve dünya Görüşü

Medrese kurumunun temel ve geleneksel amacı ***"fakîh"*** *(İslâm hukuku uzmanı)* yetiştirmektir. Bu ilgiyle Kürt bölgesinde medrese öğrencisine ***"faki"*** denir. Osmanlı döneminde de İslâm hukuku üzerine ihtisas yapmış olanlara ***"fakı"*** denirdi. Sapkın inançlara ve tasavvufa karşı çıkanlar hep bu formasyona sahip olanlardı. Nitekim, Osmanlı tarihinde yaşanan ***"Kadızâdeler"*** olayını incelediği kitabına, yazar Ali Fuat Bilkan, bu ilgiyle ***«Fakihler ve Sofuların Kavgası»*** adını vermiştir.

Günümüzde medrese öğrencisinin hayal ettiği "hocalık" mesleği esasen bir camide imam olmaktır. Bu yolla ancak geçinebileceğine inanmaktadır. Onun için genelde tek amacı bu olan medreselinin dünyası oldukça dar sayılır. Yıllarca Arap dil gramer kurallarını ezberleyerek beyinlerini posa bilgilerle dolduduran medreseli mollalar, fonksiyonel bilgiden, geniş bir dünya görüşünden yoksundurlar. Okudukları bazı kitapların isimlerini bile tam olarak bilmez, özellikle medrese kitaplarının müellifleri hakkında hemen hiçbir bilgiye sahip değildirler. Bu çarpıklığa dikkat çeken bir araştırmacı eleştirilerini şöyle dile getirmektedir:

«Kitaplar hakkındaki tarihi bilgiler ihmal ediliyor. Yani kitabın adı (tam olmamakla birlikte) biliniyor ancak kim tarafından, ne zaman, niçin, nasıl bir ortamda ve hangi amaçlara mebni olarak yazılmış gibi hususlar pek dikkate alınmamaktadır. Bir eser sahibinin hayatı, yaşadığı dönemin sosyo-kültürel ortamı, ilim anlayışı ve yazdığı eseri ilim tarihinde hangi boşluğu doldurmaya yönelik yazdığı gibi hususları bilmek ciddi bir

---

[25] Tillo'yu merak eden ve bu ilçedeki medreseyi ziyaret eden Prof. Dr. Mahmut Kaya, izlenimlerini şöyle özetliyor: «Müderris Molla Burhan'la tanıştığımız dakikada onun ilk kullandığı cümle şu oldu *"Vallaahî Tillo'daa onbiin awliya yatıyor."*»

akademik bakışaçısı kazandırmaktadır. Bazen bir müellifin fıkhî ve itikadî mezhebini bilmek eserdeki birçok meseleyi halledebilmektedir.»[26]

Bununla birlikte medreselilerin düşünce tarzları, hitap şekilleri ve yorumları oldukça basit ve mahallidir. Bunların çoğu kerâmetçi gelenekten etkilendikleri için hikâyecidirler. Hikâyecilikte beceri kazananlar, toplumun *dindar-muhafazakâr* kesimini peşlerinde sürüklemekte başarı gösterirler. Bunun en çarpıcı örneği, *(tarikatçı-medreseli bir molla olan)* Fethullah Gülen'dir. Bu şahıs, kürsülerde sergilediği ağlama şovlarıyla Türkiye toplumunun yıllarca nabzını tutabildi. Toplumu bütün katmanlarıyla o kadar etkilediki 40 yıl içinde yetiştirdiği ve kendine bağladığı milyonlarca insanı kullanarak devleti Nakşibendilerin elinden almaya bile kalkıştı.

Medreseli mollaların gerek Nakşibendî, gerek Selefî, gerekse Nurcu olanları oldukça tutucudurlar. Türk kökenli Nakşibendi ve Nurcu mollalar ırkçı, Selefiler ise Vahhabî eğilimlidirler. Gerek *Nakşibendîlik* gerek *Nurculuk* gerekse *Vahhabilik*, *(aralarındaki çatışmaya rağmen)* tutuculuğun ve radikalizmin en önemli kaynaklarıdır. Bu üç akımın şekillendirdiği zihniyetlerin ortak yanı ise ***"Muaviyeci Sünniliği"*** ve onun üzerinde inşa edilmiş olan ***"Müslümanlığı"*** İslâm'a karşı güçlü tutmaktır.

Medrese mollaları arasında şiddet yanlısı olmayanların sayısı çok azdır. Bu nedenle iktidarların politikalarına ve küresel güçlerin amaçlarına alet olmaya yatkındırlar. Nitekim son yirmi yıldır -*özellikle* ***"Arap baharı"****ndan sonra*- Orta Doğu'daki olaylarda Selefi mollalara önemli roller verildi. Fakat akaid ve fıkıh gibi İslâmi ilimlerde ihtisas bilgilerine sahip olmadıkları için bunlar, Vahhabi hocalar tarafından yönlendirildiler. Bu angajman onları marjinalleştirdi ve istihbarat örgütlerinin hedefi haline getirdi. Bunun üzerine takibe uğradılar ve çoğu tutuklandılar.

Medrese mollalarının ***"Siyaset-i Şer"yye"***, ***"Siyer Tarihi"***, ***"Ahkâm Âyetleri" "Hilâfet-i Raşidiyye Sistemi"***, ***"İslâm Şurası"*** ve ***"Cihad Fıkhı"*** konularında kayda değer bilgileri yoktur. Vahhabi propagandistlerin etkisi altında şartlanarak ilmin, sadece -*ezberlemiş oldukları*- bazı stratejik kavramlardan ibaret olduğunu sanırlar. Buna rağmen, her münasebette nihai hedeflerinin, "İslâm Devleti"ni yeniden ihya etmek olduğunu dile getirirler ki bu tatlı bir hayalden öte bir şey ifade etmez. Çünkü özledikleri devlet şekli, İslâm'ın ***"Râşidî Hilâfet Sistemi"*** asla değildir. Onların hayal

[26] Abdulmuttalip Arpa, Şırnak Üniversitesi, Cizre Medreselerinde Arapça Eğitim Programı. Uluslararası Bilim, Düşünca ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri. İstanbul-2012

ettiği devlet; kendini halife ilân eden *"külahlı, sakallı"* bir adamın yönettiği *"Oligarşik Ruhani Devlet"*tir. Kararlar Allah adına verilir, yönetici sorumsuzdur. İslâm'da ise böyle bir devlet şekli yoktur. İslâm'ın öngördüğü nizam; *"Anayasa, Kur'ân ve Sünnet olmak üzere* ***erbab-ı hallüakd*** *tarafından seçilmiş bir halife tarafından yönetilen uygulamada dünyevi bir evrensel devlet şeklidir."* Ahkâm Allah'ındır, karar ve uygulama ise beşere aittir. Halife dahil, şura meclisinin bütün üyeleri sorumludurlar. Bu devlet biçimini mevcut şartlarda hayata geçirmek şimdilik bir ütopyadır. Tüm "tağuti" rejimleri *(bir defakto olarak!)* ortadan kaldırabilecek olağanüstü bir mü'minler organizasyonu vücut bulmadığı sürece bu hayal devam edecektir. İşte Nakşibendi mollanın, Nurcu mollanın ve Selefi mollanın kavrayamadığı gerçek budur. Çünkü bu *"çeyrek okumuş"* mollalar, son 1500 yıl içinde *(defakto olarak)* tarih sahnesine çıkmış iki devletin adlarını bile bilemezler!

Medreseli mollaların tarih ve sosyoloji bilim dallarına ilişkin hiçbir bilgileri yoktur. Bu nedenledir ki bin yıla yakındır İslâm diye propaganda edilen ve zihinlerde kemikleştirilen ***"Müslümanlık"*** adındaki yapay dinin içyüzünü bilemezler. Onu İslâm'dan ayırt edemezler. 1200'lerde Buhara'da başlatılan ***"Hâcegân yolu"*** akımıyla Müslümanlığın, İslâm adına nasıl propaganda edildiği ve yaygınlaştırılarak bir Türk dini haline geterildiği hakkında hiçbir malümata sahip değildirler. Nitekim Bu insanlar kitabî bilgiden o kadar mahrumdurlar ki kendilerini ***«Müslüman»*** olarak vasıflandırmaktan hiç çekinmemektedirler. Yazılarında ve konuşmalarında ***«Müslim»*** kelimesini hiç kullanmazlar. Arapça أَسْلَمَ – يُسلِمُ fiilleri ve türevleri hakkındaki gramatik bilgileri ezbere biliyor olmalarına rağmen Âl-i İmran suresi'nin 19. ve 85. Ayetleri ile bu fiiller arasındaki ilişkilerden tamamen habersizdirler!

Medreseli mollalar, 1990'dan itibaren *(Nakşibendi mollalar, Nurcu mollalar ve Selefî mollalar olarak)* üç farklı ideolojik grup halinde ayrışmaya başladırlar. Küreselliğin etkisi altında şekillenme trendine giren siyasal konjonktür bu sonucu doğurdu. Orta Doğu'yu *(Sykes–Picot projesinden sonra)* yeniden dizayn etmeye başlayan küresel güçler, Türkiyeyi -*arka planda duran*- şeyhler ve mollalar üzerinden bir merkez karakol haline getirdiler. Onun için şeyh ve molla kitlesi, tarihte hiç olmamış kadar bu dönemde önem kazandılar. Bunlardan tarikatçı olanlar ***"Kanaat önderleri "*** olarak ciddiye alındılar. Siyasi klikler tarafından toplantılara davet edildiler. 2000'in başından itibaren Nakşibendi siyaset aktörleri Tarikat şeyhlerini arkalarına alarak Türkiye'de yönetimi tamamen ele geçirdiler. Bunun üzerine Kemalistler büyük bir yenilgiye uğradı.

Siyasi sahayı büyük ölçüde terk ederek sadece bürokraside tutunmaya çalıştılar. Bu gelişme, siyasi heveslerin molla topluluğu arasında uyanmasına neden oldu. Bu da onları karşıt kamplar olarak kesin şekilde yapılanmaya itti. Yüzlerce molla grubunun her biri bağımsız şekilde organize oldu. Ondan sonra medreseli molla kavgaları patlak verdi, birbirini tekfir etmeye başladılar. Mollalar arası bu savaş, tırmanışını sürdürerek halen devam etmektedir.

Nakşibendi mollalarla Selefî molların karşı karşıya geldikleri bu kavgada, nurcu mollaların pasif ve seyirci bir tutum izlediklerini görüyoruz. Onun için dinselleştirilen ideolojik kavgalar büyük ölçüde Nakşibendi mollalar ile Selefi mollalar arasında cereyan etti. Bu çekişmeler alevlenerek günümüzde devam etmektedir. Kavganın başat konusu ise ***"Tekfir"*** suçlamasıdır.

***

TEFİR; bir İslâm fıkhı terimidir, en kısa tanımıyla; Küfrî bir söz sarfettiği veya bu anlamda bir davranış sergilediği gerekçesiyle bir Müslimin, başka bir Müslimi kafir ilân etmesidir. Yakın tarihe kadar Türkiye'de böyle bir suçlama yoktu. Çünkü halk *(müslüman olduğu için)* bu kavrama yabancı idi. Tabiatıyla Müslümanlık temelde *animist-politeist* bir din olduğu için bir müslümanın bir Müslümanı tekfir etmesi tuhaf bir paradoks olurdu. Çünkü bu, *(birbirini kâfirlikle suçlayan -zaten kâfir- iki müslüman için değil)*,[27] ancak iki müslim için söz konusu olabilir.

Selefi akımın iki binli yıllardan sonra Türkiye'ye sıçramasıyla birlikte ***"tekfir"*** kavramı toplumda konuşulur olmaya başladı. Radikal selefi gruplar sadece tarikatçıları değil, Türkiye toplumunun tamamını tekfir edici söylemleri kullanır oldular. Bunun üzerine *(mantıklı bir anlam taşımamasına rağmen)* Başta tarikatçılar olmak üzere toplumun muhtelif entelektüel toplulukları bu suçlamaya tepki gösterdi. Oldukça tuhaftır ki gerek bu suçlamanın, gerekse gösterilen tepkilerin hiçbir mantığı yoktur. Çünkü suçlayanlar bilgi, yetki ve ahlâktan yoksun, toplum ise *(küçük bir azınlık hariç)* zaten putperesttir! Bunun en güçlü kanıtı ise eski Diyanet İşleri Başkanlarından olan Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun aşağıdaki belgede yer alan ifadesidir.

[27] Bu nottan, sözde "bütün müslümanların tekfir edildiği" anlamını çıkarmaya çalışanlar olabilir. Bu tip insanların esasen fitne arayışları içinde olduklarına, burada bilhassa işaret etmek gerekir. Nitekim bir cehalet eseri olarak, kendini ***"Müslim"*** değil, ***"Müslüman"*** olarakt tanımlayan birçok tevhid ehli vardır.

Selefi mollalar ile Nakşibendi mollalar arasındaki karşılıklı hakaret ve suçlamalar gittikçe tırmanarak devam etmektedir. Nakşibendi mollalar selefileri Zındık, Vahhabi, evliya ve tasavvuf düşmanı olarak nitelemekte ve aşağılamaktadır; Selefiler de tarikatçı mollaları müşrik ve kâfir ilan etmektedirler. Ayrıca selefi grupların başındaki mollalar arasında da ağız dalaşı sürmektedir. Bunların, aslında yegâne amaçları *(tevhid davası değil)* ün kazanmaktır. Türkiye'de hüküm sürmekte olan din ve düşünce anarşisinin en güçlü kanıtı işte bu tablodur. Ancak bu puslu tablodaki tehlikenin büyüklüğünü okuyucuya biraz sezdirebilmek için molla tipinin, çeyrek okumuşluğuna, ufkunun darlığına ve onun kendi toplumuna ne kadar yabancı ve aydınlık bir dünyadan ne kadar uzak olduğuna ilişkin, burada örneklemeler eşliğinde bazı bilgiler vermek, mevcut karanlığa bir nebze ışık tutacaktır.

Hangi gruptan olursa olsun medreseli molla, hemen hiçbir gerçeğin kaynağı, mahiyeti ve varlık amacı arasında ilişki kuramamaktadır. Bilgisi ve kültürü buna müsait değildir. Bunun temel nedenlerinden bazılarını şöyle açıklamak mümkündür:

* Mollalar Hayat ve kâinat olaylarının hikmetini kavrayamazlar. Çünkü bilgileri sığ olduğu için, hikmet kavramının enginliğinden, onun sürekliliğinden ve evrenselliğinden habersizdirler.

* Özellikle müteşabih meselelerde doğru ile yanlışı, hak ile batlı ve gerçek ile ideali birbirinden ayırt edemezler. Çünkü ezbercilik ve taklit, onlarda bu beceriyi gösterebilecek temyiz melekesini köreltmiştir.

* Medreseli mollalarda takdir etme, eleştiride bulunma, hal dilini anlama, empati yapma, tutarlı karşılık verme ve ıslah yoluna gitme gbi insanî davranış tarzı gelişmemiştir.

* Dinselleştirilmiş ideolojileri ve muharref dinleri gerçek dinden ayırt edebilecek bir usûl terminolojisine vakıf değildirler.

* Koyu gelenekçi, taklitçi, ve mahallidirler; çağı okuyabilecek çok yönlü bir bilimsel birikimden yoksundurlar.

* Çoğu yabancı dil bilmez, dış dünyaya kapalıdırlar.

Bu genel tespitlerden hareketle medreseli mollaların dünyaya ve olaylara bakış açıları, algılama kapasiteleri, tepkileri, psikolojileri ve davranış biçimleri hakkında özet bilgiler sunmak üzere yeniden bazı örnekler vermekte yarar vardır;

Medreseli molla tipi genelde tedirgin, kuşkulu ve çekingendir. Muhtemelen *(Arap dil gramerinin dışındaki)* bilgisinden emin değildir. Onun için günümüzde çok konuşulan ya da yeni tartışmaya açılan meselelerde suskundur.

Örneğin; أَسْلَمَ – يُسلِمُ fiilinin, iştikak ve tasrifi hakkında en geniş bilgilere sahip bulunuyor olmalarına rağmen aynı zamanda âl-i İmrân Suresinin 19. 85. Âyetlerinin anlamını bildikleri halde Müslümanlık ile İslâm arasındaki uçurum hakkında hiçbir Medreseli molla konuşmamaktadır. Oysa ***«Müslümanlık»*** kelimesi, ne Kur'ân- Kerim'de, ne de Sünnet külliyâtı içinde bir tek kez bile geçmemektedir.

Kur'ân-ı Kerim'in muhtelif yerlerinde 40 kez geçen (مُسْلِمُونَ ve مُسْلِمِينَ) kelimlerinin anlamları kesinlikle «**Müslimler**»dir, asla «**Müslümanlar**» değildir. Buna rağmen, Türkiye'de yazılmış üçyüzü aşkın "Kur'ân-ı Kerim meâlinde", bu iki kelime çarpıtılarak «**Müslümanlar**» şeklinde tercüme edilmiştir. Cinayetten farksız olan bu fahiş çeviriye hiçbir medreseli molla ses çıkarmamıştır!

Müslümanlığın çok tanrılı, kurgusal ve yapay bir ***"tapınak ve mezarlık dini"***; İslâm'ın ise ***"tüm hayatı kuşatan, tevhid temeline dayalı bir yönetim ve yaşam nizamı"*** olduğu hakkında hiçbir medreseli molla bugüne kadar herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

Müslümanlıkta ***"ef'âl-i mükellfîn"*** kavramı yoktur. Bir eylemin meşru ya da gayrimeşru olduğu, her müslüman tarafından göreceli ve kişisel olarak belirlenir. Onun için Müslümanlıkta *(Allah'a karşı değil)* tanrılara *(yani evliyalara)* karşı sorumluluk vardır. İslâm'da ise sorumluluk, kitap ve sünnetin ahkâmı ile belirlenir. medreseli mollalar, -*birbirinden tamamen ayrı olan*- bu iki din arasındraki böylesi bir uçurum hakkında şimdiye kadar hiçbir bilgi vermemişlerdir.

İnsanlık tarihinde, şirk (yani Allah Teâlâ'ya ortak koşma) inancı, insan kadavrasının kutsanmasından doğmuştur. Ölüm olayının insan psikolojisi üzerinde meydana getirdiği karmaşık ve çözümsüz etkiler, ölünün *(özellikle lidere ait kadavranın)* putlaştırılmasına yol açmış, zaman içinde bu, bir düşünce felâketi olarak yaygınlaşmış ve kemikleşmiştir. Bütün Allah elçileri bu felâkete karşı canları pahasına savaş vermişlerdir. Müslümanlık dini bu düşünce üzerinde temellendirilmiş olmasına rağmen medreseli mollalar hiçbir zaman bu felâketin kaynağı üzerinde yoğunlaşmamış, kadavra ile bu din arasındaki ilişkinin örtülü düğümlerine dokunmamışlardır.

Cenaze *(tabutun içinde bile olsa)* caminin dahiline alınmaz. Çünkü sağken *(taşıdığı insanlık kimliği nedeniyle)* saygın bir varlık olduğu için, yıkanıp kefenlenmesine rağmen, öldükten sonra bir yığın gübreden farksız hale geldiğinden dolayı *(bedenine değil, ruhuna ithafen)* namazı caminin dışında kılınır. Buna rağman Şafii kürt muhitlerinde Cenaze namazı caminin içinde kılınır. Hiçbir kürt kökenli medreseli mollanın buna itiraz ettiği duyulmamıştır. Çünkü İslâm fıkhının bu hikmetinden molla habersizdir, sınırlı kültürü ve dar ufku buna müsait değildir.

Kur'ân-ı Kerim ölü ruhuna okunmaz. Rasulullah'ın (s) ve ashabının ölü ruhuna Kur'ân okuduklarına ilişkin hiçbir güçlü kanıt yoktur. Hiçbir medreseli molla bu konuda bir uyarıda bulunmaz, belki de bunu göze alamaz.

İslâm'da ibadet ve dua, Kur'ân ve Sünnetin koyduğu kurallarla sınırlıdır. Buna İslâm terminolojisinde ***«Tevkifiyye»*** denir. Medreseli mollalar bu kavram hakkında topluma hiçbir bilgi vermezler. Onun içirdir ki Müslümanların çoğu tevkifiye yasasını çiğneyerek istedikleri şekilde dua ve ibadet ederler. Nitekim *(Cevşen, Salât-ı Tefriciye, evrâd-ı Bahaiyye, mevlit, delâil-i Hayrât, Kasîde-i Bürde, rabıta, hatm-i hacegân, ölü için kırkıncı, elliikinci gece ve sene-i devriye duaları, çeşitli ilahiler, semahlar ve şeb-i aruz ayinleri)* gibi *-ibadet niyetiyle-* yapılan İslâm dışı dualar ve danslı müzikli merasimler, Müslümanlar arasında çok yaygındır.

Yahudi kabalasından Hint felsefesine, Hristiyanlıktan Yunan felsefesine ve Şamanizm'e kadar, çeşitli inanç ve düşünce kaynaklarından beslenerek yapılanmış olan tasavvuf, Müslümanlık dininin bel kemiğini oluşturmaktadır. Bunda elbette şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü Müslümanlık çok tanrılı ilkel bir dindir. Ancak İslâm ile Müslümanlığı birbirinden ayırt edemeyen milyonlarca bilgisiz insan vardır ki bunlar tasavvufu bilinçsizce İslâm'la ilişkilendirmektedirler. Hiçbir medreseli

molla toplumu bu konuda bilgilendirmemekte, bu tehlikenin vahametini halka açıklamamakta ve onları İslâm'a davet etmemektedir.

Tarih sahnesini ta 661'de terk etmiş bulunan İslâm'ın boşluğunu doldurmak üzere asırlar önce -*amacı gizlenerek*- inşa edilmiş olan Müslümanlık, zamanın akışı içinde türlü geleneklerle yoğrularak ***mistik-folklorik*** bir kültüre dönüşmüştür. Medreseli mollalar, Müslümanlığı hiçbir zaman bu nitelik içinde tanıyamamış ve dolayısıyla onu topluma tanıtabilecek imkâna sahip olamamışlardır.

Tarikat şeyhlerinin üzerine asırlardır türbeler inşa edilir, günümüzde de bu gelenek sürdürülmektedir. Müslümanlıkta tapım amaçlı ritüellerin ve *"lideri putlaştırma kültürünün"* bir parçası olduğu bu gerçek hakknıda hiçbir medreseli molla herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

Müslümanlıkta Allah'a ve ahiret hayatına inanmayan «evliyaların, peygamberlerden daha üstün olduğu» inancı hakkında hiçbir medreseli mollanın herhangi bir açıklama yaptığı duyulmamıştır.

Medreseli mollalar o kadar sanal bir dünyada yaşıyorlar ki bunların hemen hiç biri, saptırılmış din ve tarih konusunda önemli eserler vermiş olan; Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, Prof. Dr. Ahmet T. Karamustafa. Dr. Abdübaki Gölpınarlı, Dr. Yaşar Kalafat, Dr. Şinasi Gündüz, Süreyya Su ve Saadettin Merdin gibi ciddi araştırmacılara ait kitapları okumaz, okusalar bile bu eserlerin önemli kesitlerini anlayamazlar. Mollalar Muhtemelen bu ilim adamlarını hiç duymamışlardır. Onun için Medreselerde ***"Şerhu'l-akâid"*** ve ***"Cevheretü't-Tevhîd"*** gibi iman esasları konusunda yazılmış eserler okutulmasına rağmen, Selefi meşrepli mollalar bile hiçbir zaman ***"zendeka"*** kavramına ve ***"zenâdika"*** güruhuna ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır. Oysa 1200'lerde organize olmuş bulunan ve İslâm'ın geriye kalmış zayıf gölgelerini de silmeyi amaç edinen ***"Hacagân yolu"*** topluluğu, İslâm tarihinde ortaya çıkmış en tehlikeli bir zendeka örgütüdür. Karmatîler, Hürremîler ve Haşhaşîler bile *(İslâm'ın mukaddes değerleri üzerinde)* bu örgüt kadar yıkıcı etkiler bırakmamışlardır.

İslâm'ın iman kurumunun asırlardır uğradığı tahribat hakkında, mollalar kayda değer bir bilgiye sahip bulunmadıkları gibi, tarih ve sosyolojiden de tamamen habersizdirler. Özellikle dinler ve mezhepler tarihine tamamen yabancıdırlar. Nitekim, *(Karmatîlik, İsmaililk, Dürzilik, Yezidilik, Nusayrilik, Müslümanlık, Babilik, Kadyanilik ve Bahailik adlı dinler şöyle dursun)*; Şiilik, Alevîlik, tarikatçılık, hanefizm, Şafiizm, matüridizm,

Eş'arizm ve ***"Muaviyeci Sünnilik"*** gibi sapkınlıkların tarihi serüveni hakkında hemen hiçbir bilgiye sahip değildirler. Vahhabilerin etkisiyle dillerine doladıkları Haricîlik, Mu'tezile, Mürcie ve Cehmiyye gibi akımlar konusunda bile bilgileri oldukça sığdır. Bu gerçek, onların *-müellif olma hevesiyle!-* ölesiye kendilerini zorlayarak yazdıkları kitapçıklardan da anlaşılmaktadır. Nitekim bu kitapçıklar *"kes yapıştır"* yöntemiyle hazırlanmış bir yığın şablondan başka bir şey değildir.[28]

Medreseli mollanın kapasitesini deşifre etmesi bakımından bu özet bilgiler büyük önem taşır.

***

Medreseli molla; yaşına, istidadına, zekâsına, *(eğer edinebilmişse)* kültürel birikimine göre, içinde bulunduğu şartlar elverdiği takdirde akılcı arayışlar ve çalışmalar sayesinde kendini değiştinebilir ve geliştirebilir. Bu suretle altında ezildiği kasvetli medrese ortamının olumusuz etkilerinden biraz olsun kurtulabilir, nisbeten aydınlık bir dünyanın atmosferine girebilir.

Buna, Molla Said Yıldırım'ı örnek olarak gösterebiliriz. Bu zat; *(Norşin Medresesi'nin devamı olarak)* geriliğin, ilkelliğin ve fantizmin en karanlık merkezlerinden biri olan Tillo Medresesinde yıllarca çile çekmesine rağmen büyük çabalar harcayarak kaliteli bir kişilik kazanabilmiş ve küçümsenemeyen bir ilmî birikime sahip olmuştur. Molla Said, Arap dilinde ve İslâmî ilimlerde kazandığı bilgilerin yanı sıra bilgisayar kullanmayı, ve internetten azami düzeyde yararlanmayı da becermektedir. Bu sayede Medrese müfredatında yer alan kısır kitaplara alternatif birçok kitap ve risale telif ederek eski hantal eğitimi ıslah etmeye çalışmıştır. Onun تُحْفَةُ الأحباب, diğer adıyla: النحوُ القرآني adlı eseri, öğrencinin Arap dili

[28] Medreseli molla kitlesinin, bilgi, kültür ve bilinçten ne kadar yoksun olduğunu tahmin edebilmek için önemli bir olayı burada örnek olarak göstermek yeterli olacaktır. Mustafa Kemal tarafından, derin devlet eliyle kışkırtılan Medreseli mollalardan Palolu Şeh Said, Diyarbakır İstiklal mahkemesinde ifade verirken savcı ile arasında geçen soru ve cevap şöyle geçiyor:

- Ayağa kalkınız, nerede tahsil ettiniz?

- Medresede tahsil ettim.

- Medresede neler okudunuz?

- Bedi', istiare, usuli fıkıh, sarf ve nahiv okudum.

- İstiare adında ayrıca bir ilim var mı?

- İstiare bedi' ve beyânın kısımlarındandır.

Kaynak: Behçet Cemal, Şeyh Sait İsyanı. S.99. Sel Yayınları, İstanbul-1955

konusunda ihtiyaç duyacağı azami bilgilerle yüklüdür. Ayrıca onun son olarak kaleme aldığı تُحفَةُ براعم القرآن adlı eseri; İbadet, dua ve ahlâk konusunda çok değerli bilgiler içermektedir. Said Yıldırım Hoca eğer medrese mafyası tarafından saldırılara maruz kalmaz ve itibarsızlaştırılmaz ise onun gerek telif ettiği, gerekse bundan sonra yazacağı eserler skolastik eğitimin tadil ve ıslahı yönünde önemli sonuçlar verecek, hayırlı bir devrimin meşalesini yakacaktır.

Türkiye'de, medreselerin ıslahı konusunda özlemlerini dile getiren Akademik çevreler de vardır. Bu konudaki çalışmaları merak edenler, Muş Alparslan Üniversitesi tarafından 05-07 Ekim 2012 tarihinde düzenlenen *"Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler"* konulu sempozyum üzerine yayınlanan bildiriyi inceleyebilirler.

***

Medreselerin yıkıcı etkileri

Genellemeden sakınarak konuya gerçekçi bir kanaatle yaklaşacak olursak şunu ifade etmek gerekir ki; *(bu kitap boyunca bahsedilen bütün olumsuzluklarına rağmen)* medreselerden vasıfsız, sıradan ve şeklî icâzetnemelerle, *-her zaman* - mollalar mezun edilmemiş, bunların arasında *-istisna olarak-* değerli ilim ehli şahsiyetler de yetişmiştir. Fakat zaman ve şartlar bu nadir âlimlerin aleyhinde işlediği için, onlara ait başarıları belgelemek ve hayatlarını gün yüzüne çıkarmak çoğu kez mümkün olamamıştır. Bu şahsiyetler çekinmeden mitolojiye, efsanelere, batıl inançlara, bid'at ve hurafelere karşı çıktıkları ve yönetimleri eleştirdikleri için, Kıskanç meslektaşlarının ve adaletten uzak yöneticilerin baskısı altında linç edilmiş, ağır cezalara çarptırılmış, taraftarları susturulmuş, başarıları ve kimlikleri inkâr edilmiştir. Onun için günümüzde bu nadir âlimler hakkında hemen hiçbir bilgiye rastlamak mümkün gözükmemektedir.

Nitekim Mehmet Çağlayan tarafından derlenen *"Şark Uleması"*[29] adlı eserde her ne kadar birçok isim *(Kürt kökenli)* âlim olarak geçiyorsa da

[29] Bkz. Mehmet Çağlayan, Şark Ulemâsı, Çağlayan Yayınları, İstanbul-1996.

Mehmet Çağlayan'ın bu çalışması, üslup ve yazım kuralları bakımından eleştirilebilir. Özellikle bu kitapta yer alan birçok isme ait biyografilerin gerçeğe uymadığını vurgulamak gerekir. Çünkü bu isimler

(özellikle Türkiye coğrafyasında) tanınmış ve ilmî üstünlükleri kanıtlanmış olan Molla Güranî ve Siirtli Molla Halil gibi şahsiyetlere denk, başka isimlere rastlamak güçtür.

Medreselerin asırlardır bıraktığı yıkıcı etkiler başlı başına kapsamlı bir araştırma konusudur. Ne varki hiç bir araştırmacı şimdiye kadar bunu üstlenmeyi göze alamamıştır. Çünkü medreselerde karanlık birer tip olarak yetişen onbinlerce insan, toplumun bütün kesimleri içine karışmıştır. Muhafazakâr ve dindar çevrelerde bunların sayısı daha yoğundur. Olayın dışa yansımayan ürkütücü yanı ise şudur; hem tarikatçı terör örgütlerinin hem -*haricî ruhlu*- selefî terör örgütlerinin, militanlarının önemli bir kısmı medrese kökenlidir. Dolayısıyla medreseler üzerine araştırmayı göze alacak olan ilim adamı bu her iki kesimin de hedefi haline gelecektir. Bunun ne kadar tehlikeli olduğunu tahmin etmek güç değildir. Medrese denen kurumun yüzyıllardır sırlarının ortaya çıkmamış olması işte bu çekinceye dayanmaktadır.

Medresenin birinci derecede yıkıcı etkisi, onun öğrenci üzerinde bıraktığı kalıcı kişilik bozukluğudur.[30] Çünkü Öğrenci, yaklaşık oniki yıl boyunca -*fanatizmin kaynağı olan bu yuvalarda*- Arap dilinin gramer kurallarını ezberleyerek adeta bir robot haline gelir. Onun bütün dünyası bundan ibarettir. Gramerle yatar, gramerle kalkar. Bir kelimenin ***"merfu"*** mu, ***"mansub"*** mu, ***"mecrur"*** mu okunması gerektiği, onun için bir din iman meselesi haline gelir. Medrese öğrencisinin, merakı, hobisi, esprileri, tartışmaları, hatta hayalleri bile mutlak surette gramerle alakalıdır. Öyle ki onun muhatabı eğer örneğin; *mübteda*, *haber*, *fail*, *nâib-i fâil*, *kâne'nin ismi* ve *inne'nin haberi* gibi ***"merfu"*** okunması gereken bir kelimeyi kazara mansub veya mecrur okursa affedilmez bir suç işlemiş olur; ona göre bu şahıs *"kara cahildir"*, hiçbir zaman muhatap alınmamsı gerekir.. Bu nedenle bilinç altında ona karşı olumsuz duygular beslemeye başlar. Bu çağrışımla bir medrese esprisini şöyle naklederler;

Meşhur dilci *«Mevlânâ Câmî vefat edince münker ve nekir melekleri gelip ona* ***«men rabbuke»*** *(yani Rabbin kim?) sorusunu yöneltirler. Hazret onlarla dalga geçerek;* ***"men مَنْ" mübtedâdır****, "****Rabbu رَبُّ" onun haberidir****, "****kâf كَ" muzâfun ileyhtir****, diye cevap verir. Melekler aynı soruyu tekrar ederler, fakat her dafasında Câmî'den aynı cevabı alurlar. Bunun üzerine*

arasında âlim sıfatını hak etmemiş olan birçok şair, tarikat şeyhi ve meczup kimselerden maalesef abartılı bir anlatımla söz edilmiştir.

[30] Buna bilimsel terminoloji ile ***«Obsesif-kompulsif bozukluk»*** diyebiliriz.

Allah Teâlâ'ya onu şikâyet ederler. Yüce Allah meleklere; bu kulumu rahat bırakın diyerek Mevlânâ Cami'nin bütün kusurlarını affeder.»

Özellikle Kürt Medreselerinde gramer ezberciliği saplantısı kronik düzeyde ve yaygındır. Bu gerçek ister istemez bize, yakın geçmişte gerçekleştirilmiş olan önemli bir araştırmayı hatırlatmaktadır. Bu araştırma, ***"Dilbilgisi ukalâlık sendromu"*** anlamına gelen ***"Grammatical Pedantry Syndrome"*** çalışmadır. Illinois üniversitesi öğretim üyelerinden dil bilimci Dennis Baron tarafından kaleme alınmış ve 18 ağustos 2012 tarihine Oxford Üniversitesi nin internet sayfasında yayınlanmıştır.[31]

Bu hastalık; *«Gramer kurallarına göre yazma ve konuşmayı kendine adeta bir takıntı haline getiren, çevresindeki kişilerin gramer hatalarını büyük bir şevk ve inatla düzeltmeye çalışan ve bu uğurda tüm etik kuralları, tüm sosyal ilişkileri hiçe sayabilecek kadar ileri gidebilen kişilerin rahatsızlığına verilen addır.»* diye tanımlanmıştır.[32]

Bu saplantı Kürt medreselerinde çok yaygındır. Ancak seyri ve şiddeti öğrenciden öğrenciye değişmektedir. Bazı öğrencilerde bu saplantı o kadar şiddetlidir ki gözlerine kestirdikleri birinin okuma ya da ibareye anlam verme hatalarını bulmak için ona adeta tuzak kurarlar. Bunun için kitaplarda rastladıkları zor çözülebilen ibareleri özellikle seçer ve bunların bulunduğu sayfalara -*kolay ulaşabilmek için*- işaret korlar. Bunlara Kürt medreselerinin geleneğinde ***«ci»***, yada ***«ciy»*** adı verilir.[33] Hemen her öğrencinin özel bir defterinde ***«ci»*** diye istif edilmiş onlarca not bulunur. Medreselerde yerleşmiş ve yayılmış olan bu tür mugâlata geleneği, hiç şüphesiz süflî ve müptezel bir ahlâksızlık örneğidir. Çünkü başkasında mutlaka hata bulma tutkusundan kaynaklanan bu ahlâksızlık kişideki kıskançlık duygusunun zirve yaptığını göstermektedir.

---

[31] Bu konu, çeşitli ülkelerde araştırmacılar tarafından kaleme alınan makalelerde dile getirilmiştir. Bunlardan biri de Mısırlı araştırmacı yazar Hâle Abdül'âl'dir. Yazarın makalesi, El-Cezire gazetesinde "متلازمة التحذلق اللغوي" başlığı altında yayınlanmıştır. Kaynak: متلازمة التحذلق اللغوي | الجزيرة نت (aljazeera.net) Bu sendrom, Türkiye'de de Mehmet Saltuerk ve Tolga Akkuş tarafından gündeme getirilmiştir. Kaynaklar: Dilbilgisi ukalâlık sendromu – GENETİK (uni-koeln.de); Grammar Pedantry Syndrome (Dil Bilgisi Ukalâlık Sendromu

[32] Bkz. https://blog.uni-koeln.de/saltuerk/2013/07/10/dilbilgisi-ukalalik-sendromu/

[33] Bu kelime, Kürtce ***"yer"*** demektir. Bundan; çözümlenmesi ya da anlaşılması zor olan yer amaçlanır.

İlginç bir nokta da şudur; Medrese müfredatındaki kitapların çoğu Arap olmayan müellifler tarafından yazılıdığı için, ibareleri girifttir, rekiktir.. Bu kitaplarda yer alan birçok ifade bilmecemsidir, anlaşılması zordur. Fakat tuhaftır ki medreseliler tarafından bu sıkıntılı anlatım tarzları, daima *"müelliflerinin çok derin bilgilere sahip oldukları!"* şeklinde yorumlanır ve onlara imrenilir. Nitekim bir araştırmacı *(asırlardır güncellenmemiş medrese müfredatını)* büyük bir soğukkanlılıkla şöyle savunmaktadır:

«İslâmî ilimlerde derinleşmek isteyen bir kimse için sadece Arap dilini günümüz lehçesiyle öğrenmek yeterli değildir. Nitekim araştırmacının öncelikli amacı bu dili konuşmak değil, bu dile ait kadim metinleri anlamaktır. Modern dönemde yazılan gramer kitapları ise bu ihtiyacı karşılamaya yeterli gelmemektedir; çünkü modern dönemde yazılan kitapların anlatım dili çok kolaydır, bu ise araştırmacının klasik metinlerde hâkim olan ağır ve veciz ifadeleri anlamasını zorlaştırır. Ayrıca modern gramer kitapları, klasik metinlerin üslup ve ıstılahlarını kapsamaktan da uzaktır.»[34]

Bu zatın yukarıdaki ifadesinden şöyle bir anlam çıkarmak mümkündür: «Türkiye'deki medreselerde okutulan sıra kitapları dışındaki gramer kitapları yetersizdir. Dolayısıyla gerek Arap dünyasında, gerekse diğer ülkelerde okutulan Arapça gramer kitaplarından istifade edenler "klasik metinlerde hâkim olan ağır ve veciz ifadeleri anlayamazlar!"» Doğrusu bu mantığı anlamak güçtür,

Medreseli mollalar diyalogdan yana müflistirler. Hayatı kolaylaştırma kültüründen ve bunun gereği olan kolay anlatım tarzından o kadar uzaktırlar ki ***«rekâket»*** kavramını hiç merak etmezler. Bu kelimeyi hiç duymamış da olabilirler.

Şimdi konuyu başka bir açıdan ele alarak bu hastalığın aslında ne kadar büyük çelişkiler barındırdığını düşünmeye çalışalım;

Bilindiği üzere medresede sözde dini konularda talim ve terbiye gören öğrencinin örnek bir kişilik ile yetişmesi gerektiğini tasavvur ederiz. Bu, *dindar-Muhafazakâr* kesimde bir genel kabuldür. Bunun anlamı şudur; bu çocukların, yıllar boyu akâid, Kur'ân ilimleri, hadis ve fıkıh okuyarak birer âlim sıfatıyla yetiştiklerine inanıyoruz. Ne varki yukarıda kanıtlarıyla ve bütün ayrıntılarıyla açıklandığı üzere bunların ürkütücü bir macera yaşadıklarını görüyoruz. Peki, sonu karanlık olan bu serüveni yaşayanların

[34] İbn Haldun Çalışmaları Dergisi, 7 (2) 2022, 135-145 Araştırma Makalesi.

kendilerine, ailelerine, içinde yaşadıkları topluma ve insanlığa faydalı olabileceklerine inanmak mümkün mü?

İnsanlara, saygıyı, sevgiyi, dürüstlüğü, çalışkanlığı, temizliği, üretkenliği, yardımseverliği, birlik ve beraberlik içinde olmayı, zayıfları korumayı, yanlışların önüne geçmeyi, cehalete, tağuta, adaletsizliğe, derin devlete, tarikatçılığa, şarlatanlığa, mafyaya, rüşvetçiliğe ve ahlâksızlığa karşı savaşmayı bu sendromlu mollalardan beklemek doğru olur mu?

Bu önemli soruların, ne yazık ki cevaplarını bulamıyoruz. Çünkü makûs tarih bütün şiddetiyle hâlâ tekerrür etmektedir. Medreselerin zaman içinde yozlaştığını savunmak gerçeği yansıtmaz. Bu yuvalar aslında binli yıllarda böyle başlamış ve günümüze kadar hiç değişmeden aynı şekilde devam etmiştir. Nitekim medreselerde pozitif ilimlere baştan beri yer verilmemiştir. Bu gerçeği ret etmeye kalkışacak olanlar, bu kurumlarda vaktiyle Tarih, coğrafya, biyoloji, matekatik, fizik, kimya, tıp, astronomi ve *(Arapça Farsça dışında)* yabancı dil gibi branşlarda dersler okutulduğunu kanıtlayamazlar. Nitekim padişahların özel doktorlarının ve devlet tercümanlarının Yahudi, Rum ve Ermeni kökenli oldukları, bu gerçeği güçlü şekilde kanıtlamaktadır.[35]

Temelde Nakşibendi şeyhlerinin emrinde birer peyk olarak faaliyet gösterdikleri, öbür yandan iktidarlarca ideolojik amaçlara alet edildikleri için, medreselerin *(büyük çoğunluğunun)* yıkıcı etkileri son zamanlarda katlanarak artmıştır. Örneğin Nakşibendi örgütleri bünyesinde çalıştırılan; kerâmet üreticileri ve propogandistler, medrese kökenli mollalar arasından seçilirler. Bunlar bir yandan grubun şeyhini ünlendirmek, onun için kerâmetler üreterek çevresini genişletmek için maharetlerini kullanan, öbür yandan *(spekülasyonlarıyla ve gerçekleri tersyüz etme faaliyetleriyle)* İslâm'a karşı müslümanlığa destek verenler *medreseli-tarikatçı* mollalardır. Örneğin, Feto döneminin yargısı tarafından *(fuhuş ticareti yaptığı suçlamasıyla bir süre tutuklanan)* Pontus kökenli tarikatçı molla, medreselidir. Emniyet ve yargı makamlarını Selefîler aleyhinde sürekli kışkırtmak onun önemli meşguliyetleri arasında yer alır. Selefîler ve mü'min azınlık, bu faaliyetlerde rol alan mollaları "bel'âm" olarak nitelerler.

İktidarların, derin devletin ve ırkçı çevrelerin kullandığı *(bir kısmı Vahhâbî eğilimli, haricî ruhlu)* Selefîler de yine medrese kökenlidirler. Bu kesimden

---

[35] Bkz. Feriduddin AYDIN, Tercüme Bilimine Giriş ve Tercüme Teknikleri, Furkan Basım ve Yayınevi, İstansul-2000

olan mollalar son yıllarda bütün dünyanın dikkatini üzerlerine çektiler. Seneler önce İktidarın ve Türk ırkçılarının tuzağına düşerek önce **PKK**'yı, daha sonra ***"Hizbullah***" terör örgütünü kurdular. Irkçı yönetim tarafından **PKK**'ya karşı silahlandırıldılar. Ancak bölünerek birbirleriyle boğuştular. Düşüncelerini paylaşmayan kendileri gibi medreseli birçok mollayı domuz bağı ile boğdular. İktidar, bunların kontrolden çıktığını görünce liderlerini öldürerek örgütü çökertti. Hizbullah'ın devamı olan bir grup medreseli molla, son günlerde Nakşibendi iktidarla işbirliği içine girdiler.

Yakın geçmişte Vahhabiler bu örgütten arta kalan militanlarla temasa geçerek onları yönlendirmeye başladı. Bu sırada patlak veren ***"Arap Baharı"*** olayları üzerine medreseli selefilerin bir kısmı fiilen ***"Daiş"*** terör örgütüne katıldı. Bir kısmı da aynı örgütün sempatizanı olarak tutumunu sürdürdü. Bunlar hiçbir zaman hangi güçler tarafından yönetildiklerinin farkına varamadılar.

Terör faaliyetlerine destek verdikleri suçlamasıyla medreseli *"Cihâdî Selefîlerin"* tümü. -*Türkiyeyi ele geçiren*- Nakşibendi iktidarın hedefi haline geldiler. Öbür Selefî gruplar ve *müslim-mü'min* azınlığın[36] mensupları da baskıya uğradılar. Oysa Cihâdî Selefîlerin dışında kalan müslim kitleden hiç kimse terörle ilişkili değildi. Ancak militan Selefi grupların uyandırdığı şüphe bütün Selefilerin baskı altına alınmalarına bahane oluşturdu. Bunların çoğu, hiçbir suça karışmamalarına rağmen yıllarca hapislerde tutuldular, bu kalelerin meçhul hücrelerinde hakaretlere uğradılar işkencelere maruz kaldılar.

[36] Bu hayırlı azınlık هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذا düsturuna bağlıdırlır.